

AZƏRBAYCAN DİLİ

tədris dili

DƏRSLİK

3

2-ci hissə

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ DÖVLƏT HİMNİ

Musiqisi *Üzeyir Hacıbəylinin,*
sözləri *Əhməd Cavadındır.*

Azərbaycan! Azərbaycan!
Ey qəhrəman övladın şanlı Vətəni!
Səndən ötrü can verməyə cümlə hazırız!
Səndən ötrü qan tökməyə cümlə qadیرiz!
Üçrəngli bayrağınla məsud yaşa!
Minlərlə can qurban oldu!
Sinən hər bə meydan oldu!
Hüququndan keçən əsgər,
Hərə bir qəhrəman oldu!

Sən olasan gülüstan,
Sənə hər an can qurban!
Sənə min bir məhəbbət
Sinəmdə tutmuş məkan!

Namusunu hifz etməyə,
Bayrağını yüksəltməyə
Cümlə gənclər müştəqdir!
Şanlı Vətən! Şanlı Vətən!
Azərbaycan! Azərbaycan!

LAYIHƏ

HEYDƏR ƏLİYEV

AZƏRBAYCAN XALQININ ÜMUMMİLLİ LİDERİ

ƏLİYEV

LAYIHƏ

RAFİQ İSMAYILOV, ÜLKƏR NURULLAYEVA, ŞƏHLA ZAHİDOVA,
İRADƏ BAYRAMOVA, Aysel XANALIYEVA, KÖNÜL MƏHYƏDDİNOVA

AZƏRBAYCAN DİLİ

(tədris dili)

Ümumi təhsil müəssisələrinin 3-cü sinifləri üçün
Azərbaycan dili fənni üzrə dərslik
(2-ci hissə)

©Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi

**Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0
International (CC BY-NC-SA 4.0)**

Bu nəşr Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International
lisensiyası (CC BY-NC-SA 4.0) ilə www.trim.s.edu.az
saytında əlçatandır. Bu nəşrin məzmunundan istifadə edərkən
sözügedən lisenziyanın şərtlərini qəbul etmiş olursunuz:

İstinad zamanı nəşrin müəllif(lər)inin adı göstərilməlidir.

Nəşrdən kommersiya məqsədilə istifadə qadağandır.

Törəmə nəşrlər orijinal nəşrin lisenziya şərtlərilə yayılmalıdır.

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
artitrm2017@gmail.com və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

5 İXTİRALAR

Fəsilər	səhifə
1 • ZƏKA VƏ İXTİRA	8
2 • ƏN MÜHÜM İXTİRA	14
3 • İXTİRAÇI UŞAQLAR	18
4 • ÖZÜN DÜZƏLT	22
5 • RƏQƏMLƏRİN TARİXİ	26
Ümumiləşdirici təkrar	31

6 UNUDULMAZ QƏHRƏMANLAR

Fəsilər	səhifə
1 • HÜNƏR GÖSTƏR, AD QAZAN	34
2 • EL İGİDLƏRİ İLƏ TANINAR.	38
3 • İGİD DÖYÜŞDƏ MƏLUM OLAR	42
4 • QƏHRƏMANLAR UNUDULMUR	46
5 • MÖHTƏŞƏM DÖNÜŞ	50
Ümumiləşdirici təkrar	55

7 ODLAR YURDU

Fəsilər	səhifə
1 • ODLAR OĞLU	58
2 • GÖYÇƏ GÖLÜ	62
3 • AZƏRBAYCAN MUSIQISI	66
4 • QIZ QALASI	70
5 • AZƏRBAYCAN QALALARI	74
Ümumiləşdirici təkrar	79

8 HİKMƏT XƏZİNƏSİ

Fəsilər	səhifə
1 • ƏMƏKSEVƏRLİK	82
2 • NƏSİHƏT	86
3 • BİRLİK	90
4 • YUMOR VƏ HİKMƏT	94
5 • MƏHARƏT	98
Ümumiləşdirici təkrar	102

Kitabınla tanış ol

SÖZ BOĞÇASI

Mövzu ilə bağlı yeni sözlər

• Söz boğçası •

- siferblat
- gil
- yosun

BUNLARI BİLMƏLİYİK

Dil qaydaları və nitq bacarıqları ilə bağlı ümumi anlayışlar

DİQQƏT ET

Dil qaydaları ilə bağlı əlavə məlumatlar

YADDA SAXLA

Nitq bacarıqları ilə bağlı yeni anlayışlar

FAYDALI MƏSLƏHƏT

Dil qaydaları və nitq bacarıqları ilə bağlı tövsiyələr

Dil qaydaları

- 4 A Verilmiş cümlələrdə qırmızı rəngdə olan sözlər səhv yazılmışdır. Həmin sözlərin düzgün yazılışını müəyyən edin.
- Ocaq qalamaq və **yeməy** hazırlamaq lazım idi.
 - Həmin nöqtədə yandırıcı **istiliy** əmələ gəlir.

• Bunları bilməliyik • SÖZ SONUNDA "K" SAMİTİNİN YAZILIŞI

Bəzi sözlərin sonunda **k** samiti fərqli səslənir. Bu cür sözlərin yazılışına xüsusi diqqət etməliyik.

Doğru	Yanlış
bilik	biliy
ürək	ürəy

Həmin sözlərə **saitlə başlayan şəkilçi** qoşulduqda **k** samiti **y** samiti ilə əvəz olunur: çiçək – çiçəyən – çiçəyə

- B Verilmiş sözlərə **-a², -ı⁴, -in⁴** şəkilçilərindən birini əlavə edib köçürün. Bu zaman **k-y** əvəzlənməsinə diqqət edin.

Nümunə: **ərik** – **əriyi**

yeşik, çiçək, leylək, dibçək, ördək, laçək, pencək

- C "**Yelləncək**" sözünü uyğun şəkildə dəyişərək nöqtələrin yerinə yazıb köçürün.

1. Uşaqlar növbə ilə ... yelləndilər.
2. Hamı onun düzəltdiyi ... tamaşa edirdi.
3. Arzu ... yığıldı.
4. Bu ... atam asmışdı.
5. Qırıq ... üstündə oturmaq təhlükəlidir.

• Diqqət et •

"**K**" samiti ilə bitən bəzi sözlərdə **k-y** əvəzlənməsi baş vermir. Məsələn, yük – yükü

- Ç Hansı sözlərə **saitlə başlayan şəkilçi** artırıqda **k-y** əvəzlənməsi baş vermir?

təbrik, ipək, türk, əlcək, iştirak

5-ci bölmə • İXTİRALAR

13

• Yadda saxla • Yarımbaşlıqlar

Obrazlar xəritəsi oxucuya mətndəki obrazları təhlil etməyə kömək edir. Obrazlar xəritəsində, əsasən, aşağıdakılar göstərilir:

Faydalı məsləhət

Təqdimata hazırlaşarkən qeydlərimizi müəyyən başlıqlar altında qruplaşdırma bilərik. Bu cür qruplaşdırma **yaddaş xəritəsi** adlanır.

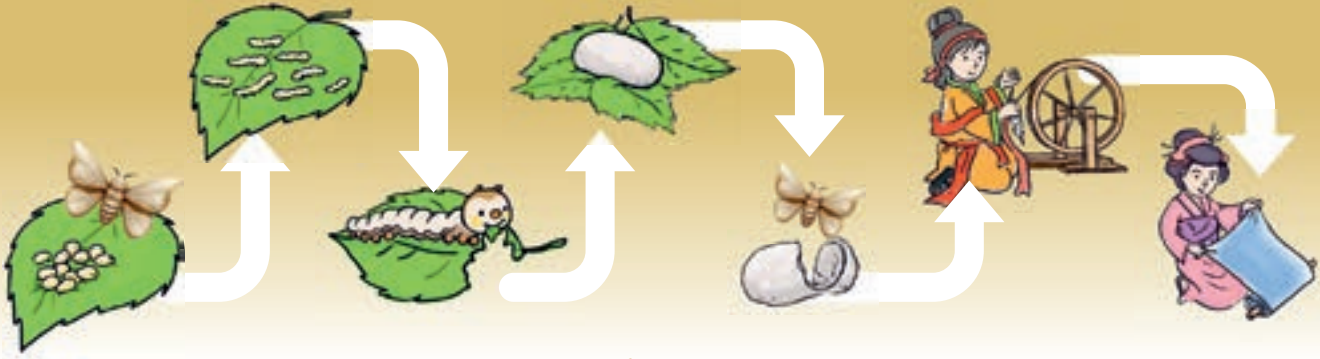
5

İXTİRALAR

A Şəkillərdə gördüyünüz ixtira və kəşflər haqqında bildiklərinizi danışın.

İPƏK

BARAMADAN İPƏK PARÇANIN ALINMASI

MORZE ƏLİFBASI

Samuel Morze

A	•—	J	•— —	S	•••
B	—•••	K	—•—	T	—
C	—•—•	L	••••	U	••—
D	—••	M	— —	V	•••—
E	•	N	—•	W	•— —
F	••••	O	— — —	X	—••—
G	— —•	P	•—••	Y	—•— —
H	••••	Q	—•—•	Z	—•••
I	••	R	•••		

- B** Sizcə, şəkillərdə verilmiş ixtiralar hansı səbəblərdən yaranmışdır? Onların faydası haqqında danışın.

- C** Hansı əşyaların ixtirası haqqında məlumat əldə etmək istərdiniz? Seçiminizi izah edin.

- Ç** Siz nə ixtira etmək istəyərdiniz?

- D** Aşağıdakı təlimata uyğun olaraq ixtiranız haqda təqdimat edin.

- 1) İxtira etmək istədiyiniz əşyanı təsvir edin.
- 2) Niyə bu əşyanı ixtira etmək istərdiniz?
- 3) Bu ixtira üçün sizə hansı biliklər və materiallar lazımdır?

1 A

Təsəvvür edin ki, kimsəsiz bir adaya düşmüşsünüz. Orada hansı çətinliklərlə qarşılaşa bilərsiniz? Nəyə ehtiyacınız ola bilər?

MİSTER SMİTİN İXTİRASİ

I hissə

Qasırğaya düşmüş hava balonu buludların arası ilə sürətlə irəliləyirdi. Göz işlədikcə hər tərəf okean suları idi. Ətrafda nə bir torpaq, nə də gəmi görünürdü. Birdən mühəndis Smitin iti hürməyə başladı. Smit anladı ki, o nə isə görüb. İtin hürdüyü istiqamətə baxdı və qışqırdı:

– Torpaq!

Ancaq sahil xeyli uzaqda idi. Ora çatana qədər balonun havada qalması möcüzə olardı.

Hava balonunda beş sərnəşin var idi. Aralarında mister Smit iti ağılı və zəkası ilə digərlərindən seçilirdi. Yaxşı təhsil almış mühəndis həm işgüzar, həm də diribaş idi. Düşdüyü hər çətin vəziyyətdən bir çıxış yolu tapmağı bacarırdı. Zəngin bilikləri və güclü iradəsi hər zaman köməyinə çatırdı.

Hava balonu yavaş-yavaş aşağı enirdi. Onlar, demək olar ki, suyun səthi ilə quruya yaxınlaşırdılar. Birdən hündür bir dalğa balona çırpılıb onu silkələdi. Hamı qışqırdı. Amma elə həmin güclü dalğa bir göz qırpımında onları sahilə çıxartdı.

Qumun üzərinə sərilmiş səyyahlar bir müddətdən sonra özlərinə gəlib ətrafa boylandılar. Onlar yalnız dörd nəfər idilər; mühəndis Smit yoxa çıxmışdı. Onun iti sahibini tapmaq üçün sahilboyu ora-bura qaçırdı. Hamı təşviş içərisində onu axtarırdı.

Dənizçi Conatan tonqal qalamağı təklif etdi. Bu,

mühəndis üçün işarə ola bilərdi. Lakin heç kimdə kibrit yox idi.

Hava çox soyuq idi. Ocaq qalamaq və yemək hazırlamaq lazım idi. Hamı bilirdi ki, bu vəziyyətdə çətinliklərin öhdəsindən yalnız mister Smit gələ bilər. Amma Smit heç yerdə gözə dəymirdi.

Soyuq hava və aclıq hər kəsi əldən salmışdı. Hava isə artıq qaralırdı. Səhəri gözləməkdən başqa çarələri qalmamışdı.

•Söz boğçası•

- qasırğa
- göz işlədikcə
- zəka
- mühəndis
- işgüzar
- diribaş
- sərnişin
- gözə dəymək

Nə anladın?

B Mətn əsasında suallara cavab verin.

1. Sərnəşinlər hansı nəqliyyat vasitəsilə yola çıxmışdılar?
2. Hansı təbii fəlakət qəzaya səbəb oldu?
3. Onlar ətrafda torpağın olduğunu necə müəyyən etdilər?
4. Qəzada kim itkin düşdü?

Düşün və cavab ver

C Kimsəsiz adada tonqal qalamaq nə üçün vacib idi? Conatan tonqal vasitəsilə mühəndisə necə işarə vermək istəyirdi?

Ç Sizcə, əsər qəhrəmanları kimsəsiz adada hansı problemlərlə üzləşə bilərlər? Şəkillərə baxaraq həmin problemlər və onların həlli yolları haqqında danışın.

D Sizcə, hansı obraz əsərin baş qəhrəmanıdır? Mətnə istinad etməklə cavabınızı əsaslandırın.

Sizcə, mühəndis Smit tapılsa, səyyahların qarşılaşdığı problemləri necə həll edəcək?

II hissə

Səhər onlar itin səsinə ayıldılar. Smitin iti Conatanın şalvarından tutub onu hara isə dartırdı. Hamı həmin istiqamətə yollandı. İt onları bir mağaranın qarşısına apardı. Mister Smit burada idi. O, yerdə uzanmışdı. Bir müddət sonra mühəndis ayılmağa başladı. İlk sözləri bu oldu:

– Bura haradır, biz haradayıq?

– Bilmirik, mister Smit. Deyəsən, kimsəsiz adaya düşmüşük, – deyə dənizçi cavab verdi.

– Bəs yeməyə nəsə bir şey var? Ocaq qalaya bilmisiniz?

– Xeyr, cənab Smit. Heç birimizdə kibrit yoxdur.

– Aydındır, narahat olmayın. Bir yol tapırıq. Siz bişirmək üçün bir şey tapın. Yəqin ki, buralarda yeməli bitkilər, ov heyvanları olmamış deyil.

Sonra Smit Herbertin qolundakı saata baxıb əlavə etdi:

– Herbert, sən mənimlə qal.

Dənizçi təəccüblə mühəndisə baxdı, amma bir söz demədi. Yoldaşları ilə birlikdə ov üçün meşəyə getdi.

Bir müddətdən sonra onlar geri qayıdanda qayalardan göyə qalxan tüstünü gördülər. Dənizçi ora çatan kimi soruşdu:

– Odu kim yandırdı?

– Günəş! – deyə Herbert gülümsəyərək cavab verdi:

Mühəndis Conatanın heyrətdən bərəlmış gözlərini görüb izah etdi:

– Özümün və Herbertin saatından siferblatları çıxartdım. Onların kənarlarını gillə yapışdırdım. Sonra düzəltdiyim şüşəni günəş şüalarının altına tutdum. Belə şüşə günəş şüalarını bir nöqtəyə yönəldə bilir. Həmin nöqtədə yandırıcı istilik əmələ gəlir. Şüşəni quru yosunların üzərində saxladım və onlar dərhal yandı.

Dənizçi heyranlıqla Smitə baxıb dilləndi:

– Mister Smit, siz dahisiniz!

Jül Vernin “Sirli ada” əsərindən

•Söz boğçası•

- siferblat
- gil
- yosun

Nə anladın?

B Mətn əsasında suallara cavab verin.

1. Mister Smit necə tapıldı?
2. Mühəndis nə üçün məhz Herberti yanında saxladı?
3. Mətndəki obrazlardan neçəsinin adı çəkilmir?

Düşün və cavab ver

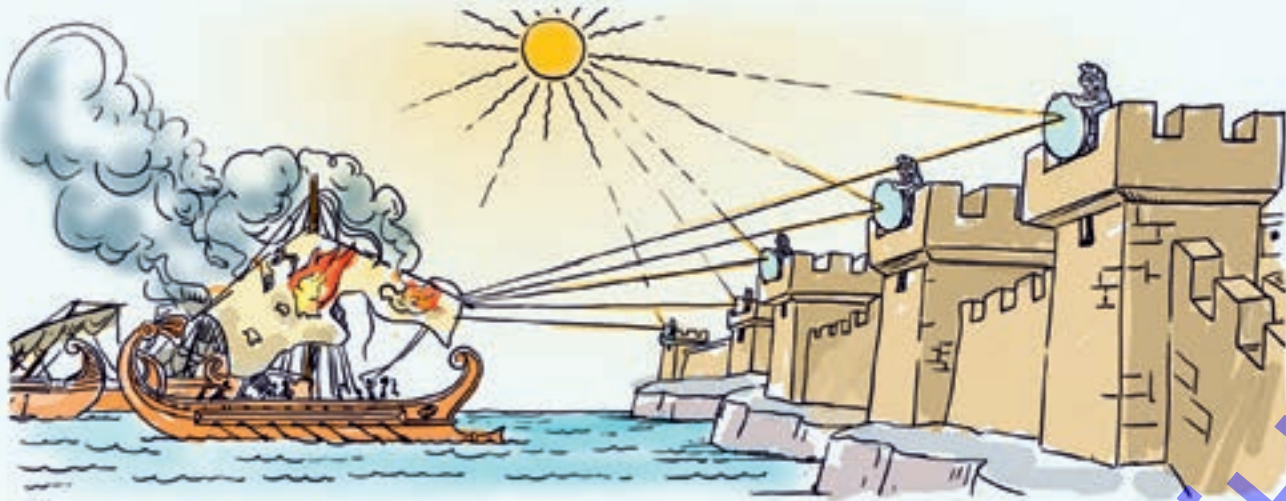
C Hansı şəkildəki əşya mister Smitin düzəltdiyi əşyanı əvəz edə bilər?

Ç Mətni oxuyun və başlıq verin. Mister Smit və Arximed'in ixtiralarını müqayisə edin.

Arximed məşhur yunan riyaziyyatçısı olub. O, bir çox ixtira və kəşflər etmişdir. Bir dəfə düşmən gəmiləri Arximed'in yaşadığı Sirakuz şəhərinə hücum edir. Arximed çoxlu dairəvi güzgü düzəldir. Həmin güzgülərlə günəş şüalarını düşmən gəmilərinin üzərinə yönəldir. Bu zaman yaranan istilik gəmilərin yanmasına səbəb olur.

Beləliklə, Arximed öz ixtirası ilə doğma şəhəri Sirakuzu düşməndən xilas edir.

Araşdırma

D Kibritin ixtirası haqqında araşdırma aparın.

3

A

“Mister Smitin ixtirası” mətni bədii, yoxsa informativ mətndir? Fikirlərinizi əsaslandırın.

B

“Mister Smitin ixtirası” mətni ilə bağlı suallara cavab verin.

- Mətndə hansı epizodlar var? Onları yarımbaşlıqlar şəklində sadalayın.
- Əsas epizod hansıdır?
- Baş qəhrəmanın xarakteri hansı epizodlarda açılır?
- Bu mətni yazmaqla müəllif oxucuya hansı fikri çatdırmaq istəyir?

C

Sizcə, necə oldu ki, mister Smit yoldaşlarından ayrı düşdü?

1-ci hissədəki: – “Birdən hündür bir dalğa balona çırpılıb onu möhkəm silkələdi...” cümləsinə diqqət yetirin. Bu cümlədən başlayaraq mister Smitin başına gələnləri təxəyyülünüə uyğun danışın.

Ç

Araşdırdığınız materiallar və müəllimin təqdim etdiyi məlumatlar əsasında kibritin ixtirası haqqında hekayə qurun və təqdim edin. Aşağıdakı təlimat və şəkillərdən istifadə edin.

Faydalı məsləhət

HEKAYƏ

Hekayə yazarkən aşağıdakı tövsiyələrə əməl edin:

1. Bu hekayəni yazmaqda məqsədinizi müəyyən edin.
2. Hekayədə təsvir olunacaq hadisələri, əsas epizodu müəyyən edin.
3. Hekayənin baş qəhrəmanını, onun zahiri görkəmini, xarakterini təsvir edin.

Giriş

- Hekayənin qəhrəmanı (ixtiraçı Con Volker) haqqında **məlumat**

Əsas hissə

- Hadisənin baş verdiyi **zaman** və **məkan**
- Hadisənin təsviri

Sonluq

- Hadisənin nəticəsi

Dil qaydaları

4 A Verilmiş cümlələrdə qırmızı rəngdə olan sözlər səhv yazılmışdır. Həmin sözlərin düzgün yazılışını müəyyən edin.

- Ocaq qalamaq və **yeməy** hazırlamaq lazım idi.
- Həmin nöqtədə yandırıcı **istiliy** əmələ gəlir.

• Bunları bilməliyik • **SÖZ SONUNDA “K” SAMİTİNİN YAZILIŞI**

Bəzi sözlərin sonunda **k** samiti fərqli səslənir. Bu cür sözlərin yazılışına xüsusi diqqət etməliyik.

Doğru	Yanlış
bilik	biliy
ürək	ürəy

Həmin sözlərə **saitlə başlayan şəkilçi** qoşulduqda **k** samiti **y** samiti ilə əvəz olunur: çiçək – çiçəyin – çiçəyə

B Verilmiş sözlərə $-a^2$, $-i^4$, $-in^4$ şəkilçilərindən birini əlavə edib köçürün. Bu zaman **k-y** əvəzlənməsinə diqqət edin.

Nümunə: ərik – əriyi

yəşik, çiçək, leylək, dibçək, ördək, ləçək, pencək

C “**Yelləncək**” sözünü uyğun şəkildə dəyişərək nöqtələrin yerinə yazıb köçürün.

1. Uşaqlar növbə ilə ... yellənirdilər.
2. Hamı onun düzəltdiyi ... tamaşa edirdi.
3. Arzu ... yığıldı.
4. Bu ... atam asmışdı.
5. Qırıq ... üstündə oturmaq təhlükəlidir.

• Diqqət et •

“**K**” samiti ilə bitən bəzi sözlərdə **k-y** əvəzlənməsi baş vermir. Məsələn, yük – yükü

Ç Hansı sözlərə **saitlə başlanan şəkilçi** artırıqda **k-y** əvəzlənməsi baş vermir?

təbrik, ipək, türk, əlcək, iştirak

1 A Şəkildə gördüklərinizdən hansı daha əvvəl ixtira edilib?

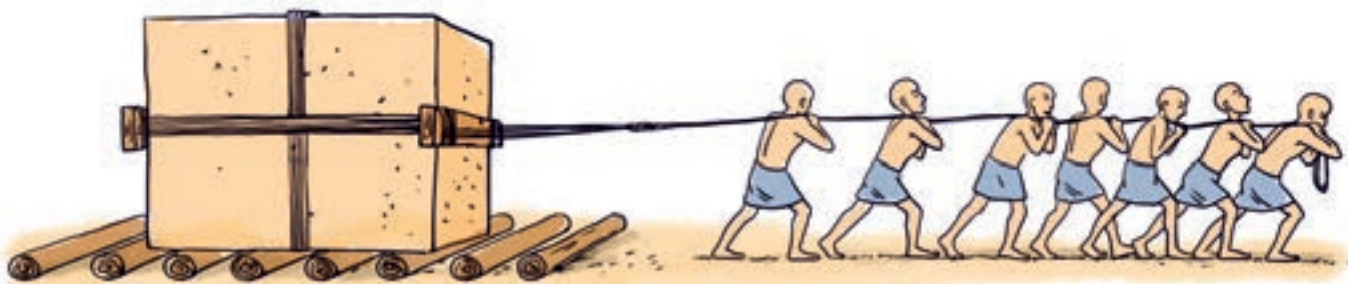

TƏKƏRİN İXTİRASİ

Ətrafınıza diqqətlə baxsanız, görərsiniz ki, bir çox mexanizmləri hərəkətə gətirən əsas hissələr təkər formasındadır. Yalnız avtomobillər, qatarlar deyil, təyyarələr, gəmilər də təkər vasitəsilə hərəkətə gəlir. Lakin buna qədər təkər böyük bir inkişaf yolu keçmişdir.

İlk təkərləri necə düzəldirdilər?

Qədimdə insanlar ağır yükü daşımaq üçün onu ağac tirlərinin üzərinə qoyub diyirləyirdilər. Beləliklə, onlar dairəvi əşya üzərində yükdaşımanın daha rahat olduğunu anlamışdılar. İndi əsas məsələ prosesi təkmilləşdirmək idi.

İnsanlar iri ağac tirlərini köndələn kəsib dəyirmi lövhələr hazırladılar. Sonra lövhənin mərkəzində deşik açdılar. İki dəyirmi lövhəni qalın taxta çubuqla – oxla birləşdirdilər.

Beləcə, ilk nəqliyyat vasitəsi – araba yarandı.

•Söz boğçası•

- mexanizm
- təkmilləşdirmək
- köndələn
- təkən vermək
- texnika

Təkərdən nə üçün istifadə edilirdi?

Arabalar insanların işini xeyli yüngülləşdirdi. Onlardan yükdaşımada, gəzintidə, döyüşlərdə istifadə edilirdi.

Bu gün təkər bizə adi görünə bilər. Lakin onun ixtirası elm və texnikanın inkişafına təkan verdi. Təkər olmasaydı, nə dəyirman, nə də nəqliyyat vasitələri ola bilərdi.

Nə anladın?

B Mətnə aid suallara cavab verin.

1. Təkər düzəltmək ideyası necə formalaşdı?
2. Təkərin ixtirasından sonra yaranan ilk nəqliyyat vasitəsi hansı oldu?

Düşün və cavab ver

C Şəkil əsasında təkərin təkmilləşməsi haqqında danışın.

Açar sözlər: daş, köndələn, ağac lövhə, ağır, yüngül, rezin, dəmir, hava

Ç Şəkillər əsasında təkərin ixtirasının digər ixtirələrdəki rolu haqqında danışın.

D Sizcə, təkər niyə mühüm ixtira hesab olunur? Bu barədə məlumat mətnin hansı hissəsində əks olunmuşdur?

2 A

Mətni oxuyun və açar sözləri seçib yazın.

İLK METRO

İnsanların həyatını asanlaşdıran ən mühüm ixtiralarından biri də metrodur. Tam adı yunan dilindəki “metropolis” sözündən götürülmüşdür. Mənası “baş şəhər” deməkdir. İlk metro 1863-cü ildə Londonda işə salınmışdır.

Azərbaycanda isə 1967-ci ildə Bakı metropoliteninin ilk 5 stansiyası istifadəyə verilmişdir.

Faydalı məsləhət

QEYDGÖTÜRMƏ

Mətni oxuyarkən və ya dinləyərkən qeydlər götürə bilərik. Qeydlər mətni daha yaxşı anlamağa və yadda saxlamağa kömək edir.

Qeyd vərəqində açar sözlər yazılır:

- faktlar
- rəqəmlər
- şəxs və məkan adları

• Nümunə •

(“İlk metro” mətnindən qeydlər)

- “metropolis” (baş şəhər)
- 1863-cü il, London
- 1967-ci il, Bakı
- 5 stansiya

B

“Beynəlxalq İşıqfor Günü” mətnini dinləyin.

Aşağıdakı qeydlər əsasında mətni nəql edin.

Beynəlxalq İşıqfor Günü

- 1914-cü il 5 avqust
- Ceyms Hoq
- Amerika, Klivlend şəhəri
- 2 rəng: qırmızı və yaşıl
- Səsli işıqfor

Dil qaydaları

3 A Verilmiş cümlələrdə qırmızı rəngdə olan sözlər səhv yazılmışdır. Həmin sözlərin düzgün yazılışını müəyyən edin.

- Qədimdə insanlar ağır yükü **daşımağ** üçün onu ağac tirlərinin üzərinə qoyub diyirləyirdilər.
- İki dairəvi formada olan lövhəni qalın taxta **çubuxla** birləşdirdilər.

• Bunları bilməliyik • **SÖZ SONUNDA “q” SAMİTİNİN YAZILIŞI**

Sonu **q** samiti ilə bitən bəzi sözlərdə **q** samiti **ğ** və ya **x** kimi səslənir. Bu cür sözlərin yazılışına diqqət etməliyik.

Doğru	Yanlış
qonaq	qonağ, qonax
ocaq	ocağ, ocax

Həmin sözlərə saitlə başlayan şəkilçi qoşulduqda **q** samiti **ğ** samiti ilə əvəz olunur: ota**q** – otağın – otağ**a**

B Verilmiş sözlərə -in⁴, -dan² şəkilçilərini əlavə edib köçürün.

Nümunə: qayıq – qayığa – qayıqdan

daraq, moruq, papaq, pambıq, oraq, qulaq, bulaq

C “**Otaq**” sözlərinə uyğun şəkilçilər əlavə edərək cümlələri köçürün.

1. Atam ... daxil oldu.
2. O, ... səliqə yaratdı.
3. Sona ... havasını dəyişdi.
4. Arzu ... çıxdı.
5. Adil ... yoldaşlarına göstərdi.

Ç Hansı sözlərə saitlə başlayan şəkilçi artırıqda **q-ğ** əvəzlənməsi baş vermir?

Həmin sözləri cümlədə işlədib yazın.
məntiq, qulaq, tapşırıq, şafəq, qoruq, xalq, dayaq, barmaq, dostluq, dialog

• Diqqət et •

“Q” samiti ilə bitən bəzi sözlərdə **q-ğ** əvəzlənməsi baş vermir.

Məsələn, *vəraq – vəraqi*

1

A

İnsanlar nə üçün hərfləri ixtira etdilər?

B

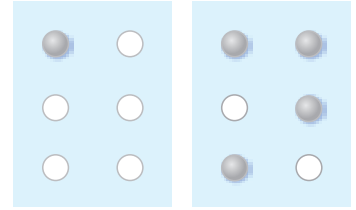
Morze əlifbasını xatırlayın. Bu əlifbada hansı işarələrdən istifadə edilirdi? Morze əlifbasına ehtiyac nədən yarandı?

BRAYL ƏLİFBASI

Bildiyimiz kimi, insan informasiyanı, əsasən, dinləməklə və ya oxumaqla əldə edir. Ancaq elə insanlar var ki, onlar görmə və ya eşitmə qabiliyyətindən tamamilə və ya qismən məhrumdurlar.

Təxminən 200 il əvvəl Fransada yaşamış Luis Brayl da belə uşaqlardan biri idi. Altı yaşı olanda o, bədbəxt hadisə nəticəsində görmə qabiliyyətini itirmişdi. Buna baxmayaraq o da başqa uşaqlar kimi oxumaq, təhsil almaq istəyirdi.

15 yaşına çatanda Luis görmə qabiliyyətindən məhrum uşaqlar üçün əlifba yaratmaq qərarına gəldi. O bilirdi ki, bu cür insanlarda digər duyğu üzvləri daha güclü inkişaf edir. Onlar daha yaxşı eşidirlər, dəriləri daha həssas olur. Deməli, bu əlifbada elə hərflər olmalı idi ki, insanlar barmaqları ilə toxunaraq onları hiss etsinlər. Bunları nəzərə alaraq Luis görmə qabiliyyətindən məhrum insanlar üçün şriftlər yaratdı. Şriftlərin hər biri altı xanadan ibarət idi. Xanalardan bəziləri qabarıq idi.

A hərfi

N hərfi

Şriftlərdəki qabarıq xanaların müəyyən qayda ilə düzülüşü hər hansı hərfi ifadə edirdi. Görə bilməyən insanlar barmaqlarını toxundurmaqla qabarıq xanaları asanlıqla hiss edirdilər.

Brayl əlifbasında rəqəmləri də işarə edən şriftlər var idi.

Tezliklə Braylın əlifbası bütün dünyada istifadə olunmağa başladı. Bu əlifba ilə kitablar, jurnallar, qəzetlər yazıldı.

Bu gün bütün dünyada 4 yanvar tarixi Brayl Əlifbası Günü kimi qeyd olunur.

Nə anladın?

C

Mətnə aid suallara cavab verin.

1. Brayl əlifbası kimlər üçün nəzərdə tutulmuşdu?
2. Brayl əlifbasında hərflər necə işarələnirdi?
3. Brayl nə üçün məhz qabarıq nöqtələrdən istifadə etdi?

• Söz boğçası •

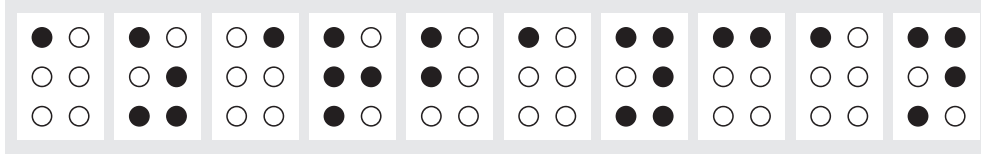
- bədbəxt
- məhrum olmaq
- qabiliyyət
- qabarıq
- şrift

Düşün və cavab ver

Ç

Brayl əlifbası ilə “Azərbaycan” sözü verilmişdir.

Həmin sözdən özünüz sözlər yaradın və Brayl əlifbası ilə yazın.

D

Qruplarla iş

Müqayisə cədvəli tərtib etməklə əlifbaları müqayisə edin.

1-ci qrup: Morze əlifbası ilə Brayl əlifbasını;

2-ci qrup: Azərbaycan əlifbası ilə Brayl əlifbasını;

3-cü qrup: Azərbaycan əlifbası ilə Morze əlifbasını.

Əlifbalar haqqında verilmiş məlumatlardan istifadə edə bilərsiniz.

1. Hər hərfin öz cizgisi var.
2. İki işarədən – nöqtə və tiredən istifadə olunur.
3. Qabarıq nöqtələrin müxtəlif düzülüşündən istifadə olunur.
4. Hər bir hərf müəyyən səsi bildirir.
5. Uzaq məsafəyə məlumat göndərmək üçün istifadə olunur.
6. Böyük və kiçik hərflərin müxtəlif ölçüləri və formaları var.
7. Görmə qabiliyyətindən məhrum insanlar üçün yaradılıb.

E

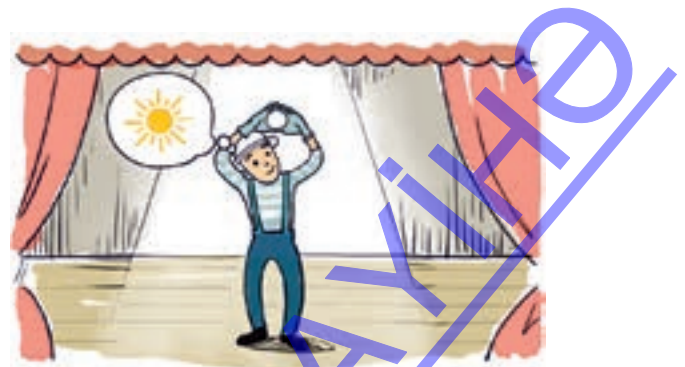
Sizcə, eşitmə qabiliyyətini itirən insanlar necə ünsiyyət qururlar?

Ə

Cütlərlə iş

Mimika və jestlərdən istifadə etməklə cümlələri yoldaşlarınıza başa salın.

- O mənim dostumdur.
- Mən üçüncü sinifdə oxuyuram.
- Mən ağacdən beş alma dərdim.

2

A

Sizcə, eşitmək və dinləmək eynimənalı sözlərdir?

B

Rollu oxu

Mətni oxuyun.

UŞAQLARIN NAĞILI

Uşaqlar bağçada yığışb söhbət edirdilər. Gülnar dedi:

– Gəlin bir yerdə nağıl quraq. Birimiz bir cümlə deyək. Qalanlarımız növbə ilə onun davamını söyləyək. İstəyirsiniz, mən başlayım?

– Başla, başla.

Gülnar: – Biri var idi, biri yox idi. Bir bağban var idi.

İlqar: – Onun bir oğlu, bir qızı var idi.

Aysel: – Bir gün bağbanın uşaqları ərik ağacı əkdilər.

Anar: – Qardaşlar hər gün ağacı sulayırdılar.

Gülnar: – Yaz gəldi, ağac çiçəklədi.

İlqar: – Birazdan uşaqların əkdüyü ağac bar verdi.

Aysel: – Bağban bunu görüb çox fərəhləndi.

Anar: – Uşaqlar yetişmiş armudları yeşiyə yığıb bazara apardılar.

Gülnar: – Meyvələri satdılar, pulunu gətirib atalarına verdilər...

C

Kim öz yoldaşlarını diqqətlə dinləmədi?

Faydalı məsləhət

DİNLƏMƏ BACARIĞI

Başqalarının nitqini dinləyərkən:

- Fikrimizi nitqin məzmunu üzərində cəmləməliyik.
- Danışanın sözünü kəsməməli, diqqətini yayındırmamalıyıq.
- Dinlədiyimizi təsəvvürümüzdə canlandırmalıyıq.
- Anlamadığımız söz və ya fikirləri qeyd etməli, sonda soruşmalıyıq.

Ç

“Eşitmək və dinləmək” mətnini dinləyin.

- Açar sözlərə əsasən mətni nəql edin.

qab-qacaq, cizgi filmi, yük maşını, futbol oyunu, pəncərə taxtaları

- Dinləmə bacarığı haqqında hansı tövsiyə mətndə öz əksini tapmışdır?

Dil qaydaları

- 3 A** Verilmiş sözləri kök və şəkilçiyə ayırın. Şəkilçilərin düzgün yazılışını müəyyən edin.

aktyorlar – aktyorlar
şokoladlı – şokoladlı
samanlıq – samanlıq

• Bunları bilməliyik • “L” SAMİTİ İLƏ BAŞLANAN ŞƏKİLÇİLƏR

Bəzi sözlərdə “l” samiti ilə başlanan şəkilçilər fərqli səslənir. Bu cür şəkilçilərin yazılışına xüsusi diqqət etməliyik.

-lar, -lər		-lı, -li, -lu, -lü		-lıq, -lik, -luq, -lük	
Doğru	Yanlış	Doğru	Yanlış	Doğru	Yanlış
qazlar	qazdar	duzlu	duzdu	şadlıq	şaddıq
oğlanlar	oğlanar	şanlı	şannı	sərinlik	sərinnik
narlar	narrar	ətirli	ətirri	bazarlıq	bazarıq

- B** İsimlərə çoxluq bildirən şəkilçilər artırıb yazın.

Şəkilçilərin yazılışına diqqət edin.

qaz, gül, ilan, qardaş, həyat, şəhər

- C** Hansı sözlərdə “l” samiti ilə başlanan şəkilçinin deyilişi ilə yazılışı fərqlənir?

ilanlar, şəhərli, güllük, kitablar, güclü, bulaqlar

- Ç** Cümlələrdə səhv yazılmış sözləri müəyyən edib düzgün yazın.

1. Düşmən qoşunnarı geri çəkildi.
2. Aysu kədərri halda oturmuşdu.
3. Göyün üzünü bulutdar almışdı.
4. Bu yerrərin bərəkətdi torpağı var.
5. Qızdar çəmənlikdə gül yığirdılar.
6. Şəhərrərimiz bir-birindən gözəldir.

- D** Mətni oxuyun. Səhv yazılmış sözlərə düzəliş etməklə mətni köçürün.

El bayramına yurdun hər yerindən ox atan, at oynadan igid cavannar, addı-sannı pəhləvannar axışib gəlmişdilər. Onnarın şərəfinə ozannar qopuz çalib söz qoşurdular. Uzunsaç, qaragöz qızdar, gəlinnər də bəzənib gəlmişdilər. Onnar da çəmənlikdə məclis düzəltmişdilər.

1

A

Hansı oyuncaqlarla oynamağı xoşlayırsınız? Nə üçün?**Bəs özünüz oyuncaq düzəltmisinizmi?****ƏSRİN OYUNCAĞI**

Dünyada məşhur olan leqo oyuncağı kiçikdən böyüyə hamıya tanışdır. Hər kəs çox maraqla leqo parçalarından fiqurlar düzəltməyi sevir.

Bəs ilk leqolar necə yaranmışdır?

Təxminən 100 il əvvəl uzaq Danimarka ölkəsində Olie Kristian adlı bir dülgər yaşayırdı. O öz kiçik emalatxanasında taxtadan mebel hazırlayıb satmaqla məşğul olurdu.

Olienin kiçik oğlu Qotfred tez-tez atasının emalatxanasına gəlirdi. O, maraqla mebel əşyalarının düzəldilməsinə baxırdı. Olie də həvəslə öz peşəsinin sirlərini oğluna öyrədirdi.

Mebelin istehsalı zamanı çoxlu kiçik taxta parçaları artıq qalır, zibilliyə atılırdı. Bir dəfə Olie oğlunun bu taxta parçaları ilə oynadığını gördü. Dülgər düşündü ki, itkiyə gedən taxta parçalarından oyuncaqlar hazırlayıb sata bilər. Beləliklə, danimarkalı dülgər taxtadan oyuncaqlar düzəltməyə başladı. Hətta bu oyuncaqlara ad da verdi: leqo*.

Qotfred on iki yaşından atasının yanında işləməyə başladı. O bu işə böyük maraq göstərirdi. Bir gün yeni bir fikirlə atasının yanına gəldi:

– Ata, gəl oyuncaqları hazır şəkildə deyil, hissələrə bölünmüş halda sataq. Qoy alıcılar özləri bu hissələrdən oyuncağı yığsınlar.

– Səncə, yığa bilərlər? – Olie tərəddüdlə dedi.

– Biz qutunun üzərinə şəkil və təlimat yapışdırırıq.

Olie, hətta emalatxana işçiləri Qotfredin fikrini bəyəndilər. Onlar rəngli, kiçik parçalardan ibarət oyuncaqlar hazırlamağa başladılar. Bu parçalar asanlıqla bir-birinə keçirilirdi.

*leqo – Danimarka dilində
“leg-godt” – “yaxşı oyna”
mənasını verir.

Oyuncaq parçaları dəstlər şəklində qutulara yığılır və mağazalara göndərilirdi. Uşaqlar bu parçalardan özləri ev, maşın, gəmi düzəldirdilər. Bu zaman uşaqların yaradıcı bacarıqları inkişaf edirdi.

Bir müddət sonra leqolar dünyada ən çox alınan oyuncağa çevrildi.

•Söz boğçası•

- emalatxana • istehsal
- leqo • itki • dəst

Nə anladın?

B Mətnə aid suallara cavab verin.

1. Olie Kristian hansı peşə ilə məşğul idi?
2. Olie nəyə görə oyuncaq düzəltməyə başladı?
3. Qotfredin hansı fikri hamı tərəfindən bəyənilirdi?
4. “Leqo” sözünün mənası nədir?

C Söz boğçasındakı sözləri verilmiş izahlarla uyğunlaşdırın.

1. Zıyan, zərər
2. Hər hansı bir şey hazırlama
3. Müəyyən məqsəd üçün lazım olan əşyaların toplusu
4. İstehsal müəssisəsinin binası

Düşün və cavab ver

Ç Leqonun digər oyuncaqlardan fərqi nədir?

Təqdimat

D Cədvəldən istifadə etməklə leqo haqqında məlumat vərəqi hazırlayın.

İxtiranın adı	
İxtiranın mahiyyəti	
İxtiraçı	
İxtira olunduğu ölkə	
Əlavə məlumatlar	

“Sehrli kub” mətnini oxuyun və qeydlər götürün.

SEHRLİ KUB

Rubik kubu çox maraqlı zəka oyunlarından biridir. Onun hər üzündə 9 kiçik kub var. Rubik kubunun üzlərinin hərəsi bir rəngdə olur. Onları fırlatmaqla kiçik kubların yerini dəyişmək – bir üzdən o birinə aparmaq olur. Bu zaman kubun üzündəki rənglər qarışır.

Oyunçu kubu elə yığmalıdır ki, hər üz bir rəngdə olsun.

Bu gün Rubik kubunu sürətlə yığmaq üzrə beynəlxalq yarışlar keçirilir.

1

2

3

B

Mətdən şəkillərə uyğun gələn cümlələri seçin.

Faydalı məsləhət

YADDAŞ XƏRİTƏSİ

Təqdimata hazırlaşarkən qeydlərimizi müəyyən başlıqlar altında qruplaşdırma bilərik. Bu cür qruplaşdırma **yaddaş xəritəsi** adlanır.

C

Mətdən götürdüyünüz qeydlər və verilmiş yaddaş xəritəsi əsasında Rubik kubu haqqında danışın.

İXTİRAÇI:

- Erno Rubik
- macar
- heykəltəraş

RUBİK KUBUNUN İXTİRASI

ZAMAN VƏ MƏKAN:

- 1974-cü il
- Budapeşt

Oyuncağın təsviri

- Rənglər: ağ, sarı, göy, yaşıl, qırmızı, narıncı
- 6 üz
- 9 kvadrat

Ç

“Teddi ayı” mətnini dinləyin və qeydlər götürün.

LAYIHƏ

Dil qaydaları

3 A Cümlələrdəki sayları müəyyən edin.

1. Rubik kubunun hər üzü doqquz eynirəngli kvadratdan ibarətdir.
2. Hər il Rubik kubu üzrə yarışmaya xeyli adam qoşulur.
3. Rubik kubu 1974-cü ildə ixtira edilmişdir.

• Bunları bilməliyik • SAY

Say – varlığın miqdarını və ya sırasını bildirir.

Miqdar sayı

bir, iyirmi, çox, bir-iki

Neçə? Nə qədər?

Sıra sayı

beşinci, onuncu, yüzüncü

Neçənci?

B Sayları cədvəl üzrə qruplaşdırıb yazın.

bir, az, xeyli, yüzüncü, çoxlu, yeddinci, min, yüzlərlə, beş, yüz, üçüncü, üç-dörd

Miqdar sayı	Sıra sayı

C Miqdar saylarına *-inci*⁴ şəkilçisini artırmaqla sıra sayları düzəldin.

bir, üç, altı, doqquz, yüz, min, on səkkiz, otuz, yetmiş səkkiz

Ç Hansı söz birləşmələrində say varlığın dəqiq miqdarını bildirir?

çoxlu ağac, üç yüz şagird, yeddi kitab, yüzlərlə insan, üç-dörd sinif, minlərlə əsgər, səksən səkkiz məktəb, bir-iki kəlmə

• Diqqət et •

Bəzi miqdar sayları əşyanın təxmini miqdarını bildirir. Məsələn: *çox, onlarla, saysız-hesabsız*.

D Cümlələrdəki təxmini sayları seçib yazın.

1. Beş-altı nəfər bir yerə toplaşib söhbət edirdi.
2. Az adam az iş görər, çox adam çox iş.
3. Beşinci gün kitabxanaya xeyli kitab gətirdilər.
4. Vətənimizdə yüzlərlə meyvə növü yetişir.

1

A

Sizcə, rəqəmlər olmayanda insanlar əşyaları necə sayırdılar?
Bəs sayı yazıda necə işarə edirdilər?

RƏQƏMLƏRİN YARANMASI

Çox qədimdə insanlar saylar haqqında sadə təsəvvürə malik idilər.

Onlar bilirdilər ki, insan qollarının sayı quş qanadlarının sayı qədərdir, ayaqlarının sayı isə maralın ayaqlarının sayından azdır. Lakin bu sayları yazıda ifadə edə bilmirdilər.

İlk rəqəmlər necə yarandı?

Qədim insan sürüdəki keçilərin sayını bilmək üçün bir qab götürüb ora kiçik daşlar yığırdı: bir keçi – bir daş. Qabda daşların sayı çoxdursa, deməli, sürü də böyükdür. Bəzən sayı ifadə etmək üçün əşyanın sayı qədər taxtada cızıqlar çəkir, bəzən isə uzun kəndirdə əşyanın sayı qədər düyünlər salırdılar. Zaman keçdikcə daha böyük və dəqiq hesablamalara ehtiyac yarandı. Artıq hər bir sayı işarələrlə ifadə etmək lazım idi. Rəqəmlərə – sayın yazıda işarəsinə ehtiyac var idi.

İlk rəqəmlər qədim Misir ölkəsində yaranmışdır. Misirlilər kiçik ədədləri cızıqlarla, böyük ədədləri şəkillərlə ifadə edirdilər. Bəzi xalqlar isə öz əlifbalarındakı hərflərdən istifadə edirdilər. Hərfin rəqəm olduğunu bildirmək üçün üstündə xətt çəkirdilər.

Niyə məhz onluq say sistemi?

Hesablama aparmaq üçün asan bir say sistemi düşünmək lazım idi. Bunu başa düşən insanlar onluq say sistemi yaratdılar.

• Bu, maraqlıdır.

Qədimdə bəzi xalqlar hesablama zamanı yalnız “bir” və “iki” rəqəmindən istifadə edirdilər. Məsələn, 3 ədədinə “iki-bir”, 4-ə “iki-iki”, 5-dən böyük ədədlərə isə, sadəcə, “çox” deyirdilər.

Qədim Misir rəqəmləri

Qədim rus rəqəmləri

Heç fikir vermisinizmi, on dənə təklik bir onluq, on dənə onluq bir yüzlük, on dənə yüzlük bir minlik yaradır. Buna onluq say sistemi deyirlər. Bu say sisteminin yaranması insanın əllərindəki barmaqların sayı ilə bağlı idi.

Çoxlu sayda əşyanı saymaq üçün bəzən bir neçə adam lazım gəlirdi. Birinci adam əllərinin barmaqlarını bir-bir açmaqla təklikləri sayırdı. On barmağı açılıb qurtardıqdan sonra bu adam əlini yumurdu, ikinci adam bir barmağını açdı. Onun hər barmağı bir onluq demək idi. İkinci adamın barmaqlarının onu da açıldıqda məlum olurdu ki, sayılan əşyaların miqdarı on onluğa, yəni yüzə çatıb. Bu zaman üçüncü adam bir barmağını açıb yüzlüyü göstərirdi.

Beləliklə, onluq say sistemi yarandı.

Nə anladın?

B Mətnə aid suallara cavab verin.

1. Qədimdə insanlar sayları necə ifadə edirdilər?
2. Misirlilər böyük və kiçik ədədləri necə yazırdılar?
3. Ruslar rəqəmləri hərflərdən necə fərqləndirirdilər?

Düşün və cavab ver

C Şəkillərə baxaraq qədim Misir rəqəmləri ilə 114 ədədini yazın.

Ç Əgər sayma qurtardıqda birinci adamın yeddi barmağı, ikinci adamın beş barmağı, üçüncü adamın iki barmağı açılmışsa, onda sayılan şeylərin miqdarı nə qədərdir?

2 A Verilmiş sxemi nümunələrlə şərh edin.

hərflər

söz

rəqəmlər

ədəd

ƏRƏB, YOXSAX HİND RƏQƏMLƏRİ?

Bizim istifadə etdiyimiz rəqəmlər ərəb rəqəmləri adlanır. Bu rəqəmlərin köməyi ilə istənilən ədədi rahat ifadə etmək olur. Bu zaman cəmi on rəqəmdən istifadə edilir:

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

Ədədlərin bu cür yazılışı Hindistanda icad edilmişdir. Ərəblər bu işarə sistemini hindlilərdən, başqa xalqlar isə ərəblərdən öyrəniblər. Ona görə də “ərəb rəqəmləri” adlanırlar. Ərəb rəqəmlərinin geniş yayılmasında məşhur riyaziyyatçı Xarəzminin böyük rolu olmuşdur.

Əl-Xarəzmi
(783-850)

ROMA VƏ ƏRƏB RƏQƏMLƏRİ

Ərəb rəqəmləri ilə tanış olana qədər avropalılar Roma rəqəmlərindən istifadə edirdilər. Qədim romalıların icad etdiyi rəqəmlər Misir rəqəmlərinə bənzəyirdi. Lakin daha mükəmməl idi. Burada kiçik ədədləri cızıqla, beş, on, əlli, yüz və s. ədədləri isə xüsusi işarələrlə ifadə edirdilər:

üç – III, yeddi – VII, on – X, əlli – L, yüz – C

Roma rəqəmləri ərəb rəqəmlərindən min il əvvəl icad edilmişdi. Lakin Roma rəqəmləri ilə yazılan bir çox ədədlər mürəkkəb tərkibə malik olur.

Məsələn, “yetmiş səkkiz” ədədinin Roma və ərəb rəqəmləri ilə yazılışını müqayisə edək:

Yetmiş səkkiz ədədi

Roma rəqəmləri ilə: LXXVIII (*yeddi rəqəm*)

Ərəb rəqəmləri ilə: 78 (*iki rəqəm*)

Beləliklə, böyük ədədləri Roma rəqəmləri ilə ifadə etmək çətinlik yaradırdı. Ona görə də ərəb rəqəmlərindən daha geniş istifadə etməyə başladılar. Bu gün Roma rəqəmlərindən sıra saylarını ifadə etmək üçün istifadə olunur.

Nə anladın?

B

Mətnə əsasən doğru fikirləri müəyyən edin.

1. Ərəb rəqəmlərində ədədləri ifadə etmək üçün 0-dan 9-a qədər rəqəmlərdən istifadə olunur.
2. Xarəzmi ərəb rəqəmlərini icad etmişdir.
3. Ərəb rəqəmləri Hindistanda yaranmışdır.
4. Xarəzmi ərəb rəqəmlərinin başqa xalqlar arasında yayılmasına nail olmuşdur.
5. Misirdə olduğu kimi Romada da böyük ədədləri şəkillərlə ifadə edirdilər.

Düşün və cavab ver

C

Sıra saylarını Roma rəqəmləri ilə yazın.

4-cü, 6-cı, 13-cü, 16-cı, 18-ci, 20-ci

Ç

Roma rəqəmləri ilə verilmiş ədədləri sözlə və ərəb rəqəmləri ilə ifadə edib yazın.

XXII, XV, XXX, XVII

D

Cümlələrdəki sayları sözlə ifadə edib köçürün. Hansı sayın ifadəsində daha çox sözün olduğunu müəyyən edin.

1. Növbədə 304-cü sırada dayanmışdım.
2. Mirzə Fətəli Axundov XIX əsrdə yaşamışdır.
3. Dərslikdəki 22-ci tapşırıq mənə çətin göründü.
4. Məktəbin kitabxanasına 415 kitab gətirildi.

E

“İki yüz iyirmi iki” sayının rəqəmlə ifadəsi haqqında deyilənlərdən hansı doğrudur?

- A) Dörd rəqəmdən istifadə olunur.
- B) Üç eyni rəqəmdən istifadə olunur.
- C) Üç fərqli rəqəmdən istifadə olunur.

Dil qaydaları

3 A Cümlələrdəki sayları müəyyən edin və yazılış formalarını müqayisə edin.

1. Rubik kubunun hər üzündə 9 kiçik kub var.
2. Leqo XXI əsrin ən məşhur oyuncağıdır.
3. Bir çox xalqlar böyük rəqəmləri şəkillərlə ifadə edirdilər.

• Bunları bilməliyik •

SAYIN YAZILIŞ FORMALARI

Sayların müxtəlif yazılış formaları vardır:

1. **Sözlə:** beş, iyirmi.
2. **Ərəb rəqəmləri ilə:** 14, 517.
3. **Ərəb rəqəmləri və sözlə:** 3 min, 5 min.
4. **Roma rəqəmləri ilə:** V, XVI.

B Verilmiş sayları sözlə ifadə edib yazın.

87, 10-cu, 245, 5-ci, 105, 100-cü

C Sözlə verilmiş sayları ərəb rəqəmləri ilə yazın.

onuncu, iki yüz qırx beş, dörd yüz qırx dörd, beş yüz bir

Ç Sualların cavabını rəqəmlə ifadə edib yazın.

1. Bir dəqiqə neçə saniyədir?
2. Bir gün neçə saatdır?
3. Bir həftə neçə gündür?
4. Çərşənbə axşamı həftənin neçənci günüdür?

• Yadda saxla •

Sıra saylarını Roma rəqəmləri ilə yazarkən şəkilçi işlədilmir.

Sıra sayı	Ərəb rəqəmləri ilə	Roma rəqəmləri ilə
on ikinci	12-ci	XII

D Cümlələrdəki sıra saylarını Roma rəqəmləri ilə ifadə edib köçürün.

1. Arzu altıncı sinifdə oxuyur.
2. İngiltərə kraliçası İkinci Elizabet atları sevir.
3. Kitabın dördüncü fəslini də oxuyub bitirdim.
4. Biz iyirmi birinci əsrdə yaşayırıq.

Ümumiləşdirici təkrar

A Mətni oxuyun. Səhv yazılmış sözlərə düzəliş etməklə mətni köçürün.

Qarri-şaxdalı qış gəlmişdi. Qışın öz gözəlliyi var: dağlar, təpələr, düzdər pambığ kimi ağ qarla örtülmüşdü. Ağacdarın budaxları qara bürünmüşdü. Arabir buluddarın arasından günəşin ilıq şüaları gözdəri qamaşdırırdı.

B Mötərizədə verilmiş sözləri uyğun şəkildə dəyişərək cümlələri köçürün.

1. Ağacın (budaq) qurumuşdu.
2. Kənan ona edilən (kömək) heç vaxt unutmayacaq.
3. (Üfüq) yelkənli gəmi görünürdü.
4. Nənənin bişirdiyi (çörək) ətri hər yana yayıldı.
5. Arzunun yarışda (iştirak) bizi qürurlandırdı.
6. Uşaqlar (çiylək) çox sevirilər.

C Hansı sayları rəqəmlə ifadə etmək olmur? Nə üçün?

üç, çoxlu, yetmiş, bir az, doqquzuncu, yüz, yeddinci, xeyli

Ç Sayları cədvəl üzrə qruplaşdırın.

yeddi-səkkiz, onlarla, on birinci, minlərlə, yüz, qırxıncı, əlli, doqquzuncu, az-çox

Varlığın dəqiq sayını bildirir:

Varlığın təxmini sayını bildirir:

Varlığın sırasını bildirir:

D Nöqtələrin yerinə uyğun gələn sayları müəyyən edin.

yeddi, xeyli, altı, otuz, üç, minlərlə, doqquz

1. Dünyada ... materik var.
2. Bir saatın yarısı ... dəqiqədir.
3. Göyqurşağının ... rəngi var.
4. ... noyabr vətənimizdə Bayraq Günü qeyd edilir.
5. Bayram tədbirinə ... adam gəlmişdi.
6. Bir fəsildə ... ay var.
7. ... əsgər vətən uğrunda mübarizə aparırdı.

6

UNUDULMAZ
QƏHRƏMANLAR

A Sizcə, hansı hərəkətlər qəhrəmanlıq sayılır? Qəhrəmanlar hansı xüsusiyyətlərə sahib olurlar? Oxuduğunuz mətnlərdən nümunələr gətirməklə qəhrəmanlıq haqqında danışın.

B Qruplarla iş

Məlumat vərəqindən istifadə etməklə qəhrəmanlar haqqında təqdimat hazırlayın.

I qrup

CAVAD XAN

Kimliyi – Gəncə xanı

Yaşadığı illər – 1748-1804

Hökmranlıq illəri – 1786-1804

Əsas xidməti – Gəncə uğrunda rus qoşunlarına qarşı mübarizə aparmışdır.

Əlavə məlumatlar:

1. Cavad xanın oğlu Hüseynqulu da atası ilə birlikdə döyüşlərdə iştirak etmiş və qəhrəmancasına həlak olmuşdur.
2. Gəncədə Cavad xanın qəbri üzərində məqbərə tikilib.

Azərbaycan, Gəncə

II qrup

KOROĞLU

Kimliyi – xalq qəhrəmanı

Yaşadığı dövr – 16-cı əsrin sonu – 17-ci əsrin əvvəli

Əsas xidməti – zülmkar ağalara qarşı mübarizə

Məskəni – Çənlibel qalası

Atının adı – Qırat

Qılıncının adı – Misri qılınc

Əlavə məlumatlar:

1. Koroğlunun qoşununda yeddi min yeddi yüz yetmiş yeddi igid var idi.
2. Koroğlunun döyüşlərdə göstərdiyi şücaətlər "Koroğlu" dastanında təsvir edilir.

Azərbaycan

III qrup

RAQUF ORUCOV

Kimliyi – kəşfiyyatçı, polkovnik-leytenant

Yaşadığı illər – 1972-2016

Əsas xidməti – erməni işğalçılarına qarşı mübarizədə göstərdiyi igidliklər

Əlavə məlumatlar:

1. Murovdağda göstərdiyi qəhrəmanlığa görə “Murov qartalı” deyə çağırırdılar.
2. Başçılıq etdiyi kəşfiyyat qrupu əsgərlərimizi əsirlikdən xilas etmişdi.
3. 1998-ci ildə “İgidliyə görə” medalı ilə təltif edilmişdir.
4. 2016-cı ildə Aprel döyüşləri zamanı şəhid olmuşdur.

Azərbaycan

IV qrup

SALATIN ƏSGƏROVA

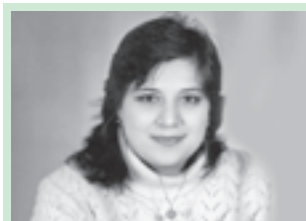
Kimliyi – jurnalist

Yaşadığı illər – 1961-1991

Əsas xidməti – Qarabağ müharibəsində jurnalistlik fəaliyyəti

Əlavə məlumatlar:

1. 1991-ci il yanvarın 9-da müsahibə hazırlamaq üçün Şuşaya gedərkən şəhid olub.
2. Şəhid olduğu Qaladərəsi kəndi onun şərəfinə Salatinkənd adlanır.
3. Azərbaycanın Milli Qəhrəmanı adına layiq görülmüşdür.

Azərbaycan

•Söz boğçası•

- hökmranlıq • xidmət • məqbərə • zülmkar • şücaət • əsirlik • təltif etmək
- məğlub etmək • kəşfiyyatçı •

C

Atalar sözlərini məlumat vərəqlərindəki məlumatlarla əlaqələndirib izah edin.

1. İgid oğul düşməyə əyilməz.

2. Aslanın erkəyi, dişisi olmaz.

3. Şəhidlər ölməz, Vətən bölünməz.

1

A

Oğuz eli, Dədə Qorqud haqqında bildiklərinizi danışın.

QARACA ÇOBAN

Dəmirqapı Dərbənddə qoldan qüvvətli bir çoban var idi. O, Oğuz igidi Salur Qazanın qoyunlarını otarırdı.

Günlərin bir günü Salur Qazan başının dəstəsi ilə ova getmişdi. Düşmən bundan xəbər tutub Oğuz elinə hücum çəkdi. Qazan xanın evini yağmaladı, xəzinəsini taladı, anasını, xanımını əsir apardı. Düşmənin gözü bununla doymadı. Dedilər: “Gedək Qazanın qoyun sürülərini də ələ keçirək”.

Çoban dağın başında yapıncısını yerə atıb yatmışdı. Gecəyarısı pis yuxu gördü. Yerindən dik atıldı. Üç yerdə təpə boyda daş yığdı. Sapandını əlinə aldı, oturub gözlədi. Bir də gördü, budur, altı yüz düşmən onun üstünə gəlir. Düşmənlərin başçısı dedi:

– Çoban, Salur Qazanın evini yağmaladıq, var-dövlətini ələ keçirdik. İndi də qoyunlarını aparmağa gəlmişik. Ya dinməz-söyləməz ver, ya da zorla alacağıq.

Çoban qəzəblə nəyə çəkdi:

– Səndən qorxsam, səndən betər olum. Hünərin var, yaxın gəl.

Düşmənlər atlarını çobanın üstünə sürdülər. Hər tərəfdən ox yağdırmağa başladılar. Çoban sapandına daş qoyub atdı. Birini atanda iki atlını yerə sərdi. Axırda daş qurtardı. Qoyun-keçi demədi, onları düşmənin başına ələdi.

•Söz boğçası•

- yağmalamaq
- talamaq
- yapıncı
- öymək
- sayıqlıq
- handan-hana

Düşmənin gözü qorxdı, dedilər:

– Bu çoban bizim axırıma çıxacaq! Gəlin qaçaq!

Handan-hana Salur Qazan yetişdi. Düzdə sərilib qalmış düşmənlərə baxdı.

Üzünü çobana tutub dedi:

– Çoban, de görüm, Oğuz elini kim bu günə qoydu?

Çoban olub-bitənləri danışdı. Qazan xan əsdi, gurladı. Atının ağzını düşmən ölkəsinə çevirdi. Bir də baxdı ki, çoban da arxasınca gəlir. Soruşdu:

– Çoban, sən hara?

– Oğuz elinin qisası mənim də qisasımdır.

Çobanın bu sədaqətindən Qazan xanın ürəyi dağa döndü. Bir yandan da fikirləşdi ki, çobanla getsə, düşmən onu qorxaq bilər. Atdan endi.

Çobanı nəhəng bir ağaca möhkəm sarıyıb yola düzəldi. Amma çoban inadından dönmədi. Ağaca bir güc verdi, iki güc verdi, üçüncüdə kökündən qoparıb belinə aldı, Qazan xanın arxasınca yola düzəldi.

Qazan xan çobanın əllərini açdı, alnından öpüb dedi:

– Sədaqətinə görə var ol, çoban!

Birlikdə yola düzəlib düşmən elinə çatdılar.

Qazan xan bir yandan, çoban o biri yandan düşmən qoşununu şil-küt elədilər. Oğuz eli xilas oldu.

Dədə Qorqud çobanın igidliyini, el-obasına sədaqətini öydü. Ona Qaraca adını verdi.

Nə anladın?

B Mətnə və şəkllə əsasən “sapand” sözünün mənasını izah edin.

C Mətnlə bağlı suallara cavab verin.

1. Salur Qazan kim idi?
2. Düşmənlər hansı məqamdan istifadə edib Oğuz elinə hücum çəkdilər?
3. Nə üçün Qazan xan düşmən üzərinə çobanla getmək istəmədi?
4. Çoban hansı adı qazandı? Bu adı ona kim verdi?

Düşün və cavab ver

Ç Mətnə hansı epizodlar Qaraca çobana aid aşağıdakı xüsusiyyətləri əks etdirir?

1. sədaqətli 2. ayıq-sayıq 3. güclü-qüvvətli

• Verilmiş atalar sözlərini seçdiyiniz epizodlarla uyğunlaşdırın.

1. İgid oğul düşməyə əyilməz.
2. Ehtiyat igidin yaraşığıdır.

2 A

“Qarabağ” sözünün izahını oxuyun. Bu izaha əsasən Dədə Qorqudun çobanı “Qaraca” adlandırmasının səbəbini təxmin edin.

“Qarabağ”ın adı Azərbaycan dilindəki “qara” və “bağ” sözlərindən əmələ gəlmişdir. Türk dillərində “qara” sözünün rəngdən başqa “böyük”, “əzəmətli” mənaları da vardır. Bu baxımdan “Qarabağ” böyük bağ mənası verir.

• Yadda saxla • QƏHRƏMANLIQ DASTANI

Dastan irihəcmli əsərdir. Qəhrəmanlıq dastanlarında xalqın azadlığı uğrunda mübarizə aparan mərd və igid insanlardan danışılır. “Kitabi-Dədə Qorqud” və “Koroğlu” ən məşhur qəhrəmanlıq dastanlarıdır.

B

Müəllimin oxuduğu “Dirsə xan oğlu Buğac” mətninin giriş və əsas hissəsini dinləyin. Şəkillərə əsasən mətnin sonluğunu təsvir edib yazın.

C

“Dirsə xan oğlu Buğac” dinləmə mətni üzrə hekayə xəritəsi tərtib edin.

Dil qaydaları

3

A

Sözləri aşağıdakı cədvəl üzrə qruplaşdırın.

Hansı sözlər cədvəlin heç bir sütununa uyğun gəlmir?

vətən, birinci, bəh-bəh, çoban, amma, yeddi, vuruşdular, cəsarətli, üç, və, dastan, çoxlu, qılinc, axı, uf, baxmaq, gözəl, qoşun, çünki, qorudu

ad	əlamət	say	hərəkət

• Bunları bilməliyik •

KÖMƏKÇİ SÖZLƏR

Elə sözlər var ki, anlayış ifadə etmir və heç bir suala cavab vermir. Belə sözlər **köməkçi sözlər** adlanır.

Məsələn: • Hüseyn **və** İbrahim eyni sinifdə oxuyur.

• **Ura**, qələbə bizimdir!

• **Bəs** sən gəlmirsən?

B

Cümlələri oxuyun. Köməkçi sözləri seçib yazın.

1. Uf, ayağım ağrıyır!
2. Dərslər bitdi və tətil başladı.
3. Səlim tez yatdı, çünki yorulmuşdu.
4. Axı mən səni çoxdan gözləyirəm.

C

Köməkçi sözləri artırmaqla cümlələri tamamlayın.

və

kaş

bəh-bəh

1. ... mən də sənin kimi pianoda çala biləydim.
2. Yaşar, Gülnar ... Vasif bir binada yaşayırlar.
3. ..., gülün nə gözəl ətri var!

Ç

Nöqtələrin yerinə uyğun gələn köməkçi sözlər artırın.

1. Azərbaycan qəhrəman oğulları ... fəxr edir.
2. ..., kollarıdakı ilana bax!
3. Dünəndən hava tutulmuşdu, ... yağış yağmırdı.

D

Verilmiş sözləri uyğun sıralara əlavə edin.

ordu, amma, mübarizə, vay, daha, sərkərdə, ki

a) ana, cəsur, ...

b) və, üçün ...

1

A

“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanından hansı Oğuz qəhrəmanlarını tanıyırsınız? Onların göstərdikləri qəhrəmanlıqlar haqqında danışın.

SƏKRƏYİN DASTANI

Oğuz elində Uşun Qoca adlı bir kişinin iki oğlu var idi. Böyüyün adı Əkrək idi. Bir dəfə Əkrək uzaq səfərdən vətənə qayıdırdı. Çox yorğun idi. Bir çəməndə uzandı ki, yatıb dincini alsın. Bu vaxt düşmənlər ona hücum etdilər. Yatdığı yerdə əl-qolunu bağlayıb əsir götürdülər. Oğuz elinə xəbər gəldi ki, Əkrək Əlincə qalasında dustaqdır. Uşun Qocanın evi yasa batdı.

İllər keçdi. Oğuz elinə bahar gəlmişdi. İgidlər ox atır, at çapırdılar. Uşun Qocanın kiçik oğlu Səkrək də böyüyüb yaxşı bir bahadır olmuşdu. Yarışların birində qalib gəldiyi rəqibi ona dedi:

– Səkrək, çox da öyünmə. Neçə illərdir ki, qardaşın Əkrək Əlincə qalasında dustaqdır. Əgər hünərin varsa, get onu qurtar.

Səkrək tez anasının yanına gedib qardaşını xəbər aldı. Anası dedi:

– Oğul, uşaq idin, ona görə sənə demədik. Qorxduq ki, gedəsən, başına bir iş gələ. Bir dərdimiz dönüb iki ola.

Elə həmin gün Səkrək ata-anasından izin alıb qardaşı Əkrəyi soraqlamaq üçün yola çıxdı. Oğuz elinin ağsaqqalı Dədə Qorqud ona xeyir-dua verdi:

– İgid oğul qardaşının sorağında olar. Onu əsirlikdən sən qurtarmasan, kim qurtarar?! Qaracıq atına min, get qardaşını qurtar. Al bu qopuzu da, sənə yoldaş olsun!

• Söz boğçası •

- əsir
- dustaq
- bahadır
- yasa batmaq

Nə anladın?

B

“Söz boğçası”ndakı sözlərin izahını müəyyən edin.

1. Müharibədə düşmən əlinə keçən əsgər, zabit və s.
2. Qəhrəman, igid
3. Həbs olunmuş adam

C Mətnin məzmunu ilə bağlı sualları cavablandırın.

1. Necə oldu ki, Əkrək düşməyə əsir düşdü?
2. Səkrək qardaşının dustaq olması xəbərini kimdən eşitdi?
3. Dədə Qorqud Səkrəyə nə dedi, ona nə verdi?

Düşün və cavab ver

Ç Mətnin sonuncu abzasını bir daha oxuyun.

Bildiyiniz alqışları yadınıza salın.

Dədə Qorqud Səkrəyi yola salarkən hansı alqışları söyləyə bilər?

D Qopuz aləti haqqında araşdırma aparın.

2 A Sizcə, nə üçün Dədə Qorqud Səkrəyə qopuz verdi?

Səkrək qopuzunu götürdü. Qaracıq atına minib yola çıxdı. Üç gün, üç gecə at çapdı. Nəhayət, qardaşının əsir düşdüyü məmləkətə yetişdi.

Düşmən ölkəsində xəbər yayıldı ki, Oğuz elindən bir bahadır gəlib. Qoşunun canına vəlvələ düşdü. Xəbər hökmdara çatdı. O, qəzəblə dedi:

– Bir bahadır mənim qoşunuma nə edə bilər ki?

Qoşun başçısı dilləndi:

– Hökmdarım, bu igid Oğuz elindəndir. Onunla bacarsa, bircə əlimizdə əsir olan Əkrək bacarar.

Əkrəyin əlini-qolunu açıb döyüş paltarını geyindirdilər. 300 adamla birlikdə Səkrəyin yanına göndərdilər.

Səkrək uzun yol gəldiyindən yorulub bir ağacın altında yuxuya getmişdi. Əkrək atdan düşüb Səkrəyə yaxınlaşdı. Diqqətlə onu süzməyə başladı. Sanki igidin kim olduğunu öyrənməyə çalışırdı. Birdən gözü onun yanındakı qopuza sataşdı. El-obası yadına düşdü. Qəhərləndi, qopuzu əlinə aldı, dərddli-dərddli çalib-oxudu:

Qalx, Oğuz elindən gələn igid.

Dörd yanını yağ alıb, oyan, igid.

Əkrəyin səsinə Səkrək yuxudan oyandı. Əkrək ondan soruşdu:

– Kimsən, igid? Burada nə işin var?

Səkrək qopuzu ondan alıb söylədi:

Uşun Qoca oğlu Səkrəyəm, Səkrək.

Dustaq qardaşımsa Əkrəkdir, Əkrək.

Əkrək qardaşını tanıyıb onu qucaqladı. Qardaşlar birləşib düşmənləri qırıb-çatdılar, qovub qalaya saldılar. Yenidən Oğuz elinə döndülər. Uşun Qocanın qapısına çapar gəldi:

– Gözün aydın olsun! Oğullarının ikisi də sağ-salamat gəldi!

Uşun Qoca eşidib şad oldu. Dağın başında tonqal qalandı. Şənlik quruldu, təbillər çalındı. Elin ağsaqqalı Dədə Qorqud gəldi, igidlərə xeyir-dua verdi.

*“Kitabi-Dədə Qorqud” dastanı
əsasında işlənmişdir.*

Nə anladın?

B Cümlələri tamamlayın.

1. Düşmən ölkənin hökmdarı qəzəblənmişdi, çünki ...
2. Düşmənlər Səkrəyin qarşısına Əkrəyi çıxardılar, çünki ...
3. Əkrək qəhərləndi, çünki ...
4. Oğuz eli bayram edirdi, çünki ...

Düşün və cavab ver

C Sizcə, aşağıdakı şeir hansı obraza aiddir? Mətdən həmin şeirə uyğun epizodu seçin.

Ağ saçın üçün ölüm, qardaş.

Dilin üçün ölüm, qardaş.

Ərmi oldun, igidmi oldun, qardaş?

Mənim sorağıma sənmi gəldin, qardaş?

Təqdimat

Ç Qopuz haqqında topladığınız məlumatları təqdim edin.

Dil qaydaları

3 A

Hansı bənddə verilmiş söz sırasında bitmiş fikir ifadə olunub?

- A) El ağsaqqalı
- B) Əkrək və Səkrək
- C) Xeyir-dua vermək
- Ç) Dədə Qorqud igidlərə xeyir-dua verdi.

• Bunları bilməliyik •

MÜRƏKKƏB CÜMLƏ

Cümlə bitmiş fikri ifadə edir. Bəzi cümlələrdə bir deyil, bir neçə fikir ifadə oluna bilər. Belə cümlələr **mürəkkəb cümlə** adlanır.

Şənlik quruldu, təbillər çalındı.

B Mürəkkəb cümlələri seçib yazın.

1. Yaz gəldi, bağçada güllər açdı.
2. Məktəbdə hamı tədbirə hazırlaşdı.
3. Anar bərkdən çağırır, lakin Sahib eşitmirdi.
4. Müəllim izah edir, şagirdlər diqqətlə dinləyirdilər.
5. Sevinc, Kamran və Sahibə məktəbə tələsirdilər.
6. Mən meyvələrdən almanı, heyvanı və narı çox sevirəm.

C Uyğunluğu müəyyən edərək mürəkkəb cümlə yaradın.

1. Qar yağdı.
2. Azərbaycan himni səsləndi.
3. Bilməmək eyib deyil.
4. Sürücü qaydaları pozdu.

- a) Hamı ayağa qalxdı.
- b) Şəhər ağ örpəyə büründü.
- c) Polis onu saxladı.
- ç) Soruşmamaq eyibdir.

Ç Verilmiş fikirlərə daha bir fikir əlavə edərək mürəkkəb cümlə düzəldin.

1. Külək əsir, ...
2. Müəllim sual verir, ...
3. İşıqforun yaşıl işığı yandı, ...
4. Nihadın yeddi yaşı oldu, ...
5. Mina dərslərini bitirdi, ...

1

A

"İgid döyüşdə məlum olar" atalar sözünü izah edin.

AĞ ATLI OĞLAN

Biri var idi, biri yox idi, Daşgüvar adlı zalım şah var idi. Şahın Xanbala və Bəybala adlı güclü-qüvvətli oğlanları var idi. Padşah da onlara baxıb "mənim bəy balam", "mənim xan balam" deyə sevib-oxşayardı.

Padşahın bir mehtəri var idi. Oğlu Nərbala ilə birlikdə şahın atlarını bəsləyirdi. Bir gün Xanbala ilxıdan şahzadəyə yaraşan bir at seçmək istədi. Mehtər boz rəngli bir qulunu göstərib dedi:

- Bircə il bu quluna yaxşı qulluq olunsa, cıdırda ona çatan at olmaz.
- Bu yabını oğlun Nərbalaya saxla, – deyə Xanbala başqa at seçdi.

O gündən Nərbala boz quluna xüsusi qulluq etməyə başladı. Aylar keçdi, boz, çəlimsiz qulun ağappaq kəhər ata çevrildi.

Mehtər Xanbala və Bəybalanın xasiyyətinə yaxşı bələd idi. Onlar hamıya yuxarıdan aşağı baxar, başqalarının uğurunu gözləri götürməzdi. Mehtər oğluna tapşırırmışdı ki, atı yalnız gecələr xəlvətcə şəhər qırağında sürsün. Yoxsa şahzadələr görsələr, paxılıqdan onu cəzalandırırlar. Kim inanar ki, bu gözəllikdə at həmin boz qulundur...

Bir gün qonşu ölkənin hökmdarı Səlim şah hücum çəkib şəhərin yaxınlığında düşərgə qurdu. Daşgüvar şaha xəbər göndərdi ki, pəhləvan yarışı keçirsinlər. Kimin pəhləvanı qalib gəlsə, şəhər onun olsun.

Bunu eşidən Nərbala padşahın hüzuruna gəlib baş əydi:

- Qibleyi-aləm, icazə verin, sabahkı döyüşə mən çıxım.
- Şir kimi oğlanlarıma nə gəlib ki, ölkəmi mehtər oğlu xilas eləsin! – deyə şah dilləndi. Şahın belə münasibətindən Nərbala çox məyus oldu.

Səhəri gün qoşunlar üz-üzə dayandı. Dava təbili vuruldu. Səlim şahın məşhur Dəmirbilək pəhləvanı meydana çıxdı. Əvvəl onunla Bəybala döyüşdü.

•Söz boğçası•

- bəsləmək
- yabı
- çəlimsiz
- qulun
- kəhər
- hasil olmaq
- qurşaq tutmaq

Amma döyüş uzun çəkmədi. Dəmirbilək elə birinci zərbədə Bəybalanı atdan saldı, düşüb əl-qolunu bağladı. İşi belə görən Xanbala cəld meydana atıldı. Dəmirbilək pəhləvan bir andaca onu da Bəybalanın yanına uzatdı. Daşgüvar şah isə qəzəbdən dodaqlarını çeynəyirdi.

Bu vaxt ağ paltarlı, ağ niqablı, ağ atlı bir oğlan ildırım kimi meydana şığıdı. Atını Dəmirbilək pəhləvanın qarşısında saxladı. Döyüş başladı. Əvvəlcə ağ atlı oğlanla Dəmirbilək pəhləvan qılınc savaşına çıxdılar. Bundan bir şey hasil olmadı. Daha sonra qurşaq tutub güləşməyə başladılar. Ağ atlı oğlan bir nəərə çəkib Dəmirbilək pəhləvanın kürəyini yerə çırpdı. “Əhsən” səsi göyə ucaldı. Ağ atlı oğlan Daşgüvar padşaha yaxınlaşdı, niqabını üzündən açdı:

– Qibleyi-aləm, məni qəhrəmanlığa layiq görməsən də, Vətən torpaqlarımızı təhlükəyə ata bilməzdim. Qəhrəmanlıq var-dövlətlə alınmır. Əsl qəhrəman döyüş meydanında hünər göstərəndir.

Nə anladın?

- B** Lüğətdən istifadə etməklə aşağıdakı sözlərin mənalarını müqayisə edin.
qulun, kəhər, madyan, dayça, yabı

Düşün və cavab ver

- C** Hadisələrin səbəbini müəyyənləşdirib cümlələri tamamlayın.
1. Xanbala mehtərin təklif etdiyi atı bəyənmədi, çünki ...
 2. Atası Nərbalaya atı xəlvətcə sürməyi tapşırırdı, çünki ...
 3. Daşgüvar şah Nərbalaya döyüşmək üçün icazə vermədi, çünki ...
- Ç** Səlim şahın Daşgüvar şahı göndərdiyi xəbəri məktub şəklində yazın.

Düşün və cavab ver

2 A Mətnə istinad edərək aşağıdakı fikirləri əsaslandırın.

- Xanbala kobud və təkəbbürlüdür.
- Padşah ədalətsizdir.
- Nərbala vətənpərvərdir.

• Yadda saxla • OBRAZ XƏRİTƏSİ

Obraz xəritəsi oxucuya mətndəki obrazları təhlil etməyə kömək edir. Obraz xəritəsində, əsasən, aşağıdakılar göstərilir:

Obrazın təqdimatı: Nərbala mehtər oğludur.

Xüsusiyyəti:

Vətənpərvər

Əsaslandırma:

Vətənin dar günündə köməyə gəlir.

Keçirdiyi hisslər:

- Kədərlənir.
- Fəxr edir.

Əsaslandırma:

- Şah rəqib pəhləvanla döyüşmək üçün ona icazə verməyəndə kədərləndi.
- Vətəninə təhlükədən xilas edəndə qürurlandı.

Yadda qalan sözləri: Qəhrəmanlıq var-dövlətlə, taxt-tacla alınmır, döyüş meydanında qazanılır.

B Daşgüvar şah haqqında verilmiş cümlələri obraz xəritəsinin bölmələri ilə uyğunlaşdırın.

- Daşgüvar şah ədalətsizdir.
- Oğlanlarının uduzduğunu görən şah qəzəbdən dodaqlarını çeynəyirdi.
- Şir kimi oğlanlarıma nə gəlib ki, ölkəmi mehtər oğlu xilas eləsin!
- Mehtər oğlu olduğu üçün Nərbalaya döyüşmək üçün icazə vermədi.
- Daşgüvar hökmdardır.
- Qəzəblənir.

C “Ağ atlı oğlan” mətnindən ov səhnəsini təsvir edən abzası dinləyin. Xanbalanın xarakterinə münasibətinizi bildirin.

Dil qaydaları

3 A Nöqtələrin yerinə uyğun sözü seçin.

*İstifadə üçün sözlər: **çünki, amma, və***

1. Dava təbili vuruldu ... pəhləvanlar meydana çıxdılar.
2. Heç kim ağ atlı oğlanı tanımadı, ... o, üzünə niqab bağlamışdı.
3. Dəmirbilək pəhləvan çox çalışdı, ... ağ atlı oğlana güc gələ bilmədi.

• Bunları bilməliyik •

MÜRƏKKƏB CÜMLƏDƏ VERGÜL VƏ BAĞLAYICILAR

Mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri arasında vergül işarəsi və köməkçi sözlərdən istifadə olunur. Belə köməkçi sözlər **bağlayıcı** adlanır.

1. Göy guruldadı, yağış yağdı.
2. Göy guruldadı **və** yağış yağdı.
3. Həsən dərsi izah etdi, **lakin** Səlim anlamadı.
4. Günəş ətrafı əvvəlki kimi isitmirdi, **çünki** qış gəlmişdi.

B Tərkib hissələri arasında bağlayıcı işlənən mürəkkəb cümlələri seçin.

1. Zəng vurulur, şagirdlər sinfə daxil olurlar.
2. Yaz gəlmişdi, ancaq havalar hələ isinməmişdi.
3. Sara çox sevinirdi, çünki atası cəbhədən qayıtmışdı.
4. Şairlər bu haqda şeirlər yazır, bəstəkarlar mahnı bəstələyirlər.
5. Nənə nağıl danışır, uşaqlar onu dinləyirlər.

• Diqqət et •

Amma, ancaq, lakin, çünki, ona görə də bağlayıcılarından əvvəl **vergül (,)** işarəsi qoyulur. **Və** bağlayıcısı isə vergülsüz işlənir.

C Nöqtələrin yerinə bağlayıcılar əlavə etməklə cümlələri köçürün. Uyğun yerlərə vergül işarəsi qoyun.

1. Payız gəldi ... quşlar isti ölkələrə uçdu.
2. Hava çox soyuq idi ... ovçu qalın kürkünü geyindi.
3. Qılınc yarası sağalar ... söz yarası sağalmaz.
4. İlk tez sağaldı ... həkim düzgün müalicə etmişdi.
5. Fırtına getdikcə güclənirdi ... balıqçılar dənizə çıxmadılar.

1

A

Cavad xan haqqında bildiklərinizi xatırlayın.

Bu şəxs haqqında daha nə bilmək istəyirsiniz?

CAVAD XAN

I hissə

1

1804-cü il idi. Rusiya Azərbaycanı ələ keçirməyə çalışırdı. Ruslar üçün Gəncə qalası Azərbaycanın giriş qapısı sayılırdı. Ona görə də buranı tutmaq Rusiya üçün önəmli məsələ idi.

2

Vaxtilə Gəncəyə pənah gətirmiş iki erməni rus generalı Sisyanovun yanına gəlib dedi:

– Gəncədəki ermənilər rus ordusunu səbirsizliklə gözləyirlər. Gəncəyə daxil olmaq üçün sizə gizli yolları göstərərik.

3

Sisyanov bilirdi ki, Gəncə hökmdarı Cavad xan güclü və ağıllı bir sərkərdədir. Eyni zamanda Gəncə xalqının qəhrəmanlığına da bələd idi. Anlayırdı ki, daxildən kömək olmasa, Gəncəni heç vaxt tuta bilməz. Buna görə də satqın ermənilərin təklifi lap göydəndüşmə oldu.

4

Bu sözləşmədən sonra rus ordusu Gəncə qalasını mühasirəyə aldı. Şəhərdəki ermənilərə arxayın olan Sisyanov Cavad xana məktub yazdı: “Cavad xan Gəncəli, təklif edirəm ki, şəhəri davasız təhvil verəsiniz. Bu döyüşdə qələbə qazanmağınız imkansızdır. İmtina etsəniz, bəxtinizdən kəsün”.

5

Sisyanovun təklifinə qəzəblənən Cavad xan ona cavab məktubu yazır: “Bu xəyaldan əl çək. Gəncəyə yalnız meyitimin üstündən keçə bilərsən! Mən öləndən sonra, özgə cür yox!”

•Söz boğçası•

- əlverişli
- önəmli
- pənah gətirmək
- himayə
- satqınlıq
- göydəndüşmə
- şirnikləndirmək

Nə anladın?

B Sualları cavablandırın.

1. Rusiya nə üçün Gəncəni tutmağa çalışırdı?
2. Sisyanov kim idi?
3. Hansı hadisə Sisyanovu daha da ürəkləndirmişdi?
4. Sisyanov Cavad xana nə təklif edir?
5. Cavad xan Sisyanova necə cavab verir?

Düşün və cavab ver

C Yarımbaşlıqların hansı abzaslara aid olduğunu müəyyən edin.

- A) Xəyanət
- B) Azərbaycanın giriş qapısı
- C) Tutarlı cavab
- Ç) Gülünc təklif
- D) Fürsətcil general

II hissə Səhər tezdən rus qoşunu Gəncə qalasına hücumu keçdi. Qalaya hər tərəfdən od yağdırılırdı. Gəncəlilər şir kimi müqavimət göstərirdilər. Qala divarlarının üstündə Cavad xan oğlu Hüseynqulu ilə birlikdə rusların hücumunu igidliklə dəf edirdi. Vuruşma xeyli çəkdi. Rus ordusunun sayı dəfələrlə çox idi. Qeyri-bərabər döyüşdə Cavad xan və oğlu Hüseynqulu Vətən uğrunda həlak oldular. Yalnız bundan sonra ruslar qalaya soxula bildilər.

Rus ordusunun sərkərdələrindən biri polkovnik Karyagin öz gündəliyində sonralar yazırdı: "Cavad xanın dəfnindən bir gün keçmişdi. Biz xanın həyat yoldaşı Bəyim xanıma başsağlığı verməyə getdik. O bizi əynində çərkəzi paltar, belində xəncər, əlində Cavad xanın qılıncı qarşıladı. Xanım bizə qatil kimi baxırdı. Sisyanov barışıq üçün ona pul təklif etdi. Qadın pul dolu kisəni generalın üzünə çırpdı. Qızıl onluqlar Sisyanovun üz-gözünə dəyib ayaqlarının altına

• Söz boğçası •

- müqavimət
- başsağlığı
- çərkəzi
- əbədiləşdirmək
- türbə

töküldü”.

Gəncə camaatı qəhrəman Cavad xanı Cümə məscidinin həyatında dəfn etdi. Burada onun türbəsi ucaldılıb. Gəncədə və Bakıda cəsarətli Azərbaycan oğlunun şərəfinə küçə və xiyabanlar var. Xalq öz qəhrəmanlarını heç vaxt unutmur, onların xatirəsini daim əbədləşdirir.

Nə anladın?

Ç

Mətdən hansı suallara cavab tapmaq olmur?

1. Gəncəlilər düşməyə qarşı necə vuruşurdular?
2. Karyagin kim idi?
3. Cavad xanın həyat yoldaşının adı nə idi?
4. Ruslar Gəncəyə neçənci ildə hücum ediblər?
5. Cavad xan harada dəfn edilib?

D

Aşağıdakı sözləri mətnə çəkilmiş şəkillərlə uyğunlaşdırın.

1. qala
2. çərkəzi
3. türbə

Araşdırma

E

Qruplara ayrılın və Gəncə ilə bağlı araşdırma aparın.

- 1-ci qrup:** Gəncə qapıları **3-cü qrup:** Gəncə qalası
2-ci qrup: Gəncə xanlığı **4-cü qrup:** General Sisyanov

2

A

“Ağ atlı oğlan” və “Cavad xan” mətnlərini müqayisə edin.

1. Hansı mətdə hadisələrin dəqiq vaxtı göstərilir?
2. Hansı mətdə hadisələrin baş verdiyi yer göstərilir?
3. Hansı mətn həqiqi faktlar əsasında yazılıb?

Faydalı məsləhət

Bəzi mətnlər keçmişdə baş vermiş həqiqi hadisələri əks etdirir. Buna **tarixi hadisə** deyilir. Bu cür mətnləri oxuyarkən aşağıdakılar haqqında əlavə məlumatlar əldə etməyə çalışın:

- hadisələrin baş verdiyi yer və zaman;
- hadisələrin iştirakçısı olan tarixi şəxsiyyətlər.

Təqdimat

B

Oxuduğunuz mətn və topladığınız məlumatlar əsasında Gəncənin ruslar tərəfindən işğalı haqqında faktlar xəritəsi tərtib edin.

Dil qaydaları

3 A Nöqtələrin yerinə uyğun bağlayıcılar yazın.

1. Ruslar Gəncəni tutmağa çalışırdı, ... şəhərin əlverişli mövqeyi vardı.
2. Sisyanov təslim olmağı təklif etdi, ... Cavad xan razılaşmadı.
3. Qapı açıldı ... Cavad xanın xanımı əlində qılınc içəri daxil oldu.

• Bunları bilməliyəm •

BAĞLAYICILARIN NÖVLƏRİ

Mürəkkəb cümlədə ifadə olunan fikirlər arasında müxtəlif mənə əlaqələri olur. Bundan asılı olaraq fərqli bağlayıcılardan istifadə edilir.

1. Fikirlər bir-birinin davamı kimi verilə bilər.

Payız gəldi və yarpaqlar saraldı.

2. Fikirlər qarşılaşdırıla bilər.

*Payız gəldi, **amma** yarpaqlar hələ saralmamışdı.*

3. Fikirlərdən biri səbəb, digəri onun nəticəsi ola bilər.

*Yarpaqlar saralmışdı, **çünki** payız gəlmişdi.*

B Cümlələrdəki bağlayıcıları aşağıdakı cədvəl üzrə qruplaşdırın.

Birləşdirir	Qarşılaşdırır	Səbəbini ifadə edir

1. Göyün üzü tutuldu, ildırım çaxdı və güclü yağış yağdı.
2. Səlim gəlib çıxdı, ancaq Saleh hələ də gözə dəymirdi.
3. Böyüklərə hörmətlə yanaş, çünki özün də qocalacaqsan.
4. Biz xoşbəxtik, ona görə ki qəhrəman övladlarımız var.
5. Qapı açıldı və içəri ucaboylu bir oğlan daxil oldu.

C Mürəkkəb cümlə yaradın. Tərkib hissələri arasında uyğun bağlayıcıdan istifadə edin.

1. Yaz gəldi.
2. Müəllim bir də izah etdi.
3. Qar yağmışdı.

- a) Sara yaxşı anlamamışdı.
- b) Hava soyuq deyildi.
- c) Buzlar əridi.

Ç Bağlayıcılara diqqət edin. Səhvləri düzəldərək cümlələri köçürün.

1. Arzu dərslərini bitirdi, çünki kitablarını çantasına qoydu.
2. Mina həkim olmaq istəyirdi, lakin gecə-gündüz çalışırdı.
3. Nənəsi yorğanı onun üstünə çəkdi və yuxusu gəlmirdi.
4. Xalq igidləri alqışladı, ancaq onlar qələbə qazanmışdılar.

1

A

Qarabağ müharibəsində iştirak etmiş hansı qəhrəmanları tanıyırsınız? Onların qəhrəmanlığı haqqında bildiklərinizi danışın.

BURA VƏTƏNDİR**I hissə 1993-cü il, avqust ayı. Füzuli rayonu...**

İlqar təpənin üstündə oturub kəndi seyr edirdi. Cəbhədə döyüşən atası üçün darıxanda həmişə bu təpəyə qalxırdı. Kəndi qucağına almış Ərgünəş dağına baxaraq atasının danışdığı əfsanəni xatırlayırdı:

“Belə danışirlər ki, keçmiş zamanlarda düşmənlər Vətənimizə basqın edibmiş. Ərənlərimiz silahlanıb düşmən qarşısına çıxırlar. İgidlərdən biri kəndə yaxınlaşan düşmən ordusunu görüb Allaha dua edir: “Allahım, məni bir dağa çevir, ordunun qarşısını kəsim. Yağı düşmənin ayağı torpağımıza dəyməsin. Elə bu vaxt igid hündür bir dağa çevrilir. Deyirlər ki, hətta günəş də sanki bu dağa sayğı göstərir. İlk şüalarını onun üzərinə salır, əvvəlcə onu isindirir. Camaat bu dağı Ərgünəş adlandırır. Bu dağ əzəmət, yenilməzlik rəmzi sayılır”.

Elə bu vaxt bacısının səsi onu xəyalından ayırdı:

– İlqar, anam səni çağırır. Evə gəl.

İlqar təpənin başında çay daşları ilə yazdığı “Bura Vətəndir” sözlərinə bir daha nəzər salıb aşağı endi.

Bacı-qardaş təzəcə evə çatmışdılar ki, dəhşətli partlayış səsi kəndi lərzəyə gətirdi. Düşmənin atdığı raket kəndin ayağına, dəyirmanın yanına düşmüşdü.

İlqarın anası həyəcanla qışqırdı:

– A bala, cəld ol, əşyalarını götür, tez getməliyik. Qadınları, uşaqları, qocaları kənddən çıxarıb təhlükəsiz yerə aparırlar.

– Mən istəmirəm, getmək istəmirəm!

– Oğlum, inad etməyin yeri deyil, camaat bizi gözləyir, onları da təhlükəyə atırıq.

Birazdan bir neçə ailənin oturduğu avtobus kənddən uzaqlaşdı. İlqar kədərli baxışlarla Ərgünəş dağı ilə sağollaşdı:

– Biz qayıdana kimi kəndimizə yaxşı bax!

II hissə 1999-cu il. Bərdə rayonu...

İlqargil Bərdə rayonundakı qaçqın şəhərçiyində məskunlaşmışdılar. O artıq doqquzuncu sinifdə idi. Dərslərini əla qiymətlərlə oxuyurdu. Riyaziyyata isə xüsusi maraq göstərirdi. Onun bu marağı və riyazi bacarıqları Sabir müəllimin diqqətini cəlb etmişdi. Onların maraqlı müzakirələri olurdu. Bir dəfə İlqar dedi:

– Sabir müəllim, bilirsinizmi, elə qurğular var ki, raketləri elə havadaca zərərsizləşdirir. Yerə düşüb partlamasına imkan vermir.

– Bilirəm, bu cür qurğuları idarə edən kompüter proqramları var. İlqar, səndən əla proqramçı olar.

Çox keçmədi ki, İlqar riyaziyyat üzrə keçirilən olimpiadalarda qızıl medal qazandı. Orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirdi. Arzuladığı kimi informasiya texnologiyaları üzrə ali təhsil almağa başladı. Təhsil Nazirliyi əlaçı tələbə kimi İlqarı təhsilini davam etdirmək üçün Amerika Birləşmiş Ştatlarına göndərdi...

• Söz boğçası •

- əfsanə
- möhtəşəm
- ərən
- yağ
- ölüş
- sayğı
- əzəmət
- lərzəyə gətirmək

Nə anladın?

B Mətnlə bağlı suallara cavab verin.

1. İlqar niyə kəndlərindən uzaq düşür?
2. İlqargilin ailəsi hansı rayonda məskunlaşmışdı?
3. İlqar hansı uğurları qazandı?

C İlqarın atasının danışdığı əfsanəni nəql edin.

Düşün və cavab ver

- Ç Sizcə, nə üçün mətndə məhz Ərgünəş dağı haqqında əfsanə verilir?
- D Sizcə, nə üçün mətnin hər hissəsinin əvvəlində hadisələrin baş verdiyi il və yer haqqında məlumat verilir?

• Yadda saxla •

Tarixi hadisələr yalnız informativ mətnlərdə deyil, bədii mətnlərdə də əks oluna bilər. Məsələn: “Bura Vətəndir” bədii mətnində Füzulinin işğal olunması tarixi hadisədir.

- E “Bura Vətəndir” mətnində təsvir edilmiş tarixi hadisələri seçin.
- Füzuli 1993-cü ildə işğal olunub.
 - İlqar çox ağıllı və çalışqan şagird idi.
 - 1999-cu ildə Bərdə şəhərində qaçqın şəhərciyi olub.
 - İlqar əlaçı tələbə olduğu üçün Amerikaya göndərildi.
 - El-obasından köçkün düşənlər qaçqın şəhərciyində məskunlaşıblar.

- 2 A 2020-ci ildə Azərbaycan ordusu işğal altındakı torpaqlarımızı düşməndən azad etdi. Bu şanlı hadisə haqqında nə bilirsiniz?
“Bura vətəndir” mətninin davamını oxuyun.
Mətndəki hadisələri bildiyiniz faktlarla müqayisə edin.

III hissə 2020-ci il, oktyabr ayı. Füzuli rayonu...

İlqar qapını açıb içəri daxil oldu.

– Cənab general-polkovnik, icazə verin, məruzə edirəm. Bu gün düşmənin Füzuli istiqamətində atdığı raketlər zərərsizləşdirilib. Pilotsuz uçuş aparatlarımızla dörd düşmən tankını məhv etmişik. Düşmən geri çəkilib. Rəşadətli ordumuz növbəti kəndləri azad etmək üçün irəliləyir.

– Mayor Rzayev, təbrik edirəm. Bu günü 27 ildir ki, gözləyirdik. Vətən torpağı bizi səsləyir.

İlqar Amerikada təhsilini bitirdikdən sonra Azərbaycan ordusunda xidmət edirdi. O, raketlərin və dronların məsafədən idarə edilməsi üzrə mütəxəssis idi. Minlərlə düşmən texnikasının məhv edilməsində İlqarın da böyük rolu var idi.

Növbəti gün Azərbaycan ordusu Füzulinin daha bir neçə kəndini işğaldan azad etdi. Bu kəndlər arasında İlqarın həsrətlə gözlədiyi doğma kəndi də vardı.

Əsgərlərlə dolu hərbi maşın kəndə daxil oldu. İlqar maşından düşər-düşməz Alacıq təpəsinə tərəf qaçdı. Gözləri çay daşları ilə yazdığı "Bura Vətəndir" sözlərini axtarırdı. Birdən dizləri üstə çöküb qarşısındakı daşları sığalladı:

– Burdasan! Yerindəsən! İllərdir, səni görməsəm də, bilirdim ki, həmişə mənimsən! Əmin idim ki, igidlər igidi Ərgünəş qoruyacaq səni!

O, üçrəngli Azərbaycan bayrağını təpəyə sancdı. Sevinc, qürur, həsrət qarışıq göz yaşları içində qışqırdı:

– Bura Vətəndir!

• Söz boğçası •

• məruzə etmək • rəşadətli • əmin olmaq • dron

Nə anladın?

- B** Mətnin məzmununa əsasən **pilot, dron, proqramçı** sözlərini izah edin.
Açar sözlər: uçuş aparatı, idarə edən, kompüter proqramı, məsafədən idarə, müşahidə, bombardman, mütəxəssis.
- C** "Bura Vətəndir" mətnini uyğun başlıqlarla adlandırın və plan əsasında mətni nəql edin.

Düşün və cavab ver

- Ç** Mətnin 3-cü hissəsində hansı tarixi hadisə təsvir edilib?

Təqdimat

- D** Azərbaycan əsgəri ilə müsahibə hazırlayın və təqdim edin.

Dil qaydaları

3

A

Verilmiş cümlədəki bağlayıcını müəyyən edin. Onu hansı bağlayıcı ilə əvəz etsək, cümlənin mənası dəyişməz?

İlqarın gözləri yaşla dolmuşdu, lakin bu, sevinc göz yaşları idi.

a) ancaq

b) çünki

c) ona görə ki

• Bunları bilməliyik •

BAĞLAYICILARIN BİR-BİRİNİ ƏVƏZ ETMƏSİ

Bəzi bağlayıcılar yaxınmənalı olduğu üçün bir-birini əvəz edə bilər.

Məsələn:

Biz fəxr edirik, çünki ordumuz qələbə qazanıb.

Biz fəxr edirik, ona görə ki ordumuz qələbə qazanıb.

B

Fərqləndirilmiş sözləri uyğun gələn sözlə əvəz edib cümləni köçürün.

1. Ayşə incimişdi, **ona görə ki** Lalə onu çağırمامışdı. (amma, çünki)

2. Üzümlərə çoxlu arı yığışmışdı, **ancaq** babam qorxmurdu. (və, lakin)

• Diqqət et •

Və bağlayıcısı bəzən sözləri də bir-birinə bağlaya bilər.

*Bu zaman onu **ilə** bağlayıcısı ilə əvəz etmək olur.*

nümunə

Ayşə **ilə** Lalə rəqs dərncəyinə gedirlər.

Ayşə **və** Lalə rəqs dərncəyinə gedirlər.

C

Hansı cümlələrdə **və** bağlayıcısını **ilə** bağlayıcısı ilə əvəz etmək olur?

1. Qonaqlar yığışdılar və şənlik başladı.
2. Babam və nənəm şəhər kənarındaki bağda yaşayırlar.
3. Tamaşa bitdi və hamı aktyorları alqışladı.
4. Ad günümə yalnız Könül və Aynuru dəvət etmişəm.
5. Mağazadan qələm və dəftər aldım.

Ç

Bağlayıcını uyğun gələn digər bağlayıcı ilə əvəz edib cümlələri köçürün.

1. Göy guruldadı, ancaq yağış yağmadı.
2. Nənə ilə nəvə şirin söhbət edirdilər.
3. Azarkeşlər idmançıları alqışladılar, çünki onlar qalib gəlmişdilər.
4. Toplan bərkdən hürürdü, ona görə ki həyatə tülkü girmişdi.
5. Arif və Sabir yaxın dostlardır.

Ümumiləşdirici təkrar

A Nöqtələrin yerinə uyğun gələn köməkçi sözlər artırın.

və, ura, bəs

1. ... ordumuz torpaqlarımızı azad etdi!
2. ... biz dost deyildik?
3. Məktəbin kitabxanası geniş ... işıqlıdır.

B Verilmiş fikirlərə daha bir fikir əlavə edərək mürəkkəb cümlə düzəldin.

1. Payız gəldi, ...
2. Müəllim Zivəri təriflədi, ...
3. Maşınlar dayandı, ...
4. Sevda ağlayırdı, ...

C Bağlayıcıdan asılı olaraq cümləni tamamlayın.

1. Güclü yağış yağırdı və ...
2. Güclü yağış yağırdı, lakin ...
3. Güclü yağış yağırdı, çünki ...

Ç Cümlələrdəki bağlayıcılara diqqət edin. Uyğunluğu müəyyənləşdirin.

1. Qış gəldi və aylar yuxuya getdilər.
2. Ana fəxr edirdi, çünki oğlu qalib gəlmişdi.
3. Musa dincəlirdi, amma Səlim hələ də işləyirdi.

- a) Qarşılaşdırır.
- b) Birləşdirir.
- c) Səbəb bildirir.

D Mürəkkəb cümlə yaradın.

Tərkib hissələri arasında uyğun bağlayıcıdan istifadə edin.

1. Zəng vuruldu.
2. Bağban sevinirdi.
3. Samir yatmaq istəyirdi.

- a) Əkdiiyi ağaclar əla məhsul vermişdi.
- b) Ayaqlarının ağrısı imkan vermirdi.
- c) Müəllim sinfə daxil oldu.

E Vergül işarəsinin işləndiyi məqamlara diqqət edin.

Səhvləri düzəldərək cümlələri köçürün.

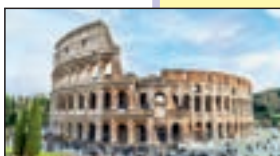
1. Sərdar bağçadan moruq yığdı, və nənəsi ondan mürəbbə bişirdi.
2. Tikan Həsənin əlinə batdı lakin, Həsən səsini çıxarmadı.
3. Toyuq bərkdən qaqqıldadı çünki, cücəsi gölməçəyə düşmüşdü.

7

ODLAR
YURDU

A Aşağıda müxtəlif ölkələrin rəmzi sayılan abidələr haqqında məlumat verilmişdir. Bu məlumatlar əsasında həmin abidələr haqqında danışın.

KOLİZEY

Şəhər: Roma (İtaliya)
İnşa tarixi: 72-80-ci illər
Hündürlüyü: 48 m
Açıq səma altında muzeydir.

BİQ BEN

Şəhər: London (İngiltərə)
İnşa tarixi: 1859-cu il
Hündürlüyü: 96 m
Üzərində nəhəng saat olan böyük qüllədir.

AYA SOFYA

Şəhər: İstanbul (Türkiyə)
İnşa tarixi: 532-537-ci illər
Hündürlüyü: 83 m
Əvvəllər muzey olub, indi məscid kimi fəaliyyət göstərir.

KREML

Şəhər: Moskva (Rusiya)
İnşa tarixi: 1482-1495-ci illər
Hündürlüyü: 80 m
Müdafiə qalası kimi tikilmişdir. Kərpicdən tikilmiş 20 qülləsi var.

B Azərbaycanın paytaxtı Bakıda yerləşən abidələr haqqında bildiklərinizi danışın. Siz onlardan hansını Azərbaycanın rəmzi hesab edərdiniz?

C Sizcə, nə üçün Azərbaycanı “Odlar yurdu” adlandırırlar?
Fikirlərinizi aşağıda verilmiş məlumatlarla müqayisə edin.

Azərbaycan ərazisi neft və qazla zəngindir. Bəzi yerlərdə təbii qaz üzə çıxaraq yanmağa başlayır. Belə yerlərdən biri də Yanardağdır.

Yanardağ Abşeronun Məhəmmədi kəndi yaxınlığında yerləşir. Burada yer altından çıxan qaz havadan asılı olmayaraq gecə-gündüz yanır.

YANARDAĞ

Atəşgah Azərbaycanın qədim abidələrindən biridir. Bakının Suraxanı rayonunda yerləşir. Keçmiş zamanlarda burada yerdən çıxan qaz alovlanıb yanırmış. Təxminən 300 il əvvəl burada Atəşgah məbədi inşa edildi. Atəşgah “Alov evi” deməkdir. Oda sitayiş edən insanlar bura gələrək ibadət edirmişlər.

Bu gün Atəşgah muzey kimi dövlət tərəfindən qorunur.

ATƏŞGAH

Ç Məlumat vərəqini oxuyun. Azərbaycan haqqında danışın.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Paytaxt: Bakı

Həmsərhəd ölkələr: Rusiya, Gürcüstan, Türkiyə, Ermənistan, İran, Qazaxıstan, Türkmənistan

Ən hündür zirvə: Bazardüzü

Çaylar: Kür, Araz, Tərtərçay, Samurçay və s.

Göllər: Göygöl, Maralgöl, Hacıqabul gölü, Batabat və s.

Dağlar: İlandağ, Şahdağ, Tufandağ, Kəpəz dağı və s.

Əlavə məlumatlar:

1990-cı illərin əvvəllərində Azərbaycanın ayrılmaz bir hissəsi olan Qarabağ ermənilər tərəfindən işğal olunmuşdu. 2020-ci ilin sentyabr-noyabr aylarında Azərbaycan ordusu Qarabağı düşməndən azad etdi.

1

A

Azərbaycan ərazisindəki hansı dağları tanıyırsınız? Onlar haqqında bildiklərinizi danışın.

ALDƏDƏ ƏFSANƏSİ

Keçmiş zamanlarda Odlar ölkəsində Aldədə adlı bir adam vardı. Onun sorağı bütün aləmə yayılmışdı. Deyirdilər ki, Aldədə möcüzələr yaradır. Ən inanılmaz möcüzə də odur ki, Aldədəni od yandırmır.

Bu xəbər Bağdad xəlifəsinə də çatdı. O, inandığı adamlardan üç nəfəri yanına çağıraraq dedi:

– Odlar ölkəsinə gedin. Aldədəni tapın. Həqiqətən, möcüzəli adamdırsa, ona toxunmayın və bütün istəyini yerinə yetirin. Yox, görsəniz ki, camaatı aldadır, həmin dəqiqə boynunu vurun.

Xəlifənin adamları dərhal üz tutdular Odlar ölkəsinə. Gəlib Haçaqaya deyilən yerə çatdılar. Gördülər ki, geniş çöldə qoyun sürüsü, at ilxısı otlayır. Aldədə isə hündür bir daşın üstündə oturub. Xəlifənin adamları yaxınlaşıb salam verdilər. Biri dedi:

– Uzaq yerdən gəlirik. Yaman acmışıq. Bəlkə, bir ocaq qalayasan.

Aldədə arif adam idi, yadelli qonaqların niyyətini başa düşmüşdü. O, cəld ayağa qalxdı, ocaq qaladı. Sürüdən bir quzu ayıraraq kəsdi. Quzunun qolunu, budunu əlindəcə közə tutub bişirdi. Kabab hazır oldu. Aldədənin əlinə odun heç təsiri də olmadı.

– Bu nə möcüzədir? – deyərək ərəblər heyrləndilər.

– Möcüzə yoxdur. Mən Odlar diyarının od oğluyam. Od odu yandırmaz.

Xəlifənin adamlarından biri dedi:

– Sən öz qaladığın odda, bəlkə də, yanmazsan. Ancaq biz ocaq qalayırıq, elə yanarsan ki, heç külün də qalmaz.

Onlar yurdda bir təndir qaladılar. Təndir elə yanırdı ki, alov dilimləri az qala Haçaqayanın zirvəsinə çatırdı. Xəlifənin adamları bir quzu

•Söz boğçası•

- arif
- xəlifə
- boynunu vurmaq
- ilxı
- sal daş

kəsib Aldədən qucağına verdilər. Əmr elədilər ki, girsin təndirə. Aldədə dinməz-söyləməz əmri yerinə yetirdi. Adamlar təndirin ağzını iri sal daşla möhkəm bağlayıb yatmağa getdilər.

Səhər oldu. Xəlifənin adamları təndirin ağzını açanda gözlərinə inanmadılar. Aldədən saqqalından buz parçaları sallanırdı. Əlindəki quzu isə qıpqırmızı qızarmışdı. Ərəblərdən biri dedi:

– Bu, əsl möcüzədir. İndi sənə inandıq. Xəlifəmiz əmr edib ki, sən hər bir istəyini yerinə yetirək. Buyur, diləyini söylə.

Aldədə üç iri çubuq götürüb dedi:

– Mənim sizdən bircə istəyim var. Bu çubuqların hərəsini bir tərəfə atacağam. Hara düşsə, gərək buradan ora kimi olan torpaqlara toxunmayasınız.

Xəlifənin adamları çox sevindilər. Fikirləşdilər ki, yaşlı adamdır, yəqin ki, onun atdığı çubuq çox uzağa düşə bilməz. Odur ki razılaşıdılar.

Aldədə çubuqları atdı. Çubuqlar göydə fırlanıb yox oldu. Ərəblər təəccüblə soruşdular:

– Çubuqlar hara düşdü?

– Biri Savalan dağına, biri Ağrıdağa, o biri isə Şahdağa, – Aldədə dedi.

Xəlifənin adamları bir ağızdan qışqırdılar:

– Bu ki elə Odlar ölkəsidir.

Aldədə dedi:

– Şərtimiz şərtidir. Kişinin sözü bir olar. Gərək əməl edəsiniz.

Xəlifənin adamları gördülər ki, Aldədə ağıllı olduğu qədər də torpağına bağlı bir insandır. Onlar Aldədə ilə sağollaşaraq öz ölkələrinə qayıtdılar.

Beləcə, Aldədə Odlar yurdunu uzun müddət yadellilərin hücumundan xilas etdi.

Nə anladın?

B

Mətnə aid suallara cavab verin.

1. Bağdad xəlifəsi öz adamlarına nə tapşırırdı?
2. Aldədə yadelliləri necə təəccübləndirdi?
3. Aldədən atdığı çubuqlar hansı dağlara düşdü?

Düşün və cavab ver

C Mətnə adı çəkilən dağların təxmini yerini müəyyən edin. Azərbaycanın sərhədləri haqqında bildiklərinizi danışın.

2 A “Aldədə əfsanəsi”ndəki Aldədə obrazına aid hansı hərəkətləri qeyri-adi hesab edirsiniz?

- qoyun otarması
- odda yanmaması
- çubuqları dağın başına atması
- torpağını sevməsi
- müdrik danışması
- saqqalından buz sallanması

• Yadda saxla • **ƏFSANƏ**

Qədim zamanlarda insanlar bəzi hadisə və varlıqların yaranma səbəbini anlamırdılar. Bu zaman onlar möcüzəli əhvalatlar uydururdular. Belə əhvalatlar **əfsanə** adlanır.

B “Ayla Günəşin əfsanəsi”ni dinləyin. Əfsanənin məzmununa aid beş sual tərtib edin və suallar əsasında əfsanəni nəql edin.

C Dinlədiyiniz mətnəki hansı epizodlar mətnin əfsanə olduğunu təsdiq edir?

Ç Aşağıdakı şəkillərdə təsvir olunmuş varlıqlardan biri haqqında əfsanə düşünüb nəql edin.

maral

qızılgül

Faydalı məsləhət

Hər bir varlığın özünəməxsus qəribə xüsusiyyəti olur. Əfsanə yazarkən həmin xüsusiyyətə diqqət yetirmək lazımdır. Məsələn, maralın buynuzu heç bir başqa heyvanın buynuzuna bənzəmir, daha çox budaqlı ağaca oxşayır.

Dil qaydaları

- 3 A** Cümlələri oxuyun. Sizcə, ikinci cümlədəki “o” hansı sözün yerinə işlənib?
1. Şəbnəm üçüncü sinifdə oxuyur. 2. O, dərs əlaçısıdır.

• Bunları bilməliyik • ŞƏXS ƏVƏZLİYİ

Hər bir varlığın adı var. Nitqdə bu adlar çox zaman *mən, siz, o* və s. sözlərlə əvəz olunur.

İnsan özü haqqında danışarkən *mən, biz*, söhbət etdiyi şəxsə *sən, siz*, haqqında danışdığı varlığa *o, onlar* deyir.

Bu sözlər **şəxs əvəzliyi** adlanır.

- B** Cədvəldən istifadə etməklə şəxs əvəzlilikləri haqqında verilmiş məlumatları tamamlayın.

ŞƏXS ƏVƏZLİLƏRİ

Şəxs əvəzlilikləri tək və cəmdə olur.
Birinci şəxsin təkisi – “*mən*” əvəzliyidir.
İkinci şəxsin təkisi isə ...

	ŞƏXS ƏVƏZLİLƏRİ	
	Tək	Cəm
<i>I şəxs</i>	<i>Mən</i>	<i>Biz</i>
<i>II şəxs</i>	<i>Sən</i>	<i>Siz</i>
<i>III şəxs</i>	<i>O</i>	<i>Onlar</i>

- C** Cümlələrdə işlənmiş şəxs əvəzliliklərini və onların hansı şəxsə aid olduğunu müəyyən edin.

1. Sən ən yaxın dostumsan.
2. Biz filmə baxdıq.
3. Mən kitablarımı səliqəli saxlayıram.
4. Biz bu gün sizi gözləyirik.
5. Onlar sənə qayğı göstərirlər.
6. O mənim qonşumdur.
7. Sizdən razılıq etdilər.

- Ç** Nöqtələrin yerinə uyğun şəxs əvəzlilikləri yazmaqla cümlələri köçürün.

1. ... şagirdəm.
2. ... idmançıyıq.
3. ... mehribansan.
4. ... vətənpərvərsiniz.
5. ..., qoçaqdır.
6. ... çalışqandırılar.

- D** Cümlələrdə şəxs əvəzliliklərinin hansı sözü əvəz etdiyini müəyyən edin.

Fərhad məktəbdən gəlirdi. Yolda Səlimlə qarşılaşdı.
O, Səlimdən soruşdu:
– Sən tələsirsən? Qələmim sınımışdı, onu tulladım.
Gəl biz mağazaya girək, mən qələm alım.
Uşaqlar mağazaya yollandılar. Onlar qələm aldılar.

• Nümunə •

O — Fərhad

1

A

Azərbaycan ərazisindəki hansı gölləri tanıyırsınız? Onlar haqqında bildiklərinizi danışın.

GÖYÇƏ GÖLÜ ƏFSANƏSİ

Qədim zamanlarda Odlar yurdunda bir düzənlik varmış. Bu düzənlikdə əkinçi və maldar tayfaları yaşayırmış. Onlar heyvan saxlamaqla, əkin-biçinlə ailələrini dolandırırırmışlar.

Bu ərazi çox mənzərəli və bərəkətli imiş. Mənfur düşmənlər həmişə bu torpağı ələ keçirmək istəyirmişlər. Mahalın mərd, döyüşkən oğulları isə öz torpaqlarını göz bəbəyi kimi qoruyurmuşlar.

Bu düzənlikdə bir təpənin ortasından bulaq süzülürmüş. Bulağın suyu buz kimi soyuq imiş. Bulağın bir qəribəliyi varmış. Hər su götürəndən sonra bulaq sel kimi aşıb-daşarmış. Ona görə camaat ona kip bağlanan qapaq düzəldibmiş. Su götürəndən sonra bulağın ağzını qapaqla örtürmüşlər ki, su daşmasın.

Bir gün düşmən bu mahala hücum edir. Ağır döyüşdə tayfanın igid oğullarından biri itkin düşür. Xeyli vaxt ondan xəbər çıxmır. Oğlanın bacısı Göyçək gecə-gündüz ah-nalə edərək göz yaşı axıdır.

Bir gün qız fikirli-fikirli bulağa gəlir. Səhəngini doldurur. Elə bu vaxt bir oğlan uşağı qaça-qaça xəbər gətirir ki, qardaşın tapılıb. Sevincdən az qalır ki, Göyçəyin ağı başından çıxsın. Cəld səhəngi çiyinə alıb qaçır. Bulağın ağzını örtmək yadından çıxır. Bulağın suyu aşıb-daşmağa başlayır. Bütün gecəni çölə axan su böyük göl əmələ gətirir.

Həmin gündən insanlar ərazini də, gölü də Göyçə adlandırırlar.

•Söz boğçası•

• maldar • tayfa • səhəng • mənfur • ah-nalə • kip

Nə anladın?

B Mətnə aid suallara cavab verin.

1. Göyçədə yaşayan insanların məşğuliyyəti nə idi?
2. Düşmənlər nə üçün Göyçəyə tez-tez hücum edirdilər?
3. Təpədəki bulaq başqalarından nə ilə fərqlənirdi?
4. Göyçək niyə bulağın ağzını örtmədi?
5. Gölü niyə Göyçə adlandırıdılar?

C “Göyçə mahalı” mətnini oxuyun və suallara cavab verin.

GÖYÇƏ MAHALI | Azərbaycanın ən qədim ərazilərindən biri də Göyçə mahalıdır. Min il bundan əvvəl yaranmış “Dədə Qorqud” dastanında Göyçənin adı çəkilir.

Bu ərazidə yerləşən ən böyük göl də Göyçə adlanır. Burda yaşayan insanlar, əsasən, maldarlıq, əkinçilik, arıçılıq və s. təsərrüfat işləri ilə məşğul olurdular.

Ermənilər bu torpaqları ələ keçirmək üçün məkrli planlar qururdular. Nəhayət, 100 il əvvəl onlar bu ərazini Rusiyanın köməyi ilə zəbt etdilər. Ermənilər Göyçə gölünün adını dəyişib Sevan qoydular.

20-ci əsrin sonlarında mənfur ermənilər azərbaycanlıları öz dədə-baba torpaqları olan Göyçədən didərgin saldılar. Bu gün həmin soydaşlarımız doğma torpaqlara qayıtmaq arzusu ilə yaşayırlar.

• Söz boğçası •

- didərgin salmaq
- zəbt etmək

Ç Mətndəki faktlar “Göyçə gölü əfsanəsi”ndəki hansı məlumatları təsdiq edir?

D Mətndəki hansı faktlar Göyçənin əvvəllər Azərbaycan torpağı olduğunu sübut edir?

E Göygölün yaranması haqqında məlumatı oxuyun. Bu mətni “Göyçə gölü əfsanəsi” ilə müqayisə edin.

1139-cu ildə Gəncədə güclü zəlzələ baş verdi. Kəpəz dağı uçaraq Ağsu çayının qarşısını kəsdi. Həmin yerdə çayın axını dayandı və göl əmələ gəldi.

Yaranan bu göl **Göygöl** adlandı.

2

A

“Göyçə gölü əfsanəsi”ndən verilmiş cümləyə diqqət yetirin. Bu cümlədə bulağın suyu nəyə bənzədilib?

Bulağın suyu buz kimi soyuq idi.

• Yadda saxla • BƏNZƏTMƏ

Bədii mətndə hər hansı varlığı təsvir etmək üçün bəzən onu başqa bir varlığa bənzədirlər.

• Nümunə •

Lalə quş kimi uçurdu.

bənzəyən

bənzədilən

B

Cümlələrdə altından xətt çəkilmiş sözləri uyğun ifadələrlə əvəz edərək oxuyun.

1. Qarpızın çox şirin dadı var.
2. O, cəld düşmənin üstünə şığıdı.
3. Maşının mühərriki dəqiq işləyir.
4. Şəhərin yolları çox hamar idi.
5. Uşağın üzü qorxudan ağappaq olmuşdu.

qartal kimi

qar kimi

bal kimi

saat kimi

şüşə kimi

C

Bənzəyən və bənzədiləni uyğunlaşdırmaqla cümlələri tamamlayın.

1. ... polad kimi iradəsi var.
2. ... qazan kimi qaynayırdı.
3. ... dəniz kimi dalğalanırdı.
4. ... göz yaşı kimi dumduru idi.

a) Məktəbin həyəti

b) Üçrəngli bayrağımız

c) Bulağın suyu

ç) Mənim atamın

Ç

Cümlələri köçürün. Bənzəyən və bənzədilənin altından xətt çəkin.

• Nümunə • *Zəhmətdən bərkiyən qabarlı allər daş kimi möhkəm idi.*

1. İgidlərimiz Vətənin keşiyində dağ kimi dayanıblar.
2. Firuz baba nəvəsinin gəlişinə uşaq kimi sevinirdi.
3. Məstan düşmənin üzərinə pələng kimi atıldı.
4. Günəlin yanaqları lalə kimi qızarmışdı.
5. Külək qurd kimi ulayırdı.
6. Körpənin saçları ipək kimi yumşaq idi.

LAYIHƏ

Dil qaydaları

- 3 A** Cümlələri oxuyun.
Hərəkət bildirən
sözləri seçin.
Həmin sözlərə
sual verin.

1. Aldədə möcüzə yaradır.
2. Xəbər Bağdad xəlifəsinə çatdı.
3. Ərəblər təəccübləndilər.
4. Bu çubuqların hərəsini bir tərəfə atacağam.

• Bunları bilməliyə • **FEİL NƏDİR**

Hərəkət bildirən sözlər **feil** adlanır.

Cümlələrdə feillər müxtəlif şəkilçilər qəbul edə bilər:

Orxan mahnı oxuyacaq. Lalə kitab oxudu. Uşaqlar nağıl oxuyurlar.

Feil nə etmək? nə etdi? nə edir? nə edəcək? və s. suallardan birinə cavab verir.

- B** Verilmiş feilləri kök və şəkilçiyə ayırın.

*danışır, oynadı, güləcək, soruşdu, getdi, sevir, yazacaq, açır,
qoruyar, böyüdü, susacaq, saxlayar, gördü, yoxlayır, keçdi*

- C** Cümlələrdəki fikirdən asılı olaraq onları təsdiq və ya inkar feillə
tamamlayın.

1. Əsəd həmişə düzgün ...	→	danışır / danışmır.
2. Vətən öz igid oğullarını ...	→	unudar / unutmaz.
3. Bu maraqlı işi bütün uşaqlar ...	→	bəyəndi / bəyənmədi.
4. Ləman bilsə də, heç nə ...	→	deyəcək / deməyəcək.
5. O utandığından başını aşağı ...	→	saldı / salmadı.

• Diqqət et •

Lüğətlərdə feillər *-maq, -mək* şəkilçisi ilə verilir: *oxumaq, baxmaq*.

- Ç** Feillərdən istifadə etməklə cümlələri tamamlayın.

qonmaq

yerləşmək

yayımaq

oxumaq

1. Aydın üçüncü sinifdə
2. Sinif otağımız ikinci mərtəbədə
3. Bağcadakı güllərin ətri hər tərəfə
4. Göyərçin yuvasına

1 A Hansı xalq mahnılarının və muğamların adını eşitmisiniz?

ÇAARGAH ƏFSANƏSİ

Qədim zamanlarda Odlar yurdunda bir musiqiçi yaşayırdı. Onun mahnıları dillər əzbəri idi. Musiqçinin sorağı hökmdara da çatır. Hökmdar onu yanına çağırırdı deyə:

– Gəl mənim sarayımda yaşa. Mənim şərəfimə mahnılar qoş. Razı olsan, qızıl içində üzəcəksən.

Musiqiçi deyir:

– Hökmdar sağ olsun, mən xalqımdan ayrı düşsəm, heç nə yazıb-yarada bilmərəm.

Bu cavab hökmdarı çox qəzəbləndirir. Musiqiçini zindana saldırır, ona ağır cəza verməyi qərara alır.

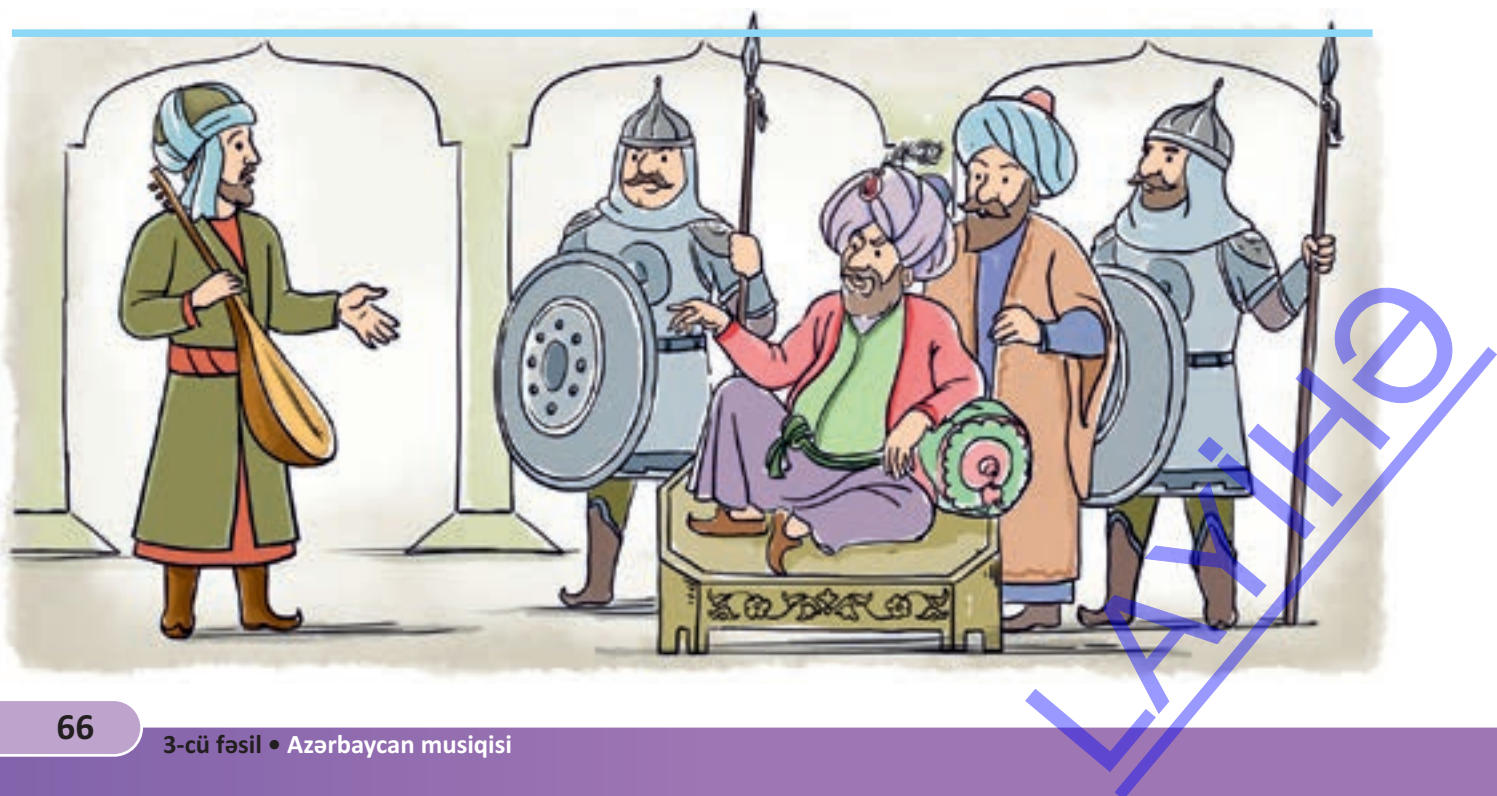
Padşahın bir ağıllı vəziri vardı. O, musiqiçinin istedadına heyran idi. Onun cəzalanmasını istəmirdi. Vəzir gizlicə musiqiçinin yanına gəlib deyir:

– Sağ qalmaq istəyirsənsə, gərək tez ölkəni tərk eləyəsən. Mən səni buradan çıxardaram.

Vəzir musiqiçini arxa qapıdan çıxarır. Ona deyir ki, tez şəhəri tərk eləsin. Birazdan keşikçilər duyuq düşəcəklər. Hökmdar bu işdən xəbər tutsa, boynu vurulacaq.

• Söz boğçası •

- cah-calal
- duyuq düşmək
- karvanbaşı
- zıncırov
- ecazkar
- ləhləmək
- mənzilbaşı

Musiqiçi şəhərdən çıxıb xeyli yol gedir. Səhrada bir karvanla qarşılaşır. Aydın olur ki, karvan yolu azıb. İstidən və susuzluqdan dəvələr ləhləyirdilər. Musiqiçi düşünür ki, karvanla yola davam etsə, daha təhlükəsiz olar. Amma dəvələr tərpənmək bilmirdi.

Birdən musiqiçinin gözü dəvələrin boynundakı zıncırovlara sataşır. Dəvələr başlarını tərpətdikcə zıncırovlardan qarma-qarışıq səslər gəlirdi. O, dəvələrə yaxınlaşır. Onların zıncırovlarını bir-bir çıxarıb dəyişir. Bəzi zıncırovları tarım, bəzilərini boş bağlayır. Bir neçə dəvənin boynundan zıncırovu açıb başqalarına ikisini asır.

Dəvələr tərpəndikcə ətrafa çox ecazkar bir musiqi yayılır. Dəvələr həvəslə yollarına davam edirlər. Musiqiçi də bir dəvəyə minir.

Karvandakılar musiqini dinləyə-dinləyə bir də ayılırlar ki, karvan gəlib mənzilbaşına.

Yaranan bu ecazkar musiqi sonradan Çahargah adı ilə məşhur olur.

Nə anladın?

B Mətnə aid suallara cavab verin.

1. Musiqiçi niyə hökmdarın təklifini qəbul etmədi?
2. Nə üçün vəzir musiqiçini xilas etdi?
3. Vəzir musiqiçiyə necə kömək etdi?
4. Karvan hansı çətinliklə üzləşmişdi?
5. Ecazkar musiqi necə yarandı?

Düşün və cavab ver

C Sizcə, karvanda dəvələrin boynuna zıncırovlar nə məqsədlə asılır?

Ç Hansı epizoddan mətnin əfsanə olduğunu demək mümkündür?

D “Muğamlarımız” mətnini dinləyin. Aşağıdakı cədvələ uyğun faktları qeyd edin.

Muğam adları	Muğam ifaçıları	Milli musiqi alətləri

2

A

Aşağıdakı cümlələrdə “ayaq” sözünün mənasını izah edin.

1. Ramilin **ayağı** əzildi. 2. Stolun **ayağı** təmir olundu.

Sizcə, “ayaq” sözünün hansı mənası əvvəl yaranmışdır?

• Yadda saxla • SÖZÜN HƏQİQİ VƏ MƏCAZİ MƏNASI

Sözün əvvəl yaranmış mənası onun *həqiqi* mənasıdır:

Baş – insan və ya heyvan bədəninin yuxarı hissəsi. *Dəvənin başı.*

Bənzətmə əsasında sonradan yaranmış məna isə onun *məcəzi* mənasıdır:

Baş – vəzifəcə böyük olan, rəhbər. *Baş həkim.*

B

Cümlələri oxuyun. Məcəzi mənalı söz işlənən cümlələri müəyyən edin.

- 1 a. Qapının ağzı təmiz idi. b. İtin ağzında sümük var idi.
- 2 a. Uşağın boğazı ağrıyırdı. b. Çəkmənin boğazı enli idi.
- 3 a. Dəmir darvaza köhnəlmişdi. b. Arifin dəmir iradəsi var.
- 4 a. Pişik dərin quyuya düşmüşdü. b. Baba dərin fikrə getdi.

C

Verilmiş sözlərin lüğətdəki izahlarından məcəzi mənanı seçin.

yumşaq – 1. Bərk olmayan, zərif. *Yumşaq yastıq.* 2. Xoş, mülayim. *Yumşaq xasiyyət.*

yatmaq – 1. Yuxulamaq. *Körpə yatdı.* 2. Sakitləşmək. *Külək yatdı.*

qızıl – 1. Sarı rəngli qiymətli metal. *Qızıl üzük.* 2. Çox dəyərli, çox gözəl. *Qızıl əllər.*

Ç

Nöqtələrin yerinə elə söz yazın ki, cümlədəki feil məcəzi məna ifadə etsin.

• Nümunə • *Vaxt uçar.*

1. ... *uçar. (quş / vaxt)*
2. ... *pıçıldaşırdı. (yarpaqlar / uşaqlar)*
3. ... *yazın gəlişinə sevinir. (insan / təbiət)*
4. ... *qaynayır. (çaydan / həyat)*
5. ... *bizi çağırır. (vətən / müəllim)*

Dil qaydaları

3 A Cümlələrdə işlənmiş feillərin sonunda şəkilçilərin dəyişməsinə diqqət edin. Sizcə, bu dəyişmənin səbəbi nədir?

1. Mən kitab oxuyur**am**. 2. Biz kitab oxuyur**uq**. 3. Siz kitab oxuyur**sunuz**.

• Bunları bilməliyik •

FEİLİN ŞƏXSƏ GÖRƏ DƏYİŞMƏSİ

Hərəkəti icra edən şəxsdən (*mən, sən, o* və s.) asılı olaraq feillər müəyyən şəkilçilər qəbul edir.

	ŞƏXS ƏVƏZLİKLƏRİ	
	Tək	Cəm
<i>I şəxs</i>	<i>Mən yazıram.</i>	<i>Biz yazıırıq.</i>
<i>II şəxs</i>	<i>Sən yazırsən.</i>	<i>Siz yazırsınız.</i>
<i>III şəxs</i>	<i>O yazır.</i>	<i>Onlar yazırlar.</i>

B Uyğunluğu müəyyən edin.

1. Mən
2. Sən
3. O

- a. gəzdin.
- b. gəzdi.
- c. gəzdim.

1. Biz
2. Siz
3. Onlar

- a. gəzdilər.
- b. gəzdik.
- c. gəzdiniz.

C Şəxs əvəzliliklərini uyğun nöqtələrin yerinə yazmaqla cümlələri köçürün.

1. Yay aylarında ... doğma kəndimizdə dincəlirik.
2. ... bu gün dərslərini oxuyub qurtarandan sonra bizə gələrsən.
3. Adətən, ... istirahət günləri görüşürlər.
4. Ev işlərində ... anama kömək edirəm.
5. Həmişə ən maraqlı işi ... təqdim edirsiniz.
6. Axır zamanlar ..., dərslərdə fəallıq göstərir.

Ç Hər bir cümlənin sonunda verilmiş feilə uyğun şəkilçi artırmaqla cümlələri tamamlayın.

1. Biz müəllimin izahlarını diqqətlə ... (*dinləmək*).
2. Boş vaxtım olanda mən kitab ... (*oxumaq*).
3. Sən həmişəki kimi ədalətli ... (*danışmaq*).
4. O öz çalışqanlığı ilə hər zaman hamıdan ... (*seçilmək*).
5. Onlar bütün problemlərin həllində yaxından ... (*iştirak etmək*).
6. Siz Vətənin torpaqlarını göz bəbəyi kimi ... (*qorumaq*).

1

A

Bakıda yerləşən Qız qalası haqqında bildiklərinizi danışın. Sizcə, o nə üçün belə adlanır?

ODLAR QIZI

Qədim zamanlarda Abşeron torpağında bir şəhər vardı. Bu şəhərin əhalisi oda inanır, onu müqəddəs sayırdı. Şəhərin kənarında, dəniz sahilində bir qala ucalırdı. Yerin odlu nəfəsi yuxarı qalxır, qalanın başında alovlanıb yanırdı. Şəhərə yaxınlaşan hər bir gəmiçi onu uzaqdan görürdü.

Odlar yurdunun zəngin təbii sərvətləri vardı. Acgöz düşmən tez-tez bu torpağa tamah salırdı. Qəhrəman şəhər əhalisi isə bu basqınların qarşısını mərdliklə alırdı.

Günlərin birində güclü bir sərkərdə öz qoşunu ilə şəhərə hücum edir. Şəhəri doxsan gün mühasirədə saxlayır. Şəhər əhalisi düşməyə sinə gərir, təslim olmurdu.

Bir gün yurdun ağsaqqalı qalanın qarşısına gəlir. İnsanlara səslənib deyir:

– Odlar yurdumun mərd övladları, sizin mübarizliyiniz və vətən sevginiz diyarımızı məhv olmağa qoymaz! Biz mütləq qalib gələcəyik.

Sonra o, üzünü qalanın başında yüksələn alovə tutub dua edir:

– Ey Od tanrısı, bizi bu bəladan xilas et!

Elə bu zaman qalanın başından möhkəm uğultu qopur. İnsanlar gözlərini qaladan yüksələn alovə zilləyirlər. Onlar gördüklərinə heyrat edirlər. Alov gözəl bir qıza dönmüşdü. Onun əlində mavi alovdan qılinc vardı. Qızıl kimi parıldayan saçları çiyinlərinə tökülmüşdü. Gözlərindən hər tərəfə alov saçılırdı. Bu, intiqam alovu idi. Camaat nəfəs çəkmədən bu canlı alovu seyr edirdi.

• Söz boğçası •

• intiqam • pərən-pərən düşmək • saçmaq

Bu vaxt ağsaqqal üzünü insanlara tutub deyir:

– Bu odlar qızı torpağımızın xilaskarıdır. Onun od nəfəsi düşməni yandıracaq.

Odlar qızı alov saça-saça düşmənin düşərgəsinə yollanır. Onu görən düşmən ordusu pərən-pərən düşür. Heç kim qızın qarşısına çıxıb bilmir. Düşmən vahimə içində şəhəri tərk edir. Beləliklə, Odlar yurdu bələdan xilas olur.

O gündən bu qala “Qız qalası” adlanır.

Nə anladın?

B Mətnə hansı suallara cavab yoxdur?

1. Şəhərə tez-tez olunan hücumun səbəbi nə idi?
2. Düşmən tərəfi nə qədər itki verdi?
3. Şəhər neçə ay mühasirədə qaldı?
4. İlk dəfə qalanı kim “Qız qalası” adlandırdı?

C Mətnəki əsas problem nə idi və bu problem necə həll olundu?

Düşün və cavab ver

Ç Mətnin birinci abzasındakı hansı cümlə aşağıdakı fikri təsdiq edir?
Qədimdə Qız qalası mayak rolunu oynayır.

D “Odlar qızı” mətninin əfsanə olduğunu əsaslandırın.

E Mətnəki hadisələrin ardıcılığını müəyyən edin.

1. Alovun qıza çevrilməsi
2. Dəniz sahilində od saçıq qala
3. Düşmənin şəhərə hücumu
4. Qızın şəhəri xilas etməsi

2 A Qeyd götürməklə mətni oxuyun.

QIZ QALASI Azərbaycan qədim tarixi abidələrlə zəngindir. Bunların arasında ən məşhuru ölkənin simvollarından biri olan Qız qalasıdır.

Qız qalası Bakıda – dənizə yaxın ərazidə yerləşir.

Qalanın hündürlüyü 28 metrdir. Qala səkkiz mərtəbədən ibarətdir.

Qız qalası sirli abidədir. Onunla bağlı bir sıra sualların hələ də dəqiq cavabı yoxdur. Məsələn: bu dairəvi qalaya bitişik enli divar haqqında müxtəlif fikirlər var. Bəzi alimlər onu tikili üçün dayaq hesab edirlər. Bəziləri isə gizli xəzinə yeri olduğunu düşünürlər.

Divarın üzərindəki bir yazıya görə qala 12-ci əsrə aid edilir. Lakin qalanın 3000 il yaşı olduğunu deyənlər də var.

Qız qalasının əvvəl atəşpərəstlərin* məbədi kimi tikildiyi, sonradan isə müdafiə məqsədi üçün istifadə edildiyi güman edilir. Qız qalası dünyanın qorunan abidələri sırasına daxildir.

*Atəşpərəst – oda inanan, onu müqəddəs sayan insan.

B Mətnin bitkin hissələrini yarımbaşlıqlarla adlandırın.

C Aşağıdakı məlumatların fakt, yoxsa mülahizə olduğunu müəyyən edin.

1. Qız qalasının hündürlüyü 28 metrdir.
2. Qala səkkiz mərtəbədən ibarətdir.
3. Dairəvi qalaya bitişik enli divar dayaq rolunu oynayır.
4. Qız qalası 12-ci əsr abidəsidir.
5. Qalanın 3000 il yaşı var.
6. Qız qalası atəşpərəstlərin müqəddəs yeri olub.

Yaradıcı iş

Ç Mətndəki faktlardan istifadə etməklə Qız qalası haqqında yaddaş xəritəsi hazırlayın.

Dil qaydaları

3 A Cümlələrdə işlənmiş feillərə sual verin. Sizcə, hansı hadisə artıq baş verib, indi baş verir və hələ baş verməyib?

1. Dərs başlandı.
2. Su donmuşdur.
3. Şəhərimiz günü-gündən gözəlləşir.
4. Səma gəzintiyə gedəcək.
5. Bu gün məktəbdə görüşərik.

• Bunları bilməliyik • **FEİLİN ZAMANLARI**

Feilin ifadə etdiyi hərəkət **keçmişdə**, **indi** və **gələcəkdə** baş verə bilər.

KEÇMİŞ ZAMAN

aldı, bildi, yudu, üzdü, almışdır, bilmişdir, yumuşdur, üzmüşdür

nə etdi? nə etmişdir?

İNDİKİ ZAMAN

alır, bilir, yuyur, üzür

nə edir?

GƏLƏCƏK ZAMAN

alacaq, biləcək, alar, bilər

nə edəcək? nə edər?

B Cümlələrdəki feillərin hansı zamana aid olduğunu müəyyən edin.

1. Uşaqlar həyətdə futbol oynayırlar.
2. Yayda kəndimizə gedəcəyik.
3. Qələbə xəbəri hər tərəfə yayıldı.
4. Bütün ailə ekrana yaxın əyləşdi.
5. Bu məsələ barədə dərstdən sonra danışar.
6. Mən sabahkı imtahana yaxşı hazırlaşmışam.
7. Sən dostun üçün hədiyyə seçirsən?

C Verilmiş feilləri hər üç zamanda cümlədə işlədib yazın.

oxumaq

qorumaq

çalışmaq

uçmaq

Ç Cümlələrdəki feillərin zamanını müəyyən edin. Bu feilləri mötərizədə verilmiş zamana uyğun dəyişin.

• Nümunə • *Ana hamıya çay süzür. (keçmiş zaman)*
Ana hamıya çay süzdü.

1. Aqşın dərsə gecikdi.	(indiki zaman)
2. Dostlarım bizə qonaq gəldilər.	(gələcək zaman)
3. Bağban ağacları suladı.	(gələcək zaman)
4. Əli babasına məktub yazır.	(keçmiş zaman)

1

A

Sizcə, qədimdə qalalar hansı məqsədlə tikilirdi?**QALALARIMIZ**

Azərbaycanda çoxlu qalalar var. Bu qalaların əksəriyyəti hündür qayalıqlarda, dağların zirvəsində salınıb. Düşmən təhlükəsi yarananda yurdun ahılları, qız-gəlinləri, körpələri bu qalalarda qorunublar.

Xalq arasında qalalar, onların adları ilə bağlı müxtəlif əhvalatlar söylənir.

Deyilənə görə, Nadir şah Azərbaycanda hökmranlıq edən zaman Şəki əhalisi onun əmrlərinə tabe olmaq istəmir. Buna görə də Nadir şah Şəkiyə böyük bir qoşun yeridir. Şəki xanı camaatı dağın başındakı qalaya yığır. Qoşun qalaya yaxınlaşmaq istəyəndə əhali onların başına çay daşları, yanan məşəllər yağdırır. Nadir şah qalanı bir neçə gün mühasirədə saxlaya bilər. Lakin Şəki camaatını diz çökdürə bilmir. İş belə görən şah qalaya yaxınlaşır və qəzəblə qışqırır:

– Bu qalanın sirri nədir? Necə qaladır ki, onu almaq olmur?

Bu zaman qaladan gələn səs qayalarda əks-səda verir:

– Gələrsən, görərsən!

Deyilənə görə, o vaxtdan bu qala “Gələrsən-Görərsən” adlanır.

Azərbaycanın qeyri-adi qalalarından biri də Zaqatala rayonunda yerləşir. Bu qalanı tikmək üçün qayanı çapıb oyuq açıblar.

Rəvayətə görə, qalaya Pəri adlı qız başçılıq edirmiş. Bir çox sərkərdələr bu qalanı ələ keçirmək istəyirmişlər. Amma qala sıldırım qayalıqda yerləşdiyi üçün bu, mümkün olmurmuş.

Günlərin birində Teymurləng bu alınmaz qalaya hücum edir. Pəri xeyli müqavimət göstərir, amma görür ki, düşmən çox güclüdür. O, əsir düşəcəyindən qorxur. Ona görə də özünü qaladan atır.

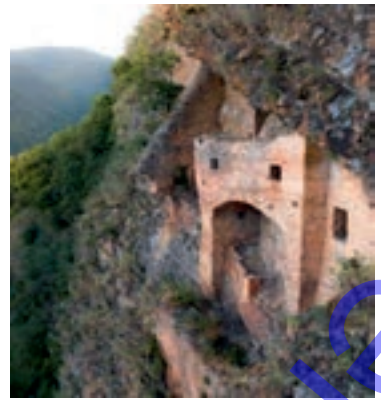
Həmin gündən qalanı “Pəri qalası” adlandırırlar.

Gələrsən-Görərsən qalasının qalıqları (Şəki)

•Söz boğçası•

- qatran
- əzəmətli
- sıldırım

Pəri qalasının qalıqları (Zaqatala)

Qalalar Azərbaycanda çox tarixi hadisələrin şahidi olub. Bu qalalarda görkəmli tarixi şəxsiyyətlər yaşayıblar. Tariximizi unutmamaq üçün qalalarımızı qorumalıyıq!

Nə anladın?

B Mətnə görə doğru fikirləri müəyyən edin.

1. Gələrsən-görərsən qalası Zaqatala rayonunda yerləşir.
2. Pəri qalasının başçısı mərd və cəsarətli xanım idi.
3. Nadir şah şəkililəri təslim olmağa məcbur etdi.
4. Qalaların adının yaranması müəyyən əhvalatlarla bağlıdır.
5. Qədimdə qalalardan müdafiə məqsədilə istifadə olunurdu.

C Mətnin girişində və sonluğunda verilən məlumatlar hansı qalaya aiddir? Cavabınızı əsaslandırın.

A) Gələrsən-Görərsən qalasına B) Pəri qalasına C) hər iki qalaya

Ç Mətndəki məlumatlardan və şəkillərdən istifadə etməklə qalaları təsvir edin.

Düşün və cavab ver

D Keçmiş zamanda qalaların tikintisini göz önündə canlandırın. Bu zaman insanlar hansı çətinliklərlə üzləşə bilərdilər?

2

A

“Qalalarımız” mətnində hansı tarixi şəxsiyyətlərin adları çəkilir?

B

Məlumat vərəqlərinin oxuyun.

NADİR ŞAH

Doğum tarixi: 1689-cu il

Vəfat tarixi: 1747-ci il

Hökmranlıq etdiyi dövlət: Əfşarlar

Hökmranlıq illəri: 1736-1747-ci illər

Əlavə məlumatlar: Xorasanda, sadə bir ailədə doğulub.

Ana dili türk dili olub. Böyük sərkərdə kimi şöhrət qazanıb.

Hindistanı, Əfqanıstanı da işğal edərək böyük dövlət yaradıb.

ƏMİR TEYMUR

Doğum tarixi: 1336-cı il

Vəfat tarixi: 1405-ci il

Hökmranlıq etdiyi dövlət: Teymurilər

Hökmranlıq illəri: 1370-1405-ci illər

Əlavə məlumatlar: Özbəkistanda doğulub. Türk, fars, ərəb dillərini bilib. Bir çox ölkələri fəth edib. Döyüşlərin birində ayağından yaralanıb. Bundan sonra ömrünün sonuna qədər axsayıb. Ona görə də “Teymurləng” ləqəbi ilə məşhurlaşmış.

C

Yuxarıdakı məlumatlardan istifadə etməklə aşağıdakı suallara cavab tapın.

1. Hansı hökmdar əvvəl yaşayıb: Nadir şah, yoxsa Əmir Teymur?
2. Nadir şah neçə yaşında hökmdar olub?
3. Nadir şah neçə il hökmdarlıq edib?
4. Əmir Teymur neçə il yaşayıb?

Ç

Qruplarla iş

Məlumat vərəqlərindən istifadə etməklə “Qalalarımız” mətnini genişləndirin və nəql edin.

I qrup

Gələrsən-görərsən qalası

II qrup

Pəri qalası

LAYIHƏ

3

A

Bu bölmədə oxuduğunuz hansı mətndə möcüzəli hadisəyə rast gəlinmir?

A) Aldədə əfsanəsi B) Qalalarımız C) Odlar qızı

• Yadda saxla • **RƏVAYƏT**

Rəvayətdə hər hansı tarixi yer və ya şəxsiyyətin adı çəkilir. Əfsanədən fərqli olaraq, bu mətnlərdə möcüzəli əhvalatlar olmur.

Rəvayətlərdə çox zaman “Deyilənə görə”, “Rəvayətə görə” sözləri işlənir.

B

Mətnləri oxuyun. Onlardan hansı rəvayətdir?

1

Bir gün Əmir Teymur qoşunu ilə hərbi yürüşə çıxır. Gəlib bir şəhərin yanında düşərgə salır. Şəhər hakiminə xəbər göndərir ki, təslim olsun.

Deyilənə görə, şəhər hakimi müdrik adam imiş. O özü ilə hədiyyə olaraq səkkiz qul götürüb Teymurun hüzuruna gəlir.

Keçmişdə türklər hədiyyə aparanda hər şeydən doqquz ədəd verərmişlər. Ona görə də Teymur təəccüblə soruşur:

– Niyə səkkiz qul gətirmisən?

Şəhər hakimi cavab verir:

– Doqquzuncu mən özüməm.

Bu cavab Teymurun çox xoşuna gəlir. O, şəhərə toxunmayıb yoluna davam edir.

2

1402-ci ildə Ankara yaxınlığında Osmanlı sultanı ilə Teymurləng arasında döyüş olmuşdur. Döyüşdən əvvəl Əmir Teymur sultana məktub yazıb təslim olmağı tələb edir. Sultan isə ona rədd cavabı verir. Onlar razılığa gələ bilmirlər.

Ağır döyüş başlayır. Əmir Teymurun ordusu sayca xeyli çox olur. Buna görə sultan davam gətirə bilmir. O, geri çəkilməyə məcbur olur. Beləcə, Ankara döyüşü Əmir Teymurun qələbəsi ilə başa çatır.

C

Qeydlər götürməklə “Brilyant qaşlı üzük” mətnini dinləyin. Bu mətnin rəvayət olduğunu əsaslandırın.

Dil qaydaları

4

A

Cümlələrdə **yazmaq** feilindəki şəkilçilərə diqqət edin.

Hər bir cümlədə feilin zamanını və şəxsini müəyyən edin.

1. Mən məktub yazdım. 2. Sən məktub yazırsan. 3. O, məktub yazacaq.

• Bunları bilməliyik •

FEİLİN ŞƏXSƏ VƏ ZAMANA GÖRƏ DƏYİŞMƏSİ

Hərəkəti icra edən **şəxsdən** (*mən, sən, o* və s.) və **zamandan** (keçmiş, indiki, gələcək) asılı olaraq feillər müəyyən şəkilçilər qəbul edir. Bu zaman feilə əvvəlcə zaman, sonra şəxs şəkilçisi qoşulur.

Feil 3-cü şəxsin təkinə aid olanda çox vaxt şəxs şəkilçisi qəbul etmir: *çalışır, çalışdı, çalışar*.

B

Cümlələrdəki feillərin hansı zamana aid olduğunu müəyyən edin.

Zaman şəkilçilərinin altından xətt çəkməklə cümlələri köçürün.

• Nümunə •

Onlar kitabxanaya getdilər. (keçmiş zaman)

1. *Onlar kitabxanaya getdilər.*

4. *Siz bu xəbəyə çox sevinəcəksiniz.*

2. *Sən bu işi bacaracaqsan.*

5. *O, səbirlə hamını dinlədi.*

3. *Mən babamı çox istəyirəm.*

6. *Biz sizi axşam yeməyinə gözləyirik.*

C

Verilmiş feillərdə şəxs şəkilçisini müəyyən edin.

Hərəkətin hansı şəxsə aid olduğunu deyın.

böldük, cücərdi, bürədim, bişirirsən, buraxdılar, bilərsiniz, bəyanırik, xoşladın, bəsləyirlər, çağıracağıq, oxudunuz, çaşıram, calayarsan

Ç

Nümunəyə əsasən cədvəl tərtib edin. Verilmiş feillər əsasında cədvəli doldurun.

dağıdacaqlar, inanmışıq, dərdi, dayandıq, güvənirəm, dəyişdiniz, istədim

feil	zaman	şəxs
<u>çalışırsınız</u>	indiki zaman	2-ci şəxsin cəmi

D

Qaçmaq, susmaq, görüşmək feillərini şəxsə və zamana görə dəyişin.

Ümumiləşdirici təkrar

A Cümlələri oxuyun. Fərqləndirilmiş sözlərin həqiqi və ya məcazi mənada işləndiyini müəyyən edin.

1. Məktəbin daş hasarı var.	8. İnsan daş ürəkli olmaz.
2. Şalvarın ayağı qırışmışdı.	9. Şamilin ayağı sürüşdü.
3. Bulağın gözü tutulmuşdu.	10. Ayselin gözü qamaşdı.
4. Polad balta çox iti idi.	11. Onun polad iradəsi var.
5. Darağın dişi qırılmışdı.	12. Əlinin dişi ağrıyırdı.
6. Qapının ağzı palçıq idi.	13. Uşaq ağzını açdı.
7. Babək qolunu uzatdı.	14. Çayın qolu dənizə tökülürdü.

B Mətnə işlənmiş əvəzliliklərin hansı sözləri əvəz etdiyini müəyyən edin.

Qar yağırdı. Uşaqlar həyatə düşdülər. Onlar qaradamı düzəltdilər. Amma ona burun qoya bilmədilər. Çünki kökü tapmadılar. Onu Ziya yemişdi. Uşaqlar onu danladılar.

– Bağışlayın, mən bilmədim. İndi sizə kök gətirəcəyəm. Bunu deyib o, evə qaçdı.

C Feillərdəki səhvləri düzəldərək cümlələri köçürün.

1. Biz heyvanları çox sevirsiniz.	4. Mən dərsə cavab verdin.
2. Sən üçüncü sinifdə oxuyuram.	5. Onlar evdə dincəldik.
3. Siz tədbirdə çıxış edəcəklər.	6. O hamıdan yaxşı cavab verdiniz.

Ç Hansı cümlələrdə nöqtələrin yerinə həm təsdiq, həm də inkarda işlənmiş feillər yazmaq olar?

1. Aydan kitabını heç kimə ...	→	verdi / vermədi.
2. Əli bu gün tapşırıqlarını ...	→	yazdı / yazmadı.
3. Orxanın papağı çox ...	→	köhnəlmişdi / köhnəlməmişdi.
4. Lalənin sözlərinə heç kim ...	→	inandı / inanmadı.

D Aşağıdakı feilləri şəxsə və zamana görə dəyişərək cümlədə işlədin.

aparmaq	→	indiki zaman, 2-ci şəxsin tək
gülmək	→	keçmiş zaman, 3-cü şəxsin cəmi
baxmaq	→	gələcək zaman, 1-ci şəxsin cəmi

8

HİKMƏT XƏZİNƏSİ

A Oxuduğunuz mətnləri xatırlayın. Bu əsərlərin ideyası haqqında danışın.

Yöndəmsiz timsah

Bir parça torpaq

Cəmil + Mahir

B Sizcə, xoşbəxtlik nədir? Xoşbəxt olmaq üçün insana daha çox nə lazımdır: sağlamlıq, yoxsa var-dövlət?

HƏYAT DƏRSİ

Bir gün cavan bir oğlan yolda müəllimini görür. Onunla hal-əhval tutandan sonra həyatından şikayətlənməyə başlayır:

– Müəllim, işlərim heç yaxşı deyil. Çox kasıb yaşayıram. Kaş ki mənim də var-dövlətim olaydı. Mən də yoldaşlarım kimi şən, firavan yaşayıdım.

Müdrək müəllim şagirdinin sözünü kəsib dedi:

– Sənin belə gileylənməyə haqqın çatmır. Sən ki böyük dövlət sahibisən!

Oğlan təəccübləndi.

– Mən dövlətliyəm? Hanı o dövlət?

– Sənin gözlərin. Sən bir gözünün əvəzinə nə almaq istədin?

– Siz nə danışırırsınız?! Mən gözümü heç bir xəzinəyə dəyişmərəm.

– Yaxşı, onda əllərinin əvəzində sənə çoxlu qızıl verərəm.

• Söz boğçası

- firavan
- hikmət
- kəlam
- gileylənmək

– Yox, mən əllərimi qızıla satmaram, – deyə oğlan cavab verdi.
Müəllim şagirdinə gülümsəyərək söylədi:
– İndi görürsən, necə dövlətlisən?! Sən sağlamsan, çalışqan olsan, hər şey əldə edə bilərsən.

C Aşağıdakı fikirləri öz sözlərinizlə izah edin. Onlardan hansı mətnin ideyasını əks etdirir?

- A) Vaxtını düzgün bölsən, həm uğur, həm də sağlamlıq qazanarsan.
B) İnsan üçün ən böyük dövlət sağlamlıqdır.

• Yadda saxla • **HİKMƏT, KƏLAM**

“Hikmət” – *müdrək fikir* deməkdir. Ata-babalarımızın müdrək fikirləri yığcam cümlələr – kəlamlar şəklində bu günümüzdə qədər gəlib çatmışdır. Bu fikirlər bir çox əsərlərin ideyasını təşkil edir.

Ç “Şah və xidmətçi” mətnini dinləyin.

Aşağıdakı kəlamları mətndən çıxış edərək əsaslandırın.

Quyuya salsan da yaxşılığı, bil,
Yenə qayıdacaq, o itən deyil.

Nizami Gəncəvi

Yaxşılıq edən yaxşılıq görər.

Atalar sözü

D Qruplarla iş

Müəllimin təqdim etdiyi mətnləri oxuyun. Mətnlərdən çıxan ideyanı müəyyənləşdirin.

1-ci qrup: Dəniz qorxusu

2-ci qrup: Qeybət

3-cü qrup: Otuz adam

4-cü qrup: Kimin nəyi varsa

1 A

Şəklə baxın. Obrazların zahiri görkəmini təsvir edin. Şəkil həmin obrazlar haqqında hansı təsəvvür yaradır?

KƏRPİCKƏSƏN KİŞİNİN HEKAYƏTİ

Şam şəhərində qoca bir kişi yaşayırdı. Palçıqdan kərpic kəsib satmaqla dolanırdı. Qoca olsa da, çörəyini minnətsiz qazanırdı.

Qızmar bir yay günü idi. Kərpickəsən qoca tərini silə-silə palçıq qarışdırırdı. Bu zaman yoldan cavan bir oğlan keçirdi. O, qocanın necə əziyyət çəkdiyini görüb dedi:

– Ey qoca, sən niyə belə ağır zəhmətə qatlaşırsan? Yaşlı adamsan, özünə yazığın gəlsin. Bu qədər əziyyətin qabağında qazandığın bir qarın çörəkdir. O çörəyi kimdən istəsən, səndən əsirgəməz.

Qoca bir anlığa əl saxlayıb cavana baxdı. Bir qədər acıqlı səslə dedi:

– Deyirsən, özümə yazığım gəlsin?! Mən o zaman yazıq olaram ki, gəlib sənə qarşında bir parça çörək üçün əl açım! Bu əziyyəti ona görə çəkirəm ki, alnıaçıq, üzüağ yaşayım.

Qocanın sözləri cavana təsir etdi. O, dediklərindən peşman oldu. Şərəflə yaşayan bu qoca onun gözündə ucaldı. O, qoca kərpickəsənə ədəblə baş əydi və yoluna davam etdi.

Nizami Gəncəvi

• Yadda saxla • HEKAYƏT

Hekayət – hər hansı əxlaqi dəyər ifadə edən kiçikhəcmli əsərdir. Hekayət şeir formasında da olur.

• Soz bogçası •

- minnətsiz
- əsirgəmək
- alnıaçıq
- baş əymək
- əl açmaq
- üzüağ

Nə anladın?

- B** Verilmiş misralar mətndəki hansı abzaslara uyğundur?

*Onunçün öyrətdim ki əlimi bu sənətə,
Bir gün sənə əl açıb düşməyim xəcalətə.*

*Nə vaxtadək zəhmətlə daş, kəsək azəcəksən?
Sudan, palçıqdan əldə nə hasil edəcəksən?*

*Toxuyardı özünə yaşıl otlardan köynək.
O, ruzi qazanardı hər gün kərpic kəsərək.*

*Dünyagörmüş adamdı söylədiyim bu qoca,
Öz işilə hamının gözündə oldu uca.*

Düşün və cavab ver

- C** Qoca kişi və cavan oğlanın davranışlarına münasibətinizi bildirin. Kişi haqlı idi, yoxsa oğlan? Fikrinizi əsaslandırın.
- Ç** Hansı fikir mətnin əsas ideyasını əks etdirir?
- A) Yaşlı insanlar çətin işlər görməməlidirlər.
B) İnsan öz zəhməti ilə yaşamalıdır.
C) Cavanlar yaşlı insanlara kömək etməlidirlər.

Yaradıcı iş

- D** Şəkillərə baxın. Şəkilaltı şərhləri genişləndirməklə hekayə yazın.

Qaranquş yuva qurmağa çalışır.

Oğlan çör-çöp gətirib qaranquşun yuvasına qoyur.

Qaranquş oğlanın gətirdiyi çöpləri kənara atır.

- Yazdığınız hekayənin ideyasını müəyyən edin.
- Hekayənizə ad verin.

“Kərpickəsən kişinin hekayəti” mətnindən nümunələr gətirməklə atalar sözünü izah edin.

- Əmək insanı ucaldır.
- Zəhmətlə yeyilən acı soğan minnətlə yeyilən baldan şirindir.

• Yadda saxla •

Atalar sözləri

Bir çox atalar sözlərində müdrik fikir birbaşa deyil, dolayısı ilə ifadə olunur. Məsələn, “Dəmiri isti-isti döyərlər” atalar sözü, əslində, belə bir fikir ifadə edir: *Problemi dərhal həll etmək lazımdır.*

B

Hansı atalar sözlərində fikir dolayısı ilə ifadə olunub?

Seçiminizi əsaslandırın.

1. Hirsli başda ağıl olmaz.
2. Sürüdən ayrılan qoyunu qurd yeyər.
3. Dost dostun eybini üzünə deyər.
4. Halva-halva deməklə ağız şirin olmaz.

C

Atalar sözlərində ifadə olunan fikri izah edin. Həmin fikirlə bağlı həyatdan nümunələr gətirin.

1. Yüz ölç, bir biç.	3. Doğru söz acı olar.
2. Yalan ayaq tutar, amma yeriməz.	4. Ac toyuq yuxuda darı görər.

Ç

Atalar sözlərini tamamla.

1. Könlü balıq istəyənin ...
2. Gülmə qonşuna, ...
3. Nə tökərsən aşına, ...
4. İstəyirsən bal-çörək, ...

- a) ... al əlinə bel-kürək.
- b) ... o da çıxar qaşığına.
- c) ... quyruğu suda gərək.
- ç) ... gələr başına.

D

Atalar sözlərində əksmənalı sözlərin yeri səhv düşüb. Həmin səhvləri müəyyən edin.

1. Yaxşı günə səbir edən yaman günə tez çatar.
2. Qışda işlə, yayda dişlə.
3. Gündüzün xeyrindən axşamın şəri yaxşıdır.
4. Əkmək üçün biçmək lazımdır.
5. Vətən cənnət olsa da, yenə qürbət yaxşıdır.

Dil qaydaları SAMİTLƏRİN YAZILIŞI

3 A Oxuyun. Cümlələrdə səhv yazılmış sözləri müəyyən edin. Öyrəndiyiniz qaydalardan çıxış edib fikrinizi əsaslandırın.

1. Meşə çaqkalsız olmaz.
2. Beş barmaqın beşi də bir deyil.
3. Od olmasa, tüsdü çıxmaz.
4. Ağaç bar verəndə başını aşağı dikər.

B Dörd sözdən biri səhv yazılıb.

A) saqqız B) mütəkkə C) sakqal Ç) hoppanmaq

A) itki B) həftə C) asta Ç) məksəd

A) gülünç B) qəşəng C) dörd Ç) çəkil

A) çörəkdən B) köməyi C) kəpənəyə Ç) çiyələkin

A) qayığın B) soyuqdan C) balığı Ç) qaşışda

C Nöqtələrin yerinə uyğun hərflər artırıb cümlələri köçürün.

1. Həkim xəş...əyə kömə... etdi.
2. Söyü... ağacı qurudu.
3. Sevin... dör... kita... aldı.
4. Səhən... su daşımaq üçündür.
5. Otağa tüs...ü doldu.
6. Xəs...ə həkimi çağırırdı.
7. Qələmin mürək...əbi qurtardı.
8. Rə...qaslar yallı rə...si oynadılar.

Ç Qruplarla iş

Sözlərin düzgün yazılışını müəyyən edin.

Hər bir cədvəlin hansı qaydanı əks etdirdiyini müəyyənləşdirin.

Cədvələ yeni sözlər əlavə etməklə plakatlar hazırlayın.

I qrup		II qrup		III qrup		IV qrup	
Doğru	Yanlış	Doğru	Yanlış	Doğru	Yanlış	Doğru	Yanlış
kən...	kənt	sək...iz	səkgiz	nö...san	nöksan	qız...ar	qızdar
pələn...	pələnk	əlbət...ə	əlbətdə	dəs...ə	dəsdə	on...uq	onnuq
kərpi...	kərpiç	toq...a	toqka	həf...ə	həfdə	ətir...ər	ətirrər
təəccü...	təəccüp	top...uz	topbuz	seç...i	seçgi	duz...u	duzdu

1 A

Hər hansı bir problemlə qarşılaşanda kimdən məsləhət alırsınız?
Nəyə görə məhz həmin şəxsə müraciət edirsiniz?
Sizcə, məsləhət vermək asandır, yoxsa ona əməl etmək?

RUMİNİN MƏSLƏHƏTİ

Keçmiş zamanlarda Cəlaləddin Rumi adlı müdrik bir şair var imiş. Hamı ona hörmət edər, onun məsləhətlərinə qulaq asarmış.

Bir gün qonşu qadın oğlu ilə onun yanına gəlib deyir:

– Şair, mənim oğlum həddən artıq şəkər yeyir. Nə qədər desəm də, xeyri yoxdur. Xahiş edirəm, siz ona deyiniz ki, çox şəkər yeməsin.

Şair başını aşağı salıb dedi:

– Gedin, iki həftədən sonra gələrsiniz.

Qadın xeyli təəccübləndi, bir az da incidi. Axı bir kəlmə demək nə böyük işdir ki...

İki həftədən sonra qadın oğlu ilə bir də gəldi. Rumi onlara dedi ki, bir həftə də gözləsinlər. Bu dəfə qadın dözmədi:

– Şair, axı sizdən böyük şey istəmirik...

– Gedin, gedin. Mən hələ məsləhət verməyə hazır deyiləm.

Qonşu qadın üçüncü dəfə oğlu ilə Ruminin yanına gəldi.

Bu dəfə şair uşağa dedi:

– Oğlum, məsləhətimə qulaq as, çox şəkər yemə.

Sağlamlığa ziyandır.

Uşaq “baş üstə, müəllim” deyib otaqdan çıxdı. Anası Rumiyə təşəkkür edib soruşdu:

– Siz Allah, iki kəlməyə görə nə üçün bizi bu qədər gözlətdiniz?

Rumi gülümsünüb dedi:

– Xanım, mən də uşaqlıqdan şəkərə aludəydim. Uşağa məsləhət vermək üçün gərək bu vərdisdən əl çəkəydim.

• Söz boğçası •

• nəsihət • aludə olmaq • əl çəkmək • vərdiş

Nə anladın?

B

Mətnə əsasən suallara cavab verin.

1. Qonşu qadın oğlunu nə üçün Ruminin yanına gətirmişdi?
2. Rumi nə üçün uşağa dərhal məsləhət vermədi?

Düşün və cavab ver

- C** Uşaqla anası Rumidən məsləhət almaq üçün neçə gün gözlədilər?
- Ç** Hansı fikir mətnin ideyasına daha çox uyğun gəlir?
A) Müdrik insanların sözünə əməl etmək lazımdır.
B) Başqalarına verdiyin məsləhətə əvvəlcə özün əməl etməlisən.
C) Şəkər yemək sağlamlığa ziyandır.
- D** Aşağıdakı nəsihətləri oxuyun.
Fikirləri əsaslandırmaq üçün uyğun cümlələr artırın.

• Nümunə •

Hər kəsi görən zaman ona salam ver ki, *hamı səni nəzakətli adam kimi tanısin.*

1. Bir adamı ehtiyac içində görəndə ona kömək et ki, ...
2. Yalan danışmaqdan çəkin. Çünki ...
3. Ağıldan və elmdən daha yaxşı bir dövlət yoxdur. Çünki ...

Abbasqulu ağa Bakıxanov

- Kitabınızı tərsinə tutun və nəsihətlərin davamını oxuyun.
Öz fikrinizlə müqayisə edin.

1. ... sən bir şeyə ehtiyacın olanda başqaları da sənə kömək etsin.
2. ... hər kəs sən bu xasiyyəti bilib, doğru sözüna də inanmaz.
3. ... onlar hamı sənə ehtiyac olar və hər kəs onları sənə alib vermir.

E Qruplarla iş

Verilmiş mövzularda məsləhətlər düşünüb yazın.
Məsləhətlərinizdə atalar sözlərindən də istifadə edə bilərsiniz.

- 1-ci qrup: Dostluq
2-ci qrup: Mərhəmət
3-cü qrup: Qənaətcillik
4-cü qrup: Dürüstlük

• Nümunə •

ÇALIŞQANLIQ – vaxtınızı faydasız işlərə xərcləməyin.
Başladığınız işi bitirməyə çalışın. Çox çalışmaq sizə yalnız xeyir gətirər.

2 A Verilmiş kəlamları oxuyub müqayisə edin.

1. Səhvini üzünə deyən düşmən bunu gizlədən dostdan yaxşıdır.
(Sokrat)
2. Dost dostun eybini üzünə deyər.

• Yadda saxla • AFORİZM

Müdrək şəxslərin qısa, dərin mənalı fikirləri **aforizm** adlanır. Atalar sözlərindən fərqli olaraq aforizmlərin müəllifi məlumdur.

Məsələn: *Elmin açarı sual işarəsidir.* (Balzak)

B Aforizmlərlə atalar sözlərini ifadə olunan fikrə görə uyğunlaşdırın.

AFORİZMLƏR

- 1 Sağlam olmaq istəyirsinizsə, heç vaxt doyunca yeməyin.
(Sədi Şirazi)
- 2 İki atı eyni zamanda sürə bilməzsiniz.
(Albert Eynşteyn)
- 3 Qüvvət elmdədir, başqa cür heç kəs
Heç kəsə üstünlük eyləyə bilməz.
(Nizami Gəncəvi)

ATALAR SÖZLƏRİ

- a Bir əldə iki qarpız tutmaq olmaz.
- b Ağıl gücdən üstündür.
- c Çox yemək adamı
az yeməkdən də qoyar.

C Verilmiş şeirdən hansı misraları aforizm kimi seçərdiniz?
Seçiminizi əsaslandırın.

OĞLUM
MƏHƏMMƏDƏ
NƏSİHƏT

Oğul, sözlərimə yaxşı qulaq as,
Ata nəsihəti faydasız olmaz:
Bir elmi öyrənmək istədikdə sən,
Çalış ki, hər şeyi kamil biləsən.
Kamil bir palançı olsa da insan,
Yaxşıdır yarımçıq papaqcılıqdan.
Məndən söyləməkdir, səndən eşitmək:
Bir insan əliboş gəzməsin gərək.

(Nizami Gəncəvi)

Ç "Sərkərdə və qarışqa" mətnini dinləyin. Sərkərdənin başına gələn əhvalatdan nəticə çıxarıb aforizmlər yazın.

3 A Aforizmi oxuyun. Suallara cavab verin.

Ağıllı düşmən axmaq dostdan yaxşıdır.
(Cəlaləddin Rumi)

1. Cümlədə hansı sözlər yalnız kökdən ibarətdir?
2. Hansı şəkilçilər sözlər arasında əlaqə yaradır?
3. Hansı sözdəki şəkilçi yeni məna yaradır?

B Doğru, yoxsa yanlış?

1. "Oduñçu" sözündəki şəkilçi yeni söz yaradır.
2. "Duzlu" sözünün kökü isimdir.
3. "Küçədə" sözündəki şəkilçi dörd cür yazılır.
4. "Qızılgül" mürəkkəb sözdür.
5. "Gecə" və "gündüz" sözlərindən yaranan mürəkkəb söz bitişik yazılır.

C Cümlələri köçürün. Hər bir sözün kökünün altından xətt çəkin.

1. Dənizdə güclü fırtına başladı.
2. Yağış əsgərin paltarlarını islatdı.
3. Həkim otağın pəncərəsini açdı.
4. Uşaqlar bağçada gül əkdilər.

Ç Nöqtələrin yerinə elə sözlər əlavə edin ki, tərkibində şəkilçi olsun.

1. ... hər şeyi dörd görər. —————→ tənbel / qorxaq
2. Dostsuz adam ... ağac kimidir. —————→ köksüz / tənha
3. ... əl nəyə dəysə, qızıl olar. —————→ zirək / çalışqan
4. Xain dost ən ... düşməndir. —————→ təhlükəli / qəddar

D Verilmiş sözlərdən mürəkkəb sözlər düzəldin. Onların yazılış qaydasını müəyyən edib cədvəl üzrə qruplaşdırın.

1. ağac, dələn 2. göy, qurşağı 3. dərə, təpə 4. qaça, qaça 5. su, iti
6. dəvə, quşu 7. kağız, kuğuz 8. birdən, birə 9. tez, tez 10. gec, tez

Bitişik yazılan mürəkkəb sözlər	Defislə yazılan mürəkkəb sözlər
soyuqqanlı	az-çox

1

A

Komandanın uğur qazanması üçün lider hansı keyfiyyətlərə malik olmalıdır?

BİR DƏSTƏ GÖYƏRÇİN

Çəmənlikdə bir dəstə göyərçin uçuşurdu. Onların Alabaxta adlı bir başçısı vardı. Alabaxta çox müdrik, dünyagörmüş göyərçin idi. Başqa göyərçinlər həmişə onun məsləhətlərinə qulaq asar, hər əmrinə tabe olardılar.

Günlərin bir günü çəmənliyə bir ovçu gəldi. Yerə çoxlu dən səpdi, torunu qurdu və pusquda durdu.

Göyərçinlər uçarkən yerdə çoxlu dən gördülər. Tələdən xəbərsiz olan quşlar həmin yerə endilər. Yenicə dənləməyə başlamışdılar ki, ovçu torunu çəkdi. Göyərçinlərin hamısını tutdu. Quşlar torda çırpınmağa başladılar. Onlar öz canlarını qurtarmaq üçün çalışır, toru dimdikləyir, bir-birinin əl-ayağına dolaşırdılar.

İşi belə görən Alabaxta dedi:

– Sakit olun və məni dinləyin. Təklidə heç birimiz tordan xilas ola bilməyəcəyik. Yaxşısı budur, gücümüzü bir yerə qoyaq, toru yerdən qoparıb özümüzə aparaq.

Göyərçinlər Alabaxtanın dediyi kimi etdilər. Ovçu torla birlikdə göyə qalxan göyərçinləri görəndə çaşib-qaldı. Amma fikirləşdi ki, quşlar uzaq gedə bilməzlər. Nə vaxtsa yorulub yerə qonacaqlar. Bu ümidlə göyərçinləri izləməyə başladı.

Alabaxta gördü ki, ovçu qarabaqara onları izləyir. Yoldaşlarına dedi:

– Bu insafsız bizdən əl çəkənə oxşamır. Gərək daha da sürətlə uçaq, onun gözündən itək.

– Axı biz yorulmuşuq, qanadlarımızı güclə tərpədirik, – deyə göyərçinlər ağız-ağıza verib səsləndilər.

• Söz boğçası •

• pusqu • kəsəyən

– Özünüz seçin, hansı daha yaxşıdır:
ovçuya yem olmaq, yoxsa iradəmizi toplayıb
azadlığa çıxmaq?

– Əlbəttə, azadlıq yaxşıdır!

– Onda iradəli olun, gücünüzü toplayın,
daha sürətlə uçuun!

Azadlığa qovuşmaq istəyi göyərçinlərə güc
verdi. Onlar tez bir zamanda gözdən itdilər.
Alabaxtanın məsləhəti ilə Kəsəyənin yanına
uçub ondan kömək istədilər. Kəsəyən toru
dişləri ilə doğrayıb tökdü. Göyərçinlər
azadlığa çıxdı. Alabaxta başlarına gələnləri
Kəsəyənə danışdı. Kəsəyən onun ağlına,
göyərçinlərin iradəsinə heyran qaldı.

Nə anladın?

B Mətnə əsasən suallara cavab verin.

1. Göyərçinlər hansı problemlə üzləşmişdilər?
2. Nəyə görə göyərçinlər Alabaxtanı özlərinə başçı seçmişdilər?
3. Alabaxta göyərçinləri xilas etmək üçün onlara nə dedi?

Düşün və cavab ver

C Alabaxtanın hansı hərəkətləri onun lider olduğunu sübut edir?

Ç Sizcə, birlik olması üçün mütləq lider olmalıdırmı?

**D Aşağıda mətnin ideyasını əks etdirən atalar sözləri verilmişdir.
Sizcə, hansı atalar sözündə fikir birbaşa ifadə olunub?**

1. Tək əldən səs çıxmaz.
2. Güc birlikdədir.
3. El bir olsa, dağ oynadar yerindən.

2

A

Aşağıdakı şeiri məzmun və obrazlar baxımından “Bir dəstə göyərçin” mətni ilə müqayisə edin.

SIĞIRÇIN VƏ GÖYƏRÇİN

Tələyə düşmüşdü bir gün Sığırçın,
Yazıq çırpınırdı xilas olmaqçün.
Gülürdü Göyərçin onun halına,
Lağ edirdi quşun çırpınmağına.
Deyirdi: – Bir utan, qızar işindən,
Tələyə düşmüşsən gündüz vaxtı sən.
Bu sözü söyləyib bitirməmişdi,
Qəfildən özü də tora ilişdi.
Doğru deyiblər ki, gülmə qonşuna,
Vaxt olar, sən də gələr başına.

Mirmehdi Seyidzadə

• Diqqət et • TƏMSİL

Təmsilin əsas obrazları heyvanlar və cansız varlıqlar olur. Bu obrazlar insana aid xüsusiyyətləri daşıyır. Müəllif təmsil vasitəsilə oxuculara ibrətamiz fikirlər çatdırır. Təmsil şeir və ya nəğil formasında yazılır.

B

Şəkillərə baxın və oxuduğunuz mətnləri xatırlayın. Onlardan hansılarını təmsil hesab etmək olar? Seçiminizi əsaslandırın.

C

Qruplarla iş

Müəllimin təqdim etdiyi təmsilləri oxuyun.
Suallar əsasında təqdimat hazırlayın.

I qrup: Siçan və Dəvə

II qrup: Ağıllı qarışqa

III qrup: Ayı və Şir

IV qrup: Sincab və Balıq

1. Oxuduğunuz mətn hansı xüsusiyyətlərinə görə təmsil hesab olunur?

2. Təmsildə hansı mənfi xüsusiyyətlərdən danışılır?

3. Təmsildən hansı ibrətamiz nəticəyə gəlmək olar?

Dil qaydaları ƏSAS VƏ KÖMƏKÇİ SÖZLƏR

3 A Cümlədəki sözləri cədvəl üzrə qruplaşdırın.

Biz meşədə çoxlu nadir heyvan və quş gördük.

isim	sifət	say	əvəzlik	feil	bağlayıcı

B Doğru, yoxsa yanlış?

1. “Şəhər”, “göl” sözləri ümumi isimlərdir.
2. “Beşinci” sözü nə qədər? sualına cavab verir.
3. “Biz” ikinci şəxsin cəmini bildirən əvəzlikdir.
4. “Xeyirxah”, “ağıllı” sifətləri keyfiyyət bildirir.
5. “Və”, “amma”, “çünki” sözləri anlayış ifadə etmir.
6. “Gəlmədi” və “oxumayacaq” feilləri inkardadır.

C Cümlələrə say, sifət, isim əlavə etməklə genişləndirin.

1. Ana aldı.
2. Müəllim söylədi.
3. Ramiz gətirdi.
4. Əsgər gördü.
5. Bağban dərdi.
6. Dərzi tikdi.

• Nümunə •

Şagird **iki maraqlı kitab** oxudu.

Ç Cümlələrdəki köməkçi sözləri müəyyən edin.

1. Ana çox sevinirdi, çünki oğlu yarışda qalib olmuşdu.
2. Rasimi və anasını qonaq çağırdım, ancaq gəlmədilər.
3. Mübariz ilə Fərid mərd və bacarıqlı əsgər olublar.
4. Arzu və Mələhət dərstdə iştirak etmirlər, çünki xəstədirlər.

D Cümlələrlə iş

Verilmiş xüsusiyyətlərə uyğun gələn sözləri müəyyən edin.

1. İsimdir, ümumidir, konkretidir.
2. İsimdir, xüsusidir, hara? sualına cavab verir.
3. İsimdir, ümumidir, mücərrəddir.
4. Feildir, keçmiş zamandadır, inkardadır.
5. Feildir, indiki zamandadır, təsdiqdədir.
6. Feildir, gələcək zamandadır, təsdiqdədir.

- a) Şəki
- b) aparmadı
- c) qaçır
- ç) fikir
- d) qələm
- e) oxuyacaq

1

A

Bildiyiniz gülməli əhvalat danışın.

Sizcə, bu əhvalatda gülüş doğuran nədir?

MOLLA İLƏ OĞLU

Bir gün Molla Nəsrəddin oğlunu yanına salıb eşşəklə gedirmiş. Yoldan keçənlər deyirlər:

– Buna bax! O boyda kişi özü eşşəyə minib, uşağı piyada aparır.

Molla eşşəkdən düşüb uşağı mindirir. Yol qırağında oturanlar bunu görüb lağ eləyirlər:

– Ağsaqqal kişiylə bax! Oğlanı mindirib eşşəyə, özü piyada gedir.

Belə olanda Molla eşşəyə minib uşağı tərkinə alır. Yenə də yoldan ötənlər qulp qoyurlar:

– Sən bir bunlara bax! İki yekə adam bir cansız eşşəyə minib.

Molla əlacsız qalıb uşaqla birlikdə eşşəkdən düşür. Piyada getməyə başlayırlar. Bunu gören yolçular gülüşürlər:

– Bunlar nə ağilsız adamlardır. Yanlarında eşşək ola-ola ikisi də piyada gedir.

Axırda Mollanın əlacı kəsilir, eşşəyi dalına alıb deyir:

– Hamıya qulaq assan, gərək eşşəyi dalına alasan.

•Söz boğçası•

- tərkinə almaq
- qulp qoymaq
- əlacı kəsilmək

Nə anladın?

B

Mətnə neçə epizod var? Hansı epizod sizdə gülüş doğurdu?

Düşün və cavab ver

- C** Mətnə hansı cümlə əsas fikri ifadə edir?
Həmin fikri başqa cür necə ifadə etmək olar?

- A) Uzaq yolu piyada getmək sağlamlığa faydalıdır.
- B) Heyvanlarla mərhəmətli davranmaq lazımdır.
- C) Başqalarının dediyi ilə oturub-durmaq olmaz.

• Yadda saxla • **LƏTİFƏ**

Lətifə – gülməli və məzəli əhvalat haqqında yığcam, qısa hekayədir. Lətifələrin əsas ideyası sonda aydınlaşır.

Lətifələr əyləndirmək məqsədi daşıyır. Lakin bu mətnlərdə çox zaman hikmətli fikirlər də ifadə olunur.

- Ç** Lətifəni oxuyun. Lətifəyə aid xüsusiyyətləri əsaslandırın.

DIŞ AĞRISI

Mollanın diş tez-tez ağrıyır. Həftələrlə üzünü-gözünü sarıyıb ufuldaya-ufuldaya gəzirmiş. Amma qorxudan həkimə getmirmiş.

Bir gün dostlarından birisi deyir:

– Ay Molla, bir diş çəkdirmək nədir ki, sən belə qorxursan? Əgər sən o dişin mənim ağzımda olsaydı, mən elə bu saat gedib çəkdirərdim.

Molla deyir:

– Bu diş sənin ağzında olsaydı, elə mən də çəkdirərdim.

- D** Hansı atalar sözləri lətifənin ideyasını ifadə edir?

1. Ağrımayan başa dəsmal bağlamazlar.
2. Ağrılarda diş ağrısı, hər kişinin öz ağrısı.
3. Ağrıyan diş çəkmək gərək.
4. Bu canın o candan xəbəri olmaz.

Araşdırma

- E** Bir neçə lətifə öyrənin və ailə üzvlərinizə danışın.

2

A

Nöqtələrin yerinə elə cümlə seçib əlavə edin ki, lətifə yaransın.

1

– Uşaqlar, muzeydə sizin ən çox xoşunuza gələn nə oldu?
– ...

a) Ən qədim Bərdə xalçası.
b) Kamalın pilləkəndən aşmağı.

2

– Əli, de görüm, iki üstəgəl iki neçə edər?
– Dörd.
– Düzdür. Al, buna görə sənə dörd konfet verirəm.
– ...

a) Axı mən konfet xoşlamıram.
b) Eh, gərək səkkiz deyərdim!

3

– Saat neçədir?
– 6-nın yarısı.
– ...

a) Daha de ki, üçdür də...
b) Saatım xarab olub ki!

4

– İradə, mənə beş dənə ev heyvanı saya bilərsən?
– ...

a) İnak, qoyun, keçi, toyuq, cücə.
b) Üç pişik və iki it.

B

“Molla və qonşusu” lətifəsini dinləyin. Dinləyərkən müəllimin səs tonuna, istifadə etdiyi jest və mimikalara diqqət edin.

C

Oxuduğunuz lətifələri aşağıdakı təlimata uyğun nəql edin.
Bir-birinizin lətifə danışma bacarığını dəyərləndirin.

• T ə l i m a t •

1. Səs tonunuzu obrazların xarakterinə uyğunlaşdırın.
2. Müvafiq jest və mimikalardan istifadə edin.
3. Lətifənin sonluğunu bir qədər fərqli səsləndirin.

Ç

“Molla və qonşusu” lətifəsi əsasında tamaşa hazırlayın.

3 A

Oxuyun. Lətifədəki cümlələrlə bağlı suallara cavab verin.

- Atacan, mənə tütək al.
- Yox, tütəyin səsi məni işləməyə qoymayacaq.
- Söz verirəm ki, yalnız sən yatanda çalacağam.

1. Lətifədə neçə cümlə var?
2. Hansı cümlə əmr cümləsidir?
3. Mətnə neçə nəqli cümlə var?
4. Hansı cümlə mürəkkəb cümlədir?

B

Uyğunluğu müəyyən edib söz birləşmələri düzəldin. Söz birləşmələrini cümlədə işlədib yazın.

bayram	fəsil
dadlı	xonça
yaz	kəpənəklər
rəngbərəng	paxlava

vətən	kitab
dəcəl	stol
qalın	sevgi
dairəvi	uşaq

C

Mürəkkəb cümlələri seçin. Uyğun bağlayıcı əlavə etməklə həmin cümlələri köçürün.

1. Evə çatanda yağış dayanmışdı, güclü külək davam edirdi.
2. Pəncərə taybatay açıldı, içəriyə soyuq hava doldu.
3. Dərindən sonra Saleh, Vüqar, Rauf idman klubuna getdilər.
4. Şəhid atası abidənin önündə vüqarla dayanmışdı.
5. Qələbəyə çox sevinirdik, zəhmətimiz hədəf getməmişdi.

Ç

Cümlələri tamamlayıb köçürün.

1. Çox maraqlı oyun gedir, amma
2. ..., çünki bu gün hava çox soyuq idi.
3. ... və Adil atasını köməyə çağırırdı.
4. Həkim bir qədər gec gəldi, çünki
5. ..., ona görə də uşaqlar əsgərlərə təşəkkür etdilər.

1 A

Özünüzü hansı işdə istedadlı, bacarıqlı hesab edirsiniz?
Siz buna necə nail olmusunuz?

FİTNƏ

I hissə

Bəhram şah mahir ovçu idi. Hər dəfə ovdan sonra öz şücaəti ilə öyünərdi. Şahın Fitnə adlı gözəl bir kənizi vardı. Bu qız heç vaxt Bəhram şahın ovçuluq məharətini tərifləməzdi. Səbəbini soruşanda isə deyərdi:

– Bu, sadəcə, bir vərdir. O qədər ov etmisən ki, artıq quşu gözündən vurmağa öyrəşmisən.

Bəhram şah Fitnəyə qəzəbləndi, sərkərdəni çağırıb əmr etdi ki, Fitnənin boynunu vursun.

Sərkərdə Fitnəni götürüb yola düzəldi. Fitnə öz ağılı və cəsarəti ilə sərkərdənin hörmətini qazanmışdı. Onun bu qızı öldürməyə ürəyi gəlmirdi. Sərkərdənin pərişan halını görən Fitnə dedi:

– Nahaq yerə məni öldürmə. Onsuz da gec-tez şah verdiyi əmrə görə peşman olacaq. Onda sənə də acığı tutacaq. Onun yanına get. De ki, Fitnəni öldürdüm. Əgər bu xəbərdən kədərlənsə, deməli, peşmandır. Yox, əgər sevinəsə, qayıt onun əmrini yerinə yetir.

Sərkərdə gördü ki, Fitnə ağıllı söz danışır. Ona görə də qızı öldürməkdən vaz keçib dedi:

– Amma bu sirri gərək heç kəs bilməsin.

O, Fitnəni evinə aparıb gizlətdi. Özü isə Bəhram şahın yanına qayıtdı.

Söz boğçası

• kəniz • məharət • vərdir • öyünmək • pərişan

Bəhram şah sərkərdəni görən kimi soruşdu:

– Nə oldu? Fitnəni öldürdünmü?

Sərkərdə dedi:

– Bəli, şahım, əmrini yerinə yetirdim.

Bəhramın gözləri yaşla doldu.

Sərkərdə başa düşdü ki, Fitnə haqlıdır. Şah hirsli vaxtında verdiyi əmrə görə peşmandır.

Nə anladın?

B Mətnlə bağlı sualları cavablandırın.

1. Bəhram şah nə üçün Fitnəni öldürməyi əmr etdi?
2. Sərkərdə nə üçün Bəhram şahın əmrini yerinə yetirmədi?
3. Sərkərdə necə başa düşdü ki, Bəhram şah verdiyi əmrə peşman olub?

Düşün və cavab ver

C “Bəhramın ceyran ovlaması” epizoduna aid hissəni dinləyin. Bu epizod mətnin hansı hissəsinə uyğun gəlir?

Ç “Vərdiş” və “məharət” sözlərinin izahını oxuyun. Fitnənin Bəhram şaha dediyi sözləri şərh edin.

Vərdiş – hər hansı işin, hərəkətin dəfələrlə təkrarlanması nəticəsində yaranan alışqanlıq.

Məharət – uzunmüddətli məşqlər, vərdiş nəticəsində yaranan ustalıq, xüsusi qabiliyyət.

D Mətndəki hadisələrin davamını təxmin edin.

II hissə

Sərkərdənin üçmərtəbəli gözəl bir imarəti var idi. Fitnə orada yaşamağa başladı.

Bir gün sərkərdənin naxırındaki inəklərdən biri balaladı. Təpəl buzov Fitnənin çox xoşuna gəldi. O hər gün buzovu boynuna alıb əzizləyə-əzizləyə üçüncü mərtəbəyə qaldırır, orada yedizdirir, sonra aşağı düşürdü. Artıq buzov da Fitnəyə isinişmişdi. Fitnəni görən kimi onun qucağına qaçır, Fitnə də onu boynuna alıb yuxarı qaldırırdı. Aylar ötür, buzov danaya, dana öküzə çevrilirdi. Amma Fitnə hələ də onu üçüncü mərtəbəyə qaldırmağa davam edirdi.

Bir gün Fitnə sərkərdədən xahiş etdi ki, Bəhram şahı qonaq çağırınsın. Sərkərdə Fitnənin niyyətini başa düşmüşdü. Odur ki onun sözünü yerə salmaq istəmədi.

Ertəsi gün Bəhram şah adamları ilə sərkərdənin evinə qonaq gəldi. Üçüncü mərtəbədə qonaqlıq süfrəsi açılmışdı. Qonaqlar yeyib-içəndən sonra sərkərdə şahə dedi:

– İmarətimdə gözəl bir qız yaşayır. Hər gün yekə bir öküzü boynunda bura çıxarır. Özü də birnəfəsə. Heç dincini də almır.

Bəhram şah bu sözlərə inanmadı. Sərkərdə Fitnəyə xəbər göndərdi ki, öküzü yuxarı qaldırınsın.

Fitnə üzünə rübənd saldı. Öküzü boynuna alıb düz üçüncü mərtəbəyə qaldırdı. Gətirib Bəhram şahın qabağına qoydu.

•Söz boğçası•

• təpəl • naxır • rübənd

Bəhram şah üzünü sərkərdəyə tutub dedi:

– Bu, qızın güclü olmağından xəbər vermir. Görünür, bu öküz balaca olandan bu qız bu işə vərmiş edib.

Fitnə dedi:

– Çox qərribədir, deməli, öküzü qaldırmaq vərmişdendir, amma ov ovlamaq məharətdən?

Bunu deyib qız rübəndi üzündən götürdü. Bəhram Fitnəni tanıdı. Sevimli kənizini sarayına gətirib onunla ailə qurdu. Sərkərdəyə isə qiymətli hədiyyələr bağışladı.

Nizami Gəncəvinin
“Yeddi gözəl” poeması əsasında

Nə anladın?

B Mətdən verilmiş cümlələri bir daha oxuyun. Suallara cavab verin.

1. Sərkərdə Fitnənin niyyətini başa düşmüşdü.

SUAL Fitnənin niyyəti nə idi?

2. Fitnə üzünə rübənd saldı.

SUAL Fitnə nə üçün üzünə rübənd saldı?

3. Bəhram şah sərkərdəyə qiymətli hədiyyələr bağışladı.

SUAL Sərkərdəyə nə üçün qiymətli hədiyyələr bağışladı?

C Atalar sözlərinin hansı obraza aid olduğunu müəyyən edin.
Mətnə istinad etməklə atalar sözlərini şərh edin.

1. Hirsli başda ağıl olmaz.
2. Dil var, bal gətirər, dil var – bəla.
3. Yaxşılıq edən yaxşılıq görər.

- a) Sərkərdə
- b) Bəhram şah
- c) Fitnə

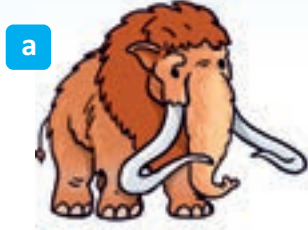
Ç Yarımbaşlıqların ardıcılığını müəyyənləşdirib mətni plan üzrə nəql edin.

- Bəhram şahın Fitnəyə qəzəblənməsi
- Bəhram şahın ceyranı ovlaması
- Bəhram şahın peşman olması
- Bəhram şahın Fitnəni tanıması
- Sərkərdənin Bəhram şahı qonaq çağırması
- Sərkərdənin Fitnəni gizlətməsi

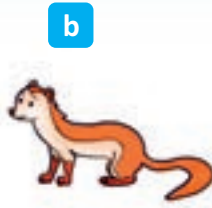
Ümumiləşdirici təkrar

A Uyğunluğu müəyyən edin.

1. Quş, ilan və xırda gəmiricilərlə qidalanan kiçik heyvan
2. Dənizdə yaşayan nəhəng yırtıcı heyvan
3. Afrikada yaşayan qalın dərilili, nəhəng heyvan
4. Filə bənzəyən nəslə kəsilmiş çox iri heyvan

mamont

manqust

begemot

morj

B Cümlələri uyğun sözlərlə tamamlayın.

fırtına, sel, sunami, vulkan, boran

1. ... çayların daşması nəticəsində baş verir.
2. Zəlzələ baş verdikdən sonra ... təhlükəsi yaranır.
3. ... dənizdə güclü dalğa yaradan dağıdıcı küləkdir.
4. Qar yağa-yağa güclü küləyin əsməsi ... adlanır.
5. Yerin altından odun, qazın püskürməsi ... hadisəsidir.

C Göy rənglə verilmiş ifadələrin mənasını müəyyən edin.

1 *qanı qaralmaq*

- a) xəstələnmək
- b) biki olmaq
- c) həvəslənmək

2 *duyuq düşmək*

- a) unutmaq
- b) yorulmaq
- c) hiss etmək

3 *ağına su almaq*

- a) su istəmək
- b) susmaq
- c) dözmək

4 *əl çəkmək*

- a) gözləmək
- b) xatırlamaq
- c) tərgitmək

5 *pənah gətirmək*

- a) kömək istəmək
- b) sakitləşmək
- c) sevinmək

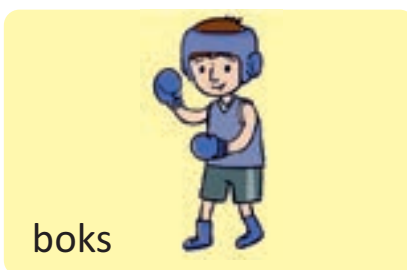
6 *kefi açılmaq*

- a) darıxmaq
- b) oynamaq
- c) şadlanmaq

Ç Doğru, yoxsa yanlış?

1. Hekayə xəritəsi bədii mətnlər əsasında tərtib olunur.
2. Məlumat vərəqində şəkillərdən də istifadə olunur.
3. Müqayisə cədvəlində anlayışların yalnız oxşar xüsusiyyətləri göstərilir.
4. Ssenari informativ mətnlər əsasında yazılır.
5. Yaddaş xəritəsi informativ mətndəki faktlar əsasında hazırlanır.

D Lüğətdən istifadə etməklə söz boğçasında verilmiş sözlərin mənasını müəyyən edin. Karate və boks haqqında Venn diaqramı tərtib edin.

• Söz boğçası •

- ring
- tatami
- kimono
- nokaut
- raund

E Uyğunluğu müəyyən edin.

1. Lətifə
2. Təmsil
3. Əfsanə

- a Əsas obrazlar bitki, heyvan, cansız varlıqlar olur.
- b Məzmunu möcüzəli əhvalatla bağlı olur.
- c Oxucunu güldürmək, əyləndirmək məqsədi daşıyır.

Ə Cümlələrdəki sıra saylarını rəqəmlərlə ifadə edib köçürün.

1. Nizami Gəncəvi on ikinci əsrdə yaşamışdır.
2. Aygün şahmat yarışında üçüncü yerə çıxdı.
3. Biletə görə iyirmi üçüncü sırada mən oturmalıyam.
4. Rasim yeddinci və on altıncı misalları həll edə bilmədi.

F Uyğunluğu müəyyən edin.

1. üç dost
2. tikanlı çəpər
3. palıd qozası
4. evə çatmaq

- a) sifət, isim
- b) isim, isim
- c) isim, feil
- ç) say, isim

G Verilmiş sözlərə saitlə başlanan şəkilçilər əlavə edib köçürün.

şanapipik tük kəpənək təbrik qatıq dialoq daraq

*Qeyd: Dərslikdə verilmiş mətnlər dil və məzmun baxımından müvafiq yaş qrupuna uyğunlaşdırılmışdır.
Müəllifi göstərilməyən mətnlər dərslik müəllifləri tərəfindən yazılmışdır.*

BURAXILIŞ MƏLUMATI

*Ümumtəhsil müəssisələrinin 3-cü sinifləri üçün
Azərbaycan dili fənni üzrə
dərslik
Tədris dili
(2-ci hissə)*

Tərtibçi heyət:

Müəlliflər	Rəfiq İsmayilov Ülkər Nurullayeva Şəhla Zahidova İradə Bayramova Aysel Xanaliyeva Könül Məhyəddinova
------------	---

Layihə rəhbəri	Rəfiq İsmayilov
-----------------------	------------------------

Dil redaktoru	Dilruba Cəfərova
Bədii redaktor	Taleh Məlikov
Texniki redaktor	Zeynal İsayev
Dizayner	Taleh Məlikov
Rəssam	Elmir Məmmədov
Korrektor	Fəridə Ziyadova

Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi (qrif nömrəsi: 2020-088)

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

ISBN 978-9952-8403-1-5

Hesab-nəşriyyat həcmi 10,8. Fiziki çap vərəqi 13.
Səhifə sayı 104. Kəsimdən sonra: 220 × 275. Kağız formatı: 57 × 90 ¹/₈.
Şriftin adı və ölçüsü: Calibri, 16 pt. Ofset kağızı. Ofset çapı.
Sifariş __. Tiraj: 5200. Pulsuz. Bakı – 2021.

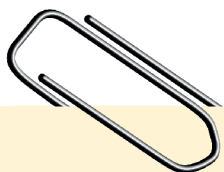
Əlyazmanın yığma verildiyi və çapa imzalandığı tarix: 25.08.2021

Çap məhsulunu hazırlayan:
Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu (Bakı ş. A.Cəlilov küç., 86).

Çap məhsulunu istehsal edən:
“Max Ofset” MMC (Bakı ş. Aşurbəyovlar küç., 8 A).

LAYIHƏ

Pulsuz

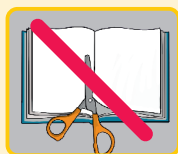

Əziz məktəbli !

Bu dərslik sizə Azərbaycan dövləti tərəfindən bir dərs ilində istifadə üçün verilir. O, dərs ili müddətində nəzərdə tutulmuş bilikləri qazanmaq üçün sizə etibarlı dost və yardımçı olacaq.

İnanırıq ki, siz də bu dərsliyə məhəbbətlə yanaşacaq, onu zədələnmələrdən qoruyacaq, təmiz və səliqəli saxlayacaqsınız ki, növbəti dərs ilində digər məktəbli yoldaşınız ondan sizin kimi rahat istifadə edə bilsin.

Sizə təhsildə uğurlar arzulayırıq!

LAYIHƏ